

Živjeti u demokratiji

OBRAZOVANJE ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA

Nastavni programi za niže razrede srednje škole

Uredili Rolf Gollob i Peter Krapf

Autori: Rolf Gollob, Ted Huddleston, Peter Krapf, Don Rowe, Wim Taelman

Knjiga III

u seriji

Knjiga I do VI

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u školskoj praksi

Nastavne jedinice, pojmovi, metodi i modeli

Publikacija Savjeta Evrope

Mišljenja izražena u ovom djelu odgovornost su autora i ne odražavaju nužno zvanični stav Savjeta Evrope.

Sva prava su zadržana. Ni jedan dio ovog izdanja ne smije se prevoditi, umnožavati ili prenositi u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, elektronski (CD, internet, itd.) ili mehanički, uključujući i fotokopiranje, snimanje i bilo kakvo pohranjivanje informacija, bez prethodnog pismenog odobrenja Odjeljenja za javno informisanje, Uprave za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Ovu knjigu sačinio je, dizajnirao i uredio IPE (Međunarodni projekti u obrazovanju - *International Projects in Education*; www.phzh.ch/ipe), centar pri Univerzitetu za obrazovanje učitelja u Cirihi (PHZH - *Pädagogische Hochschule Zürich*).

Publikaciju je sufinansirala SDC – Švajcarska agencija za razvoj i saradnju (*Swiss Agency for Development and Cooperation - SDC*).

Tekst je lektorisalo Odjeljenje za izradu dokumenata i publikacija (DPPD), Savjeta Evrope

Prevodilac: Bojka Djukanovic

Lektura: Bojka Djukanovic

Ilustracije: Peti Wiskemann

Korice: Radionica grafičkog dizajna, Savjet Evrope

Prelom: Ogham/Mourreau

Council of Europe Publishing

F-67075 Strasbourg Cedex

<http://book.coe.int>

ISBN: 978-92-871-6332-5

© Savjet Evrope, april 2008.

Štampano u Belgiji

Sadržaj

	<i>Strana</i>
Uvod	5
Konceptualni okvir priručnika: ključni pojmovi	10
Prvi dio – Pojedinač i zajednica	17
Nastavna jedinica 1: Stereotipi i predrasude. Šta je identitet? Kako doživljam druge, kako oni vide mene?	19
Nastavna jedinica 2: Ravnopravnost. Jesi li ti ravnopravniji od mene	39
Nastavna jedinica 3: Različitost i pluralizam. Kako živjeti zajedno u miru?	61
Nastavna jedinica 4: Sukob. Šta uraditi ako se ne slažemo?	87
Drugi dio – Preuzimanje odgovornosti	109
Nastavna jedinica 5: Prava, slobode i odgovornosti. Koja su naša prava i kako se štite?	111
Nastavna jedinica 6: Odgovornost: Koje vrste odgovornosti imamo?.....	139
Treći dio – Učestvovanje	157
Nastavna jedinica 7: Razredne novine: Razumijevanje medija kroz rad u njima	159
Četvrti dio – Moć i autoritet	173
Nastavna jedinica 8: Pravila i zakon. Kakva pravila društvu trebaju?.....	175
Nastavna jedinica 9: Vlast i politika. Kako bi trebalo upravljati društvom?	195

Uvod

Šta ova knjiga nudi?

Ovaj priručnik namijenjen je nastavnicima, trenerima u obrazovanju, onima koji su zaduženi za izradu nastavnih planova, urednicima udžbenika i prevodiocima u državama članicama Savjeta Evrope. Priručnik je moguće prevesti i prilagoditi kako bi zadovoljio posebne zahtjeve unutar svakog obrazovnog sistema.

Knjiga sadrži devet nastavnih jedinica iz oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Nastavne jedinice, od kojih se svaka sastoji od četiri lekcije, namijenjene su učenicima nižeg nivoa srednje škole (odnosno osmog ili devetog osnovne, zavisno od obrazovnog sistema). Svaka jedinica stavlja naglasak na ključni pojam koji se odnosi na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava: identitet – sloboda – odgovornost – sukob – komunikacija – pluralizam – pravila i propisi – ravnopravnost – vlast.

Za svaku lekciju detaljno je opisan niz nastavnih postupaka, onoliko detaljno koliko je moguće. Radni listovi za učenike dati su u dodatku svake nastavne jedinice, tako da nastavnik ima svu moguću podršku koju mu priručnik može pružiti. Stoga je ova knjiga namijenjena nastavnicima, a ne učenicima. Iskustvo u usavršavanju nastavnika govori nam da pripravnici i početnici u nastavničkom zvanju cijene detaljne opise nastavnih jedinica, ali moguće je i da će iskusniji nastavnici takođe pronaći neke ideje i materijale koji će biti korisni i na njihovim časovima. I treneri mogu koristiti ovu knjigu kao priručnik u obučavanju nastavnika u oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Ovo je revidirana verzija priručnika. Prvo izdanje osmišljeno je u Bosni i Hercegovini kao podrška novom predmetu, Demokratija i ljudska prava, koji je u škole uveden 2002. godine. Od 1996. godine Savjet Evrope učestvuje u obuci nastavnika i njihovih trenera na polju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kako bi dalo svoj doprinos mirovnom procesu nakon rata. Urednici i autori prvog izdanja članovi su međunarodnog tima eksperata koji su učesovali u ovom projektu. Osmislili smo in-service program obuke za nastavnike i njihove trenere, pripremili materijale za obuku, uključujući i prvu verziju ovog priručnika, kako za obuku nastavnika tako i za korišćenje u nastavi.¹

Koji je pristup obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?

Osnovni principi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava najbolje se mogu ilustrirati primjerom. Sloboda mišljenja i izražavanja² osnovno je pravo demokratske participacije. U okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava učenici bi trebali znati, razumjeti i poštovati pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, te bi trebalo da znaju kako se oni štite prema ustavu njihove zemlje (dimenzija znanja i razumijevanja u procesu učenja). Upravo zbog toga što je aktivno korišćenje tog prava neophodno za učešće u demokratskim društvima, učenici takođe moraju naučiti i vježbati kako vode debatu u javnosti (nastavna dimenzija razvoja vještina i kompetencija). Konačno, sloboda izražavanja i mišljenja leži u osnovi otvorenog, pluralističkog društva. Neslaganje i sukob interesima i mišljenja jesu pravilo, a ne izuzetak. Do neslaganja će uvijek dolaziti i ona se moraju rješavati nenasilnim putem, tj. razgovorom (raspravom, dogovorom, pregovorima – i u javnosti i iza zatvorenih vrata). Otvoreno pluralističko društvo temelji se na nizu pravila i snažnim institucijama putem kojih se ta pravila provode, ali možda još i više na cijelom nizu vrijednosti zajedničkih svim građanima. Te vrijednosti uključuju toleranciju, međusobno uvažavanje, poštovanje pravednog kompromisa, nenasilje te mogućnost rješavanja otvorenog neslaganja i kontroverzi u kojima problemi još nijesu do kraja razjašnjeni. Ukoliko iza političkog odlučivanja stoji snažni konsenzus u pogledu reda i demokratskih vrijednosti, drušvo se onda može nositi s visokim stepenom neslaganja u konkretnim područjima. Tada sloboda mišljenja prestaje biti prijetnja efikasnoj vlasti, već je prije podržava kao sredstvo iznalaženja pravičnih i efikasnih rješenja problema i sukoba.

---

¹ Za detaljnije informacije o ovom projektu pogledajte prvu knjigu iz ove serije.

² Pogledaj Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, 10. decembar 1948., član 19. i Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, 4. decembra 1950., član 10.

Živjeti u demokratiji

Demokratija ima kulturnu dimenziju i u političkoj teoriji se prihvatila kao nepisani društveni ugovor u kojeg je bio uključen svaki građanin. Svaka nova generacija, stoga, mora razumjeti i podržavati ovaj nepisani društveni ugovor (usvajanje vrijednosti).

Ovaj primjer pokazuje kako obrazovanje za demokratiju i ljudska prava (EDC/HRE) slijedi holistički pristup, uključujući procese učenja u tri dimenzije:

- znanje i razumijevanje (kognitivna dimenzija);
- usvajanje vještina i razvijanje kompetencija;
- usvajanje vrijednosti i stavova.

Ovaj model dimenzija učenja primjenjuje se u obrazovanju uopšteno, i stoga će biti poznat mnogim čitateljima. Svaki nastavnik zna kako je jak otpor prema kognitivnom učenju, posebno u višim razredima. Kako, stoga, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava (EDC/HRE) odgovara izazovu kojeg predstavlja ovaj holistički model učenja? Drugim riječima, ako je to ono što bi učenici trebalo da nauče, što moraju uraditi nastavnici?

Koji su osnovni principi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?

Uopšteno govoreći, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava spaja te dvije dimenzije učenja stvarajući okruženje koje podrazumijeva učenje u razredu i učenje iz iskustava iz stvarnog života. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava zasniva se na skupu od tri didaktička pristupa:

- učenje „o“ demokratiji i ljudskim pravima;
- učenje „kroz“ demokratiju i ljudska prava;
- učenje „za“ demokratiju i ljudska prava.

Ta tri didaktička pristupa obrazovanja za demokratiju i ljudska prava čine jednu integrisanu cjelinu. Sva tri didaktička pristupa uključena su u sve što nastavnici rade, čime su obuhvaćene sve tri dimenzije učenja, pri čemu odnos fokusiranja na pojedine oblasti može biti različit. Svakim od tih pristupa detaljnije ćemo se pozabaviti nešto kasnije.

Učenje „o“

Ovaj koncept uključuje građansko obrazovanje kao redovni školski predmet. Učenje „o“ odnosi se na kognitivnu dimenziju učenja. Standardi kognitivnog nastavnog programa obrazovanja za demokratiju i ljudska prava uključuju sljedeće: učenici su u stanju da objasne kako funkcioniše demokratija u odnosu na druge oblike vladavine (diktatura, oligarhija); učenici su u stanju da objasne tradiciju i istorijat ljudskih prava; učenici mogu pokazati kako su neka od tih ljudskih prava integrisana u njihov državni ustav, čime stiču status ljudskih prava koja su zaštićena snažnim mehanizmima. Nastavni plan, stoga, mora uključivati časove posvećene obrazovanju za demokratiju i ljudska prava i predmete koji su sa njim tijesno povezanim poput istorije, sociologije i ekonomije.

Učenje „kroz“

Učenici bi trebalo ne samo da znaju svoja prava u pogledu demokratske participacije nego moraju znati i da ih koriste. Stoga im je neophodno praktično iskustvo i mogućnosti vježbe u okviru školskih aktivnosti, a kroz učešće u donošenju odluka gdje god je to moguće i korisno. Na primjer, nastavnici moraju učenicima dati mogućnost da izraze svoje mišljenje kako o temama u razredu tako i o temama koje se odnose na nastavni proces i upravljanje školom. Kada se tumači na taj način, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava nude pedagoške smjernice, a ne striktno nastavni plan, i uključuje cijelu školu, a ne samo nastavnike posebno obučene za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Vrijednosti poput tolerancije i odgovornosti uče se kroz iskustvo, pri čemu mnogo toga može zavisiti od nastavnika – svih nastavnika svih predmeta – ukoliko se žele dati uvjerljivi uzori. S druge strane, demokratske vrijednosti kao neverbalni način ponašanja same za sebe takođe nijesu dovoljne. Iskustvo u školskoj klupi treba da odražava i bude povezano s kategorijama i sistematičnim načinima razumijevanja (učenje „o“). Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava zavisi od obje dimenzije, a rasprava o tome da li bi obrazovanje za demokratiju i ljudska prava odnosno građansko obrazovanje kao predmet u nastavnom planu trebalo zamijeniti obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava kao generalizivanim pedagoškim principom sasvim je pogrešna.

Učenje “za”

Ova didaktička perspektiva odnosi se na veze između iskustva u školskoj klupi i kasnijeg života. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava stoji na stanovištu da je životno iskustvo iz školske klupe važno u smislu opšte i političke socijalizacije. Istina je da obrazovanje, uključujući i život u školi, predstavlja jedan podsistem kojim vladaju određene potrebe i pravila, te da iskustva iz tog podsistema nisu direktno prenosiva. Ali, s druge strane, život u školi suštinski predstavlja dio stvarnog života. Mnoga će se iskustva s kojima se učenici susreću u školi ponovo pojaviti u odrasloj dobi, na primjer, pitanja polne ravnopravnosti, uključivanje u društvo članova drukčijeg etničkog ili socijalnog porijekla, rješavanje pitanja nasilja, preuzimanje odgovornosti, susretanje s nejednakom raspodjelom moći i nedostatkom osnovnih sredstava (poput novca i vremena), poštovanje pravila i zakona, te prihvatanje kompromisa. Učenje „za“ odnosi se na značaj obrazovanja za kasniji život. Zadatak nastavnika u svim predmetima jeste da učenike nauče vještinama aktivne participacije, na primjer, sposobnosti da krako i jasno iznesu svoje mišljenje u javnosti.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava na školu gleda kao na mjesto gdje učenici mogu učiti iz iskustva stvarnog života. Škola je život, a ne mjesto izolovanog akademskog učenja za kasniji život. Škola je mikrodruštvo koje služi kao model društva u cjelini.³ U određenoj mjeri škola može čak postati i model boljeg i demokratskijeg društva, jer članovi školske zajednice mogu u većem obimu participirati u donošenju odluka u školskom okruženju nego što bi to bilo moguće izvan njega. Učenje „za“ demokratiju i ljudska prava podrazumijeva učenje kako participirati u društvu, dok učenje „kroz“ demokratiju i ljudska prava znači da se to društvo vodi demokratskim principima, gdje se ljudska i dječja prava posmatraju kao pedagoške smjernice. Demokratija se oslanja na političku kulturu koju učenici moraju naučiti kroz iskustvo u školi, te analiziranjem tog iskustva (učenje „o“).

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava nosi sa sobom implikacije za obrazovnu reformu koje se odnose na cijelu školu, uključujući sve nastavnike i direktore, školske administratore i supervizore. Ovaj priručnik, s druge strane, stavlja naglasak na obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava kao školski predmet. Reforma se sastoji od mnogo malih koraka, a procesi i rezultati razlikuju se zavisno od zemlje i konteksta. Prvi koraci koji se moraju napraviti jesu u učionici, gdje nastavnici mogu odlučiti šta žele promijeniti. S te tačke gledišta pitanje metoda i sadržaja veoma je važno.

Kako je u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava sadržaj povezan s metodom?

Uopšteno gledano, učenje je aktivnost koju izvodi učenik. Učenje je aktivni proces koji se razlikuje od učenika do učenika (konstruktivistički koncept učenja). Kako bismo saželi navedeni primjer reći ćemo da učenici samo kroz stalnu vježbu mogu naučiti kako da uživaju pravo na slobodu izražavanja – „koristi je ili ćeš bez nje ostati“. Nastavnici – ne samo obrazovanja za demokratiju i ljudska prava nego i drugih predmeta – imaju zadatak da svojim učenicima pruže mogućnost učenja i zadatke koji podržavaju taj proces učenja, na primjer, kroz prezentacije, rasprave, debate, eseje, postere, umjetnička djela ili video zapise.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava stoga naglašava metode koje potpomažu proces učenja zasnovan na zadacima, interakciji i saradnji. Dok otkrivaju probleme koji su povezani s određenim zadatkom i samostalno pronalaze rješenja, učenici uče više nego što bi naučili isključivo u okruženju tradicionalnog predavanja, a ujedno postoji veća fleksibilnost u prilagođavanju njihovim individualnim potrebama u procesu učenja. Nastavne jedinice u ovoj knjizi pokazuju kako se učenje zasnovano na izvođenju zadataka može povezati s određenim temama, uključujući i učenje kroz projekte, kritičko mišljenje, debatovanje i rasprave, promišljanje i davanje povratnih informacija. S druge strane, dilema između tradicionalnog načina predavanja i interaktivne nastave predstavlja lažnu dilemu. Dobar nastavni proces uvijek predstavlja kombinaciju i jednog i drugog, kako će pokazati i opisi nastavnih časova u ovom priručniku.

³ Ovaj koncept inspirisan je misliocima poput Dewey-ja (škola kao „embrion društva“) i von Hentinga („škola kao grad“).

Osnovni cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: Učešće u demokratiji			
Učenje	Podučavanje	Metodi	Škola
Znanje i razumijevanje Vještine Stavovi i vrijednosti	Podučavanje - o - kroz - za demokratiju i ljudska prava	- izvođenje zadataka, - interaktivna nastava, - saradnja u kombinaciji s - podučavanjem - vođenjem - vježbanjem, - demonstracijom nastavnika	„Škola kao mikrodruštvo“ Iskustvo stvarnog života u školi

Učenje kroz izvođenje zadataka zavisi od raspoređivanja vremena na času. Uopšteno govoreći, ako nastavnici žele da učenici više toga naprave, moraju manje pričati i oduzimati im manje vremena tokom časa, ali istovremeno biti i fleksibilniji u zadovoljavanju obrazovnih potreba svojih učenika. Izvođenje zadataka i interaktivno učenje zahtijeva pažljivo planiranje i pripremu, te uopšteno oduzima više vremena od tradicionalnog predavanja. Vjerojatno je to razlog zašto obično prevagne ovo drugo, iako je sada opšteprihvaćeno da je prelazak na interaktivnu nastavu neophodan.

Zbog toga može djelovati paradoksalno raditi priručnik za nastavnike, a ne za učenike. Međutim, upravo zbog toga što interaktivna nastava i učenje kroz zadatke pred nastavnike stavljaju više problema, od njih traže da imaju širi spektar uloga te da fleksibilno pristupaju obrazovnim potrebama svojih učenika, ova knjiga zamišljena je kao podrška nastavnicima kao ključnim akterima – jer nastavnik je taj koji mora obezbijediti mogućnosti, zadatke i sredstva pomoću kojih će učenici biti što aktivniji.

Koji je glavni cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?

Demokratski sistemi zavise od aktivnih demokrata. Može se i mora naučiti kako participirati u demokratiji. Složenost institucionalnog okvira i problema o kojima se raspravlja zahtijeva minimalni nivo znanja i razumijevanja. Učešće u javnoj raspravi, tj. u takmičenju ideja i organizovanih interesa, zahtijeva vještine kao što su sposobnost govora u javnosti i pregovaranja. Razumijevanje i poštovanje nepisanog društvenog ugovora koji je temelj političke kulture demokratskih društava zavisi od vrijednosti i stavova kojima je mlada osoba privržena. Glavni cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava jeste održati demokratiju živom podstičući mlađe generacije da postanu aktivni građani. Demokratija ne može funkcionisati bez institucionalnog okvira kojeg štiti ustav. Ali to nije dovoljno. Ona treba da bude ukorijenjena u društvo. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava nastoji osnažiti i podržati kulturalnu dimenziju demokratije. Upravo zbog toga je Savjet Evrope stavio naglasak na usavršavanje nastavnika u programu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kako bi podržao mirovni proces u Bosni i Hercegovini.

Ovaj priručnik namijenjen je nastavnicima učenika u 8. i 9. razredu. Učenje najviše zavisi od onoga što učenik već zna ili što je iskusio u životu. Nastavne jedinice u ovoj knjizi, stoga, naglašavaju kulturalnu dimenziju demokratije, dok priručnik za srednji nivo (Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, knjiga 4) stavlja naglasak na političku i institucionalnu dimenziju demokratije u društvu i u političkim procesima donošenja odluka.⁴

⁴ Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava može se predavati bilo kojoj starosnoj grupi, pod uslovom da se nivo stručnosti i iskustva učenika uzme u obzir. "Priručnik za obrazovanje o dječjim pravima" (Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, knjiga 5) pokazuje raspon didaktičkih pristupa od uzrasta vrtića do 8. razreda.

Evropski pristup obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Ovaj priručnik odražava evropski pristup obrazovanju za demokratiju i ljudska prava koristeći se doprinosima koji proizlaze iz širokog spektra izvora. Ideju i prvu verziju ove knjige razvili smo u Bosni i Hercegovini, te su mnogi instruktori i nastavnici učestvovali u raspravi i recenziranju. Autori i urednici ovog priručnika predstavljaju pristupe nastavi i tradicije u Velikoj Britaniji, Belgiji, Švajcarskoj i Njemačkoj. Dok smo pripremali izmijenjenu verziju, podršku su nam pružile gospođe Olöf Olasfdottir i Sarah Keating-Chetwynd iz Savjeta Evrope, te Sabrina Marruncheddu i dr. Wiltrud Weidinger (Međunarodni projekti u obrazovanju (IPE), Zurich). Angela Doul, iz Savjeta Evrope, pročitala je našu konačnu verziju. Crteži g. Petija Wiskemanna dodaju značenje tekstu koje se ne može izraziti riječima. Želimo zahvaliti autorima, ilustratoru, recenzentima i lektorima na njihovom doprinosu i podršci. Posebno smo zahvalni g. Emiru Adžoviću, koordinatoru Savjeta Evrope u Sarajevu, koji se brinuo o nama tokom svih projekata obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Bez njegove saradnje od početka projekta ova knjiga nikad ne bi bila napisana. Takođe želimo zahvaliti gđici Heather Courant na njenom strpljenju u pripremi naših putovanja, osiguravanja viza i dogovaranja sastanaka. Zahvalni smo svim našim partnerima u ovom uistinu evropskom projektu.

Strasbourg, april 2008.

Rolf Gollob (Zurich, Švajcarska)

Peter Krapf (Weingarten, Njemačka)

Konceptualni okvir priručnika: ključni pojmovi

Ključni pojmovi u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava – instrumenti za aktivnog građanina

Stavljajući naglasak na pojmove, ova knjiga slijedi klasični didaktički pristup građanskom vastitanju i ostalim područjima obrazovanja. Pojmovi su izvedeni iz teorije, ali oni ne čine sistematski teoretski okvir u nastavi, nego su, zapravo, izabrani jer predstavljaju korisne instrumente za učenika.

Koncepti nude kognitivne strukture koje omogućavaju učenicima da novu informaciju uklope u smisljeni kontekst te da ga lakše zapamte (konstruktivno učenje). Ovo se posebno odnosi na činjenice koje bi učenici inače trebalo da nauče napamet. Pojmovi takođe pomažu kod čitanja novina ili slušanja vijesti, jer svaki problem postaje smislen kad se poveže s pojmom kao što je demokratija, moć, sukob ili odgovornost. Koncepti su, dakle, neophodni za obrazovanje informisanog građanina. Ali oni ne daju samo strukturu kognitivnom učenju; oni su takođe značajni za razvoj vrijednosti i usavršavanje vještina. Te veze su prikazane u svim cjelinama ove knjige, kao što će se detaljnije vidjeti kasnije.

Učenici koji su naučili postavljati pitanja vođeni ključnim konceptima u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava bit će bolje osposobljeni za rad s novim informacijama i novim problemima u budućnosti (cjeloživotno učenje). Učenje koje se zasniva na pojmovima takođe priprema učenike za naprednije učenje na akademskom nivou gdje se mogu susresti s teorijama koje pojmovi donose.

Kako učenici razumiju i koriste ključne koncepte?

Razmišljanje i učenje usko je vezano s povezivanjem konkretnog s apstraktnim. Pojmovi su apstraktni, uopšteni proizvodi analize i zaključivanja. Učenici mogu pojmove shvatiti koristeći dva pristupa, deduktivni ili induktivni. Deduktivni pristup počinje pojmom koji se predstavlja lekcijom ili tekstom, a onda se primjenjuje na nečem konkretnom, na primjer, na problemu ili iskustvu. Induktivni pristup ide u suprotnom smjeru, počinje nečim konkretnim i nastavlja se do apstraktnog. Čitalac će primijetiti da nastavne jedinice u ovoj knjizi uopšteno slijede induktivni način.

Ključni koncepti u ovoj knjizi se, stoga, razvijaju iz konkretnih primjera – često iz priča ili izvještaja o slučajevima. Kada učenici raspravljaju o onome šta primjer predstavlja, oni traže pojam koji može sažeti te uopštene aspekte. Nastavnik odlučuje kada i kako uvesti pojam.

Pojmovi su sredstva razumijevanja koje učenik može primijeniti na novim temama. Što češće koriste pojam bolje će ga razumijeti, te će veze i poveznice (kognitivne strukture) postati sve snažnije. Umjesto da napamet uče izolovane činjenice, učenici mogu vezati nove informacije za okvir razumijevanja koji su već razvili.

Kako se ovaj priručnik može prilagoditi?

Nastavne jedinice opisuju prvi od dva važna koraka učenja, prelazeći od konkretnog prema apstraktnom. Oni nude instrumente i prepuštaju nastavnicima i učenicima odluku o tome kako će ih koristiti. Ovo je drugi korak od apstraktnog natrag prema konkretnom. Ne variraju samo potrebe i interesi učenika – problemi i materijali, institucionalni okvir i obrazovne tradicije takođe variraju od države do države. To je polazište za prilagođavanje ovog priručnika.

Nastavne jedinice u ovoj knjizi nude instrumente koji podržavaju političku pismenost, sticanje vještina i razvijanje stavova. Oni se ne odnose na probleme ni u jednoj određenoj državi u nekom određenom trenutku, ali čitalac će često pronaći predloge za nastavnike ili učenike kako prikupiti materijale koji povezuju nastavne jedinice s kontekstom koji odgovara njihovim državama. Urednici i prevodioci, ali i nastavnici treba da budu svjesni ove praznine koja je ostavljena namjerno. Baš kao što svaka država razvija svoju vlastitu tradiciju demokratije, koja je ukorijenjena u njenu kulturološku tradiciju i razvoj društva, svaka zemlja, takođe, mora razviti svoju odgovarajuću verziju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, dodajući veze sa svojim obrazovnim i školskim sistemom, institucionalnim okvirom svog političkog sistema, političkim problemima i procesima donošenja odluka.

Koji su ključni pojmovi uvršteni u ovaj priručnik?

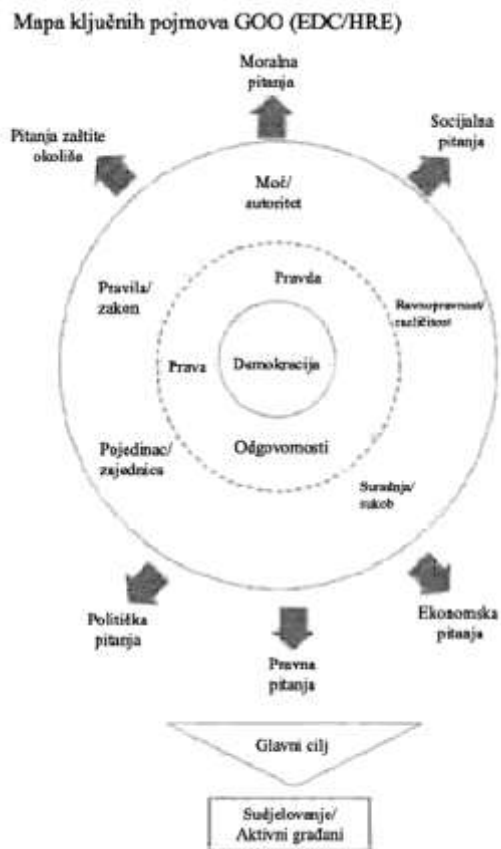
Karta pojmova koja se nalazi ispod, prikazana u vidu koncentričnih krugova, pokazuje koji su osnovni pojmovi uvršteni u ovaj priručnik po nastavnim cjelinama.

Demokratija je središte karte, što ilustruje kako je taj pojam prisutan u svakom kontekstu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Participacija aktivnih građana u demokratskom društvu glavni je cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, a to se pokazuje centralnim položajem ovog pojma.

U sljedećem krugu navedena su tri ključna elementa demokratije: prava, odgovornost i pravda. Oni se odnose na tri međusobno zavisna i važna uslova koja su potrebna za uspjeh demokratije.

Građanima moraju biti zagarantirano uživanje i aktivno korišćenje osnovnih ljudskih prava koja im omogućuju učešće u procesima donošenja odluka – na primjer pravo na glasanje, sloboda izražavanja, sloboda medija, jednakost pred zakonom i pravo glasa većine. Demokratija je natjecateljska – postoji natjecanje interesa, ideja i vrijednosti, a vrijedna roba je rijetka. Međutim, mogućnost uticanja na donošenje odluka, posebno u konkurentnim tržišnim ekonomijama, nejednako je raspoređena, a u društvu postoji nejednaka raspodjela blagostanja i mogućnosti. Političko je pitanje trebaju li se, i do koje mjere, ispravljati rezultati ekonomske i društvene distribucije (socijalna pravda). Građani mogu i treba da koriste pravo zaštite svojih interesa, ali ni jedna zajednica ne može preživjeti ako njeni članovi nijesu spremni da brinu jedni za druge ili za njihove zajedničke interese (odgovornost). Ovaj kratki crtež pokazuje da pojmovi ne stoje zasebno, nego su međusobno povezani što im omogućava da budu izjednačeni, a time i razumljivi.

Drugi pojmovi, složeni u vanjskom krugu, povezani su s ovim središnjim pojmovima i međusobno na mnoge načine.

Strelice koje pokazuju prema vani znače da se svi ovi pojmovi mogu koristiti kad se nosimo s različitim pitanjima – moralnim, socijalnim, ekonomskim, pravnim, političkim i ekološkim.

Osnovni pojmovi i dimenzije učenja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Osnovni pojmovi povezani su kako s temom nastavnih jedinica tako i s tri dimenzije učenja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava koje su već istaknute u uvodu. Tabela koja slijedi pokazuje kako cjeline doprinose učenju o, kroz i za demokratiju i ljudska prava. Tabela takođe pokazuje kako i zašto su nastavne jedinice raspoređene u četiri naslova koji se odnose na ključne aspekte obrazovanja za demokratiju i ljudska prava:

1. Pojedinac i zajednica;
2. Preuzimanje odgovornosti;
3. Učešće;
4. Moć i autoritet.

Svrstane pod ova četiri naslova, nastavne jedinice formiraju svojevrsan lanac. Prvi dio počinje s pojedincem i tu se naglasak stavlja na društvo – društvena interakcija, stereotipi, različitost i pluralizam, pluralizam i sukob. Drugi dio postavlja pitanje ko treba preuzeti odgovornost u zajednici. U trećem dijelu, sedma nastavna jedinica (Razredne novine) stoji zasebno, jer je ona najbliža djelovanju u zajednici – u ovom slučaju, školskoj zajednici. Konačno, četvrti dio obrađuje zakon, pravni sistem i politiku, na opštem nivou i u kontekstu školskog parlamenta.

Jednaka br.	Naslov	Ključni pojam u učenju za demokratiju i ljudska prava	Učenje o – kroz – za demokratiju i ljudska prava		
			„o“	„kroz“	„za“
Prvi dio: Pojedinaac i zajednica					
1	Stereotipi i predrasude. Šta je identitet? Kako doživljavam druge, kako oni vide mene?	Identitet Pojedinaac i zajednica	Međusobna percepcija Stereotipi Predrasude Individualni i grupni identitet	Drugačija perspektiva	Prepoznavanje i preispitivanje stereotipa i predrasuda
2	Ravnopravnost. Jesi li ti ravnopravniji od mene?	Ravnopravnost, diskriminacija, socijalna pravda	Diskriminacija u društvu Ravnopravnost kao osnovno ljudsko pravo	Prihvatanje različitosti i sličnosti Pogled iz perspektive žrtve diskriminacije	Suprotstavljanje diskriminatornim situacijama Moralno zaključivanje
3	Različitost i pluralizam. Kako živjeti zajedno u miru?	Različitost Pluralizam Demokratija	Pluralizam i njegove granice Jednaka prava i obrazovanje Zaštita ugroženih osoba ili grupa prema poveljama o ljudskim pravima	Tolerancija Naglasak na probleme, a ne na ljude	Demokratska rasprava Istraživačka debata Pregovaranje
4	Sukob. Šta uraditi kada se ne slažemo?	Sukob Mir	Situacija u kojoj svi dobijaju Želje, potrebe, kompromis	Nenasilje	Model rješavanja sukoba u šest faza
Drugi dio: Preuzimanje odgovornosti					
5	Prava, slobode i odgovornosti. Koja su naša prava i kako se štite?	Prava Slobode Odgovornost	Osnovne potrebe Želje Ljudsko dostojanstvo Odgovornosti i zaštita ljudskih prava	Svijest o ličnoj odgovornosti	Identifikovanje i rješavanje povrede ljudskih prava
6	Odgovornost: Koje vrste odgovornosti imamo?	Odgovornost	Pravna, društvena i moralna odgovornost Uloga nevladinih organizacija u građanskom društvu	Moralno rasuđivanje Rješavanje dilema (sukob odgovornosti)	Preuzimanje lične odgovornosti

Jedini nica br.	Naslov	Ključni pojam u obrazovanju	Učenje o – kroz i za demokratiju i ljudska prava		
			“o”	“kroz”	“za”
Treći dio: Participacija					
7	Razredne novine: Razumijevanje medija kroz proces stvaranja medija	Demokratija Mišljenje javnosti	Vrste štampanih medija Svrha novinskih sekcija	Sloboda informiranja i izražavanja Planiranje Zajedničko donošenje odluka	Preuzimanje lične odgovornosti za projekt
Četvrti dio: Moć i autoritet					
8	Pravila i propisi. Kakva pravila društvu trebaju?	Pravila i propisi Vladavina prava	Svrha zakona Građansko pravo Krivično pravo Zakoni za mlade ljude Kriterijumi dobrih zakona	Prepoznavanje pravičnih zakona	Poštovanje zakona
9	Vlast i politika. Kako bi trebalo upravljati društvom?	Moć i autoritet Demokratija Politika	Oblici vladavine (demokratija, monarhija, diktatura, teokratija, anarhija). Odgovornosti vlasti	Sloboda mišljenja i izražavanja Kritičko mišljenje	Debata

Svrstavanje nastavnih jedinica prema ključnim aspektima daje nastavniku više fleksibilnosti u planiranju nastave. Pitanja koja učenici postavljaju u jednoj nastavnoj jedinici često prethode promjeni gledišta u sljedećoj, što nastavniku dopušta da bolje odgovori na potrebe učenika.

Kako je gore opisano, sve nastavne jedinice u ovom priručniku slijede induktivni pristup. Tabela prikazuje kategorije koje se povezuju s ovim ključnim pojmovima unutar jedinica (učenje o demokratiji i ljudskim pravima). Druga dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, razvoj demokratskih stavova i vrijednosti, direktno je vezana za drugi dio, Preuzimanje odgovornosti. Međutim, postoji vrijednosna dimenzija u svakoj nastavnoj jedinici, kako i pokazuje kolona „Učenje kroz demokratiju i ljudska prava“. Treća dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, učenje o tome kako participirati u zajednici (učenje za demokratiju i ljudska prava) također se javlja u svakoj jedinici, s tim da peta nastavna jedinica najsnažnije naglašava ovu dimenziju.

Nastavni programi uključuju dijelove o konceptualnom učenju. Tu nijesu samo objašnjenja ključnih pojmova, nego se uvode i drugi pojmovi koji su bitni za kontekst lekcije.

Pojmovna slagalica – model konstruktivnog učenja

Pojmovna slagalica javlja se kroz cijelu knjigu poput lajtmotiva. Iznova se javlja na naslovnoj stranici svake cjeline, skupa s dijelom koji se odnosi na ključni pojam te određene cjeline prikazanim u prvom planu. Ovdje je devet slika složeno zajedno tako da čine cjelovitu slagalicu. Ova slika može se tumačiti na razne načine.

Prije svega, tekst u svakoj slici jasno pokazuje na koji je pojam obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ilustrator, Peti Wiskemann, mislio. Zatim, povezujući devet slika, slagalica pokazuje da je devet pojmova povezano na brojne načine i da čine jednu smislenu cjelinu.

Međutim, slagalica ostavlja utisak da je grupa ključnih pojmova u ovoj knjizi potpuna sama za sebe, te da se ni jedan element ne može izostaviti niti dodati. Iz tog ugla može se učiniti da slagalica šalje pogrešnu poruku i sugerira da ni jedan didaktički izbor nije napravljen u pojmovnom okviru ovog priručnika.

Naravno, tih devet pojmova ne čine zatvoreni sistem teorije ili razumijevanja. Štaviše, i izabrani su jer smo smatrali da su posebno važni ili korisni. I drugi bi takođe bili zanimljivi, na primjer novac, moć ili ideologija. Priručnik nudi niz instrumenata, a ne teoriju i otvoren je za prilagođavanje i dodatke.

S druge strane, pokušaj razumijevanja jeste potraga za značenjem, a konstruktivizam proces učenja smatra pokušajem stvaranja značenja. Učenici povezuju nove informacije s onim što već znaju i što su već razumjeli. Slagalice se, stoga, može gledati kao simbol toga kako učenik stvara značenje. Učenici će pokušati da međusobno povežu ključne pojmove obrazovanja za demokratiju i ljudska prava i na taj način stvore vlastitu slagalicu u svojim mislima, s različitim vezama i sami složene elemente. Možda će otkriti praznine i veze koje nedostaju te postavljati pitanja koja idu dalje od cilja nekoliko ključnih pojmova u ovoj knjizi. Njihovi rezultati će varirati, a slagalice će to odražavati pokazujući pojmove drukčijim redoslijedom nego što su prikazani u dijagramu ili tabeli. Učenici mogu praviti i greške dok kreiraju vlastite slagalice i stoga bi trebalo da razmijene svoje rezultate s ostalima u razredu. Ako je potrebno, učenik ili nastavnik bi ih trebalo da ih isprave (dekonstrukcija).

Dok bude koristio ovaj priručnik i pripremao nastavu, nastavnik će steći sliku o tome kako su ovi pojmovi povezani i kako bi ih učenici mogli ili trebali razumjeti.

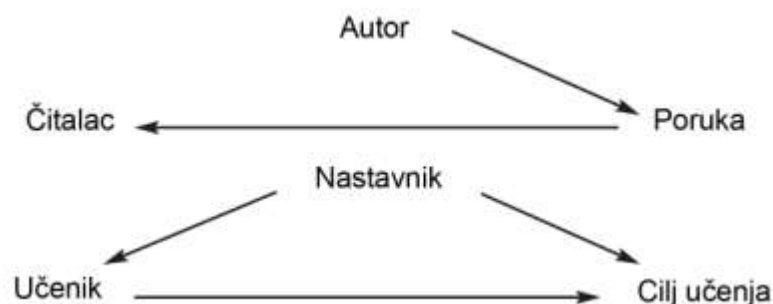
Kao što izreka kaže, slika govori više od hiljadu riječi. Stoga slagalice čitaocu može reći mnogo o ključnim pojmovima u ovoj knjizi, o donošenju didaktičkih izbora i o konstruktivnom učenju.

Slike pomažu aktivnom čitaocu (metaodraz)

Ovo poglavlje bavi se apstraktnom idejom – pojmovima. Autor ima težak zadatak da svoju poruku učini jasnom, a čitalac ima težak zadatak da je shvati. To zajedničko iskustvo autora i čitaoca ima dosta toga zajedničkog sa saradnjom između nastavnika i učenika. Stoga vrijedi da se u ovom poglavlju promišlja o komunikaciji između autora i čitaoca. Radeći to još jednom koristimo induktivni pristup, stavljajući naglasak na konkretno, zajedničko iskustvo kako bismo dobili opšti uvid koji se može primijeniti na druga područja, posebno nastavu i učenje.

Istraživanje je pokazalo da mnogi korisnici knjiga gledaju slike i dijagrame prije nego prouče tekst. Snaga slika leži u njihovoj estetskoj privlačnosti za našu imaginaciju i njihovoj koncentraciji informacija. Njihova loša strana je da se ta informacija prenosi neverbalno. Onaj koji je posmatra može u svojim mislima stvoriti ideju koja je suprotna autorovoj namjeri.

Autor, čitalac i poruka čine trougaonu vezu. U toj strukturi, jedan element uvijek je odsutan iz odnosa druga dva. To znači da autor nema potpunu kontrolu nad porukom koju čitalac stvara u svojoj glavi, baš kao što niti jedan nastavnik ne može odlučiti šta će učenik na kraju zapamtiti ili zaboraviti. Međutim, ako je čitalac zainteresovan i želi saznati je li njegovo shvatanje slike tačno – odgovara li željenoj poruci autora – tada bi autor trebalo da ponudi tekstualni komentar ili objašnjenje slike.

Zanimljivo je uporediti strukturu komunikacije između autora i čitaoca s onom između nastavnika i učenika u modelu didaktičkih pristupa. Tu postoje strukturalne analogije i značajne razlike.

U oba slučaja postoji trougaona struktura komunikacije, što znači da ni jedan element ili igrač ne dominira cjelinom. Autori komuniciraju sa svojim čitaocima putem medija kao što je ovaj priručnik. To je obično jednosmjerna komunikacija. Autor i čitalac se rijeko lično susreću pa autor ne dobija redovnu povratnu informaciju. Autor nema potpunu kontrolu nad porukom koja se stvara u čitaočevom umu.

U razredu nastavnik nema potpunu kontrolu nad procesima učenja koji se dešavaju kod učenika. Međutim, lična veza između učenika i nastavnika omogućava trajnu povratnu informaciju, a ličnost nastavnika predstavlja naj snažniji medij u procesu učenja.

Dok gleda sliku čitalac stvara poruku u svom umu i pretpostavlja šta može da očekuje dok čita tekst koji je autor napisao. Možda će čitalac ustanoviti da se njegovo shvatanje slike potvrđuje ili će možda proći kroz dekonstrukciju nekih elemenata. Slike pomažu stvaranju dijaloga između autora i čitaoca koji se odvija u čitaočevim mislima. Kombinacija slike i teksta podstiče aktivnog čitaoca – i mislioca.

Tumačenje slika ključna je vještina u takozvanom informacijskom društvu i učenici bi trebalo da uvježbaju tu vještinu. Stoga predlažemo da nastavnik podijeli ovu slagalicu s učenicima. Objašnjavanje slike jeste zadatak koji ostaje ili na nastavniku ili na učenicima. Nastavnik bi je mogao upotrijebiti kako bi učenike uveo u nastavni program koji ovaj priručnik nudi, ili možda kao sažetak na kraju školske godine. Učenici bi mogli da izrežu slagalicu u devet dijelova i da je opet spoje prema stvarnom nastavnom programu koji se vremenom oblikovao u njihovim mislima. Kroz razmjenu svojih ličnih kombinacija i veza između dijelova slagalice te pojmova koje oni predstavljaju, učenici će postati svjesniji svog vlastitog načina učenja i razumijevanja. Posmatrajući to iskustvo na nivou konceptualnog učenja, učenici mogu shvatiti da sloboda mišljenja i izražavanja nije preduslov samo za demokratsko odlučivanje, nego i za čitanje i učenje.

Prvi dio

Pojedinac i zajednica

Nastavna jedinica 1

**Stereotipi i predrasude. Šta je identitet?
Kako doživljam druge, kako oni vide mene?**

Nastavna jedinica 2

Ravnopravnost. Jesi li ti ravnopravniji od mene?

Nastavna jedinica 3

Različitost i pluralizam. Kako živjeti zajedno u miru?

Nastavna jedinica 4

Sukob. Šta uraditi kada se ne slažemo?

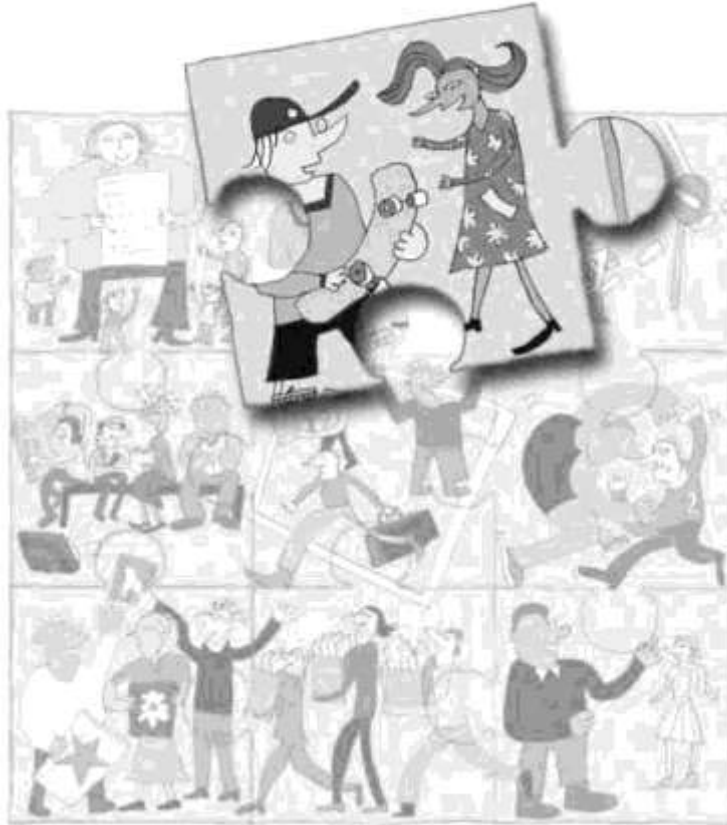

NASTAVNA JEDINICA 1

Stereotipi i predrasude

Šta je identitet?

Kako doživljavam druge, kako oni vide mene

1.1. Kako drugi doživljavaju određenu osobu...

Osoba je više nego što se to obično misli

1.2. Kako se sve osoba može opisati?...

Kako dobiti bolju sliku o osobi?

1.3. Stereotipi i predrasude

Naše viđenje drugih ljudi, grupa ili zemalja

1.4. Stereotipi o meni!

Kako vidim samog sebe – kako me drugi vide?

NASTAVNA JEDINICA 1: Stereotipi i predrasude

Šta je identitet? Kako doživljam druge, kako oni vide mene?

Ko sam ja zapravo? Svakog dana, učenici iskuse najrazličitije vrijednosti i načine zajedničkog života. Kako bi pronašli svoje mjesto, moraju razviti sposobnost pravljenja izbora. Šta mogu uraditi, šta ne smijem uraditi? Šta je dobro, a šta loše? Djeca i mladi brzo shvate da se na ova pitanja ne može lako odgovoriti. Ono što je dobro u jednom slučaju može biti loše u nekom drugom. Kako mogu odlučiti? Koje smjernice imam?

Dva važna instrumenta za lične smjernice jesu državni ustav i njegov pristup ljudskim pravima. To su dvije polazne tačke koje pokazuju pluralizam vrijednosti u društvu. Najvažniji princip jeste lična sloboda, koja svakom pojedincu daje pravo da razvije svoju ličnost u okruženju međusobne tolerancije i odgovornosti, doprinoseći tako i zajednici u kojoj živi i čovječanstvu uopšteno. Možemo se uveliko razlikovati po našim stavovima i interesima, pod uslovom da smo se složili oko pravila kako možemo mirno raspravljati o svojim nesuglasicama.

Djeca i mladi trebalo bi da znaju da se i odrasli muče s izazovima i zahtjevima s kojima se suočavaju. Takođe bi trebalo da shvate da nastavnici ne posjeduju ključ apsolutne istine, nego prave greške i pokušavaju da na njima uče.

Ova nastavna jedinica bavi se nekim od pitanja o razvoju identiteta osobe i o tome kako ljudi i grupe doživljavaju sami sebe i druge. Učenici bi trebalo da shvate da njihov identitet određuju i oni sami i njihova komunikacija s drugima. Identitet se određuje kako pronalaskom razlika među pojedincima tako i potrebom za pripadanjem i zaštitom porodice i vršnjaka. Mladi ljudi će sebe bolje razumjeti kada istražuju svoje lične osjećaje i potrebe, svoj lični razvoj i želje za budućnost. Treba da eksperimentišu s različitim oblicima ponašanja i proširuju svoj spektar odnosa s drugima, a to će naučiti kroz konstruktivan doprinos situacijama društvene komunikacije.

Društvena i politička istorija naše države ima snažan uticaj na naš sadašnji život. Učenici bi trebalo da postanu svjesni tog uticaja tako što će redovno prikupljati informacije o aktuelnim problemima i o njima raspravljati, čime će formirati svoje lično mišljenje i slušati mišljenja drugih. Oni moraju posvetiti veliku pažnju stavovima, predrasudama i stereotipima koji su dio javnog mišljenja. Osoba treba da bude svjesna ovih suptilnih oblika uticaja kako bi se mogla protiv njih boriti, te kritički razmatrati vlastite izbore kako bi ih, po potrebi, mogla izmijeniti.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Kroz ovaj niz lekcija učenici će:

- upoznati vrste stereotipa i kako se stvaraju predrasude;
- shvatiti da pojedincima i grupama stalno pripisujemo određene kvalitete;
- shvatiti da nam takvo pripisivanje pomaže da se nosimo sa složenošću naših svakodnevnih života;
- shvatiti da takvo pripisivanje može biti štetno i nepošteno;
- naučiti da takvo pripisivanje potpomaže stvaranje identiteta pojedinca i grupe;
- naučiti da je identitet složena stvar, a to znači da svaku osobu možemo i moramo drukčije razumjeti i opisati.

NASTAVNA JEDINICA 1: Stereotipi i predrasude

Šta je identitet? Kako doživljam druge, kako oni vide mene?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Kako drugi vide određenu osobu?	Učenici doživljavaju složenost gledišta i sami biraju.	Učenicima se dodjeljuju određene uloge i oni formiraju svoje mišljenje. Uče kako promijeniti perspektivu.	Opisi uloga, radni list za učenike 1.1 (grupe 1-3), veliki listovi papira, flomasteri.	Grupni rad
Lekcija 2: Kako se sve osoba može opisati?	Učenici shvataju da se različiti opisi mogu odnositi na jedan isti identitet.	Učenici vježbaju i glume određene situacije i predstavljaju svoj pisani rad. Raspravljaju o scenama koje su vidjeli.	Rezultati prve lekcije postaju osnovni materijal druge. Učenici shvataju da se bez njihovog učešća i njihovog doprinosa nastavna jedinica ne može nastaviti.	Igranje uloga, prezentacija i vođena plenarna rasprava
Lekcija 3: Stereotipi i predrasude	Učenici shvataju kako su stereotipi i predrasude povezani i kako mogu dovesti do pojednostavljenih, ali takođe nepravilnih gledišta o pojedincima, grupama ljudi i cijelim državama.	Učenici razmišljaju o svom viđenju drugih i o tome raspravljaju u grupama.	Prazni listovi papira i flomasteri.	Grupni rad, plenarna rasprava
Lekcija 4: Stereotipi o meni!	Učenici postaju svjesni toga kako ih drugi doživljaju i uče kako da to prihvate. Oni bolje shvataju kako drugi vide i reaguju na njihov identitet.	Učenici opisuju sebe i druge i zatim upoređuju svoje rezultate.	Radni list za učenike 1.2.	Rad u parovima, plenarna rasprava

Lekcija 1

Kako drugi vide određenu osobu

Osoba je više nego što se to obično misli

Obrazovni ciljevi	Učenici doživljavaju složenost gledišta i sami biraju.
Učnički zadaci	Učenicima se dodjeljuju određene uloge i oni formiraju svoje mišljenje. Uče kako promijeniti perspektivu.
Sredstva	Opisi uloga, radni list za učenike 1.1 (grupe 1-3), veliki listovi papira, flomasteri.
Metodi	Grupni rad

Lekcija

Učenici se dijele u tri grupe i dobiju radne listove za učenike 1.1 (u tri verzije za različite grupe), veliki list papira i flomaster. (U velikim razredima učenici se mogu podijeliti u više grupa, ali tada nastavnik obezbjeđuje više scena za glumu, ili se isti zadatak daje različitim grupama. Ovo drugo rješenje može biti zanimljiv scenarijo, jer će pokazati koliko opisi i shvatanja mogu biti različiti.) Tada nastavnik priča priču o dječaku koji se preselio i istražuje svoju novu okolinu. Govori razredu o dječakovom dnevniku, ali ga ne čita naglas, jer je svaka grupa dobila samo dio teksta.

Dodatne informacije za nastavnike

Cijeli tekst ovako glasi:

„Prvi je dan u mom novom razredu. Porodica mi se preselila ovdje iz drugog dijela i osjećam se poput stranca. Dragi dnevniče, puno toga mi se dogodilo u posljednjih nekoliko dana. Reći ću ti nešto o tome.

Sada živimo u stanu blizu rijeke. Jedan od dječaka iz mog razreda živi samo nekoliko kuća dalje. Već treći dan mi je prišao i pozvao me u ribolov. Odbio sam jer mi je ribarski štap još uvijek zapakovan u nekoj od kutija.

Ispred naše školske zgrade je veliko fudbalsko igralište. Bio sam srećan zbog toga jer volim da igram fudbal. Zato sam ponio svoju loptu i želio sam da počnem da treniram. Tek sam počeo pucati na gol jedan ili dva puta kad me školski nadzornik zaustavio. Bio je ljut i upitao me zar ne znam da čitam. Nijesam vidio znak na kojem je pisalo da je igralište zatvoreno nakon kiše. Bio sam toliko šokiran da sam otišao kući bez riječi.

Jedan stari čovjek živi sam u stanu iznad našeg. Kad sam juče došao kući, sreo sam ga na ulaznim vratima s njegovim namirnicama. Nosio je torbu s hranom i teško je disao. Bilo mi ga je žao. Upitao sam ga mogu li mu pomoći i odnio mu torbu do vrata.“

Tri verzije radnih listova za grupe sadrže različite djelove dnevnika. Gledište grupa će se razlikovati zavisno od informacije koju su dobili. Stoga, svaka grupa vidi samo dio dječakovog identiteta i prikazuje ovo gledište igrajući uloge. Kako zadaci i traže, grupe prvo prezentiraju svoje grupe pridjeva. Jedan član svake grupe bilježi rezultate iz grupne rasprave na veliki list za prezentaciju na sljedećem času.

Sada se svaka grupa odlučuje za krako predstavljanje svoje interpretacije igrajući uloge. Te uloge bi prvo trebalo objasniti i o njima raspraviti u razredu, a zatim uvježbati. To se može odvijati u različitim uglovima učionice, ili možda u velikoj školskoj sali, unutar njim prostorijama, ili, ako vrijeme dopušta, na igralištu. Čak i ako se gluma odvija sporo negdje na početku, trud će se isplatiti. Za mnoge učenike ono što im je često teško izraziti riječima to je prilika da sada možda izraze jednostavno i jasno.

Cilj za učenike tokom ovog časa jeste da imaju napisane popise pridjeva na plakatima i da su uvježbali scenu.

Na kraju časa nastavnik skupi plakate (ponovno će ih podijeliti na početku sljedećeg časa) i sprovodi kratko propitivanje. Daje pozitivne povratne informacije i provjerava temu za sljedeći čas.

Lekcija 2

Kako se sve osoba može opisati?...

Kako dobiti bolju sliku o osobi?

Obrazovni ciljevi	Učenici shvataju da se različiti opisi mogu odnositi na jedan isti identitet.
Učenički zadaci	Učenici vježbaju i glume scene i predstavljaju svoj pisani rad. Raspravljaju o scenama koje su vidjeli.
Sredstva	Rezultati prve lekcije postaju osnovni materijal druge. Učenici shvataju da se bez njihovog učešća i njihovog doprinosa nastavna jedinica ne može nastaviti.
Metodi	Gluma po ulogama, prezentacija i plenarna rasprava.

Lekcija

Prvi dio

Nastavnik objašnjava tok časa. Daje grupama još pet minuta da uvježbaju svoje scene. Scene se tada predstavljaju.

Prvo jedan član grupe čita razredu dio iz dnevnika koristeći plakat iz prve lekcije. Tada grupa odglumi scenu. Savjetuje se da se sve scene odigraju bez prekidanja. Ako je više grupa dobilo isti dio iz dnevnika, trebalo bi da prikažu scene, s malim razlikama, jednu nakon druge.

Pošto su grupe završile, nastavnik daje pozitivne povratne informacije i opet kratko objasni koji je bio cilj ovih scena. Ako je razred naviknut na ovaj oblik nastave učenici će lako moći da pređu na sljedeći korak. Ako nijesu, savjetuje se da nastavnik učenicima da priliku da razmisle o nizu scena razmatrajući aspekte sadržaja i forme.

Evo nekih primjera kako nastavnik može ubrzati razmišljanje o glumi:

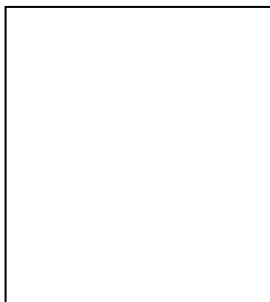
- Kakvo je naše iskustvo kao grupe?
- Jeste li otkrili nešto novo o sebi?
- Kako smo uspješni da prikažemo likove onakvima kakvi su bili?

Drugi dio

Tokom drugog dijela časa, učenici postavljaju svoje stolice u dva polukruga oko table. Tada nastavnik na tabli izloži plakate jedan pokraj drugog. Učenici gledaju kako se prezentacija razvija:

Evo kako ga drugi vide:

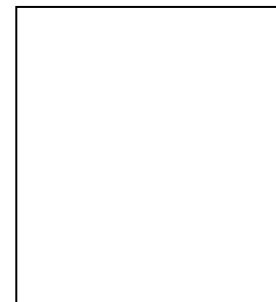
Učenici

Nastavnici

Komšije

U naknadnoj raspravi učenici bi trebalo da shvate da je potpuno normalno da različiti ljudi ili grupe različito doživljavaju osobu. Trebalo bi da shvate da ne mogu koristiti kategorije poput „tačno“ i „netačno“ kako bi opisali svoje tačke gledišta. Zapravo, da bi bili pravedni prema dječaku, bilo bi pogrešno dopustiti samo jedan ugao gledanja kako bi ga opisali.

Moguće sugestije za nastavnika kako bi podstakao kritičko razmišljanje u razredu:

- Kada vidim ove različite opise pomalo sam zbunjen.
- Pa šta je sada tačno?
- Ko je Maks zapravo?

Nastavnik čeka dok nekoliko učenika ne digne ruku i onda ih pušta da daju različite odgovore. Zapisuje odgovore u popisu na tabli ili, što je još bolje, na *flip chart*-u.

Šta možemo reći o dječaku?

- Kako ga možemo primjereno opisati?
- Prva izjava
- Druga izjava
- Treća izjava
- Četvrta izjava
- Peta izjava

Na kraju časa nastavnik daje sažetak svih učeničkih uvida tokom prve dvije lekcije. Prednost je ukoliko postoji *flip chart* na koji bi se bilježile te izjave koje se mogu prezentirati na sljedećim časovima. Sljedeće poente mogle bi se pokazati korisnim:

Identitet

- Postoji mnogo strana identiteta neke osobe.
- Često drugi ljudi (komšije, prijatelji, nastavnici, stranci) imaju potpuno različit doživljaj iste osobe
- Moramo slušati različita gledišta ako želimo znati više o
- ...
- ...

Na kraju časa, nastavnik traži povratnu informaciju od učenika, pazeći da ne komentariše učeničke primjedbe.

Postoje različiti načini na koje se to može uraditi. Nije uvijek najbolje rješenje pitati razred kao cjelinu, jer je mnogo češći slučaj da će istih nekoliko učenika odgovarati i povratna informacija će ostati neodređena. Zato se ovdje preporučuje model table za pikado. To je metoda dobijanja brze povratne informacije koja dopušta svakom učeniku da precizira svoj odgovor. U dodatku se daje detaljan opis tog oblika povratne informacije.

Nastavnik tada daje kratki uvid u sljedeće dvije lekcije, u kojima učenici neće posmatrati pojedince nego grupe unutar društva i cijele države.

Lekcija 3

Stereotipi i predrasude

Naše viđenje drugih ljudi, grupa ili zemalja

Obrazovni ciljevi	Učenici shvataju kako su stereotipi i predrasude povezani i kako mogu dovesti do pojednostavljenih, ali također nepravičnih gledišta o pojedincima, grupama ljudi i cijelim državama.
Učenički zadaci	Učenici razmišljaju o svom viđenju drugih i o tome raspravljaju u grupama.
Sredstva	Prazni listovi papira i flomasteri.
Metodi	Grupni rad, plenarna rasprava.

Ključni pojmovi

Stereotipi: To su mišljenja koje grupe imaju o sebi ili o drugim grupama.

Predrasude: To su emocijama nabijena mišljenja o društvenim grupama (često manjinama) ili određenim ljudima (često iz manjinskih grupa).

Lekcija

Cilj ove lekcije jeste da se učenicima omogući da svoje razumijevanje o tome kako vidimo druge na nivou pojedinca prenesu na uopšteniji nivo, tj. kako prosuđujemo veće grupe, vjerske zajednice, etničke grupe ili države.

Nastavnik pripremi kratko, jasno strukturirano predavanje o razlikama između stereotipa i predrasuda koje će održati na početku časa.

Rezimirajući procese učenja te rezultate i uvide koji su dobijeni u prethodne dvije lekcije, nastavnik pomaže učenicima da razumiju razliku između stereotipa i predrasuda. Nastavnik uvodi ta dva pojma govoreći o različitim viđenjima dječaka o kojem se raspravljalo u prethodne dvije lekcije. Nastavnik pokušava da predstavi ta viđenja kao stereotipe i predrasude (vidi dodatne materijale za nastavnike na kraju ovog poglavlja, gdje je uključen i model za ovo krako ključno predavanje). U sljedećem koraku, učenici formiraju manje grupe i rade na opisivanju društvenih grupa, na primjer:

- dječaci i djevojčice;
- zanimanja;
- etničke grupe;
- države;
- kontinenti.

Važno je ne pitati učenike da daju svoje lično viđenje drugih. Trebalo bi da zamisle šta bi društvo, komšije ili mediji mogli reći ili misliti o grupama koje su im zadate u ovom zadatku.

Učenici pokušavaju da razlikuju stereotipe i predrasude primjenjujući ono što su čuli od nastavnika na početku časa.

Nastavnik može zapisati neke smjernice na tablu, a učenici sami pripremaju svoju prezentaciju rezultata u obliku popisa. Iskustvo je pokazalo da će popis pripremljen unaprijed (vidi primjer ispod) pomoći učenicima da bilježe ideje za kasniju upotrebu u raspravi.

Nakon početnog predavanja nastavnika o stereotipima i predrasudama, učenici rade u grupama od troje ili četvero otprilike 15 minuta kako bi razmišljali o navedenom zadatku. Nastavnik bi trebalo pažljivo da promisli koji primjer da ponudi. Zavisno o političkoj situaciji u određenoj državi, moguće je izabrati primjere koji su bliski vlastitim iskustvima učenika. S druge strane, nastavnik bi trebalo da spomene etničke grupe koje žive u državi ili zajednici samo ako taj izbor nikog ne vrijeđa i samo ako ne postoji mogućnost da će se dogoditi bilo kakve rasprave i neslaganja koja bi mogla izmaknuti kontroli.

Grupne rasprave i rezultate trebalo bi prezentirati na plenarnom dijelu. Svaka grupa bira predstavnika koji će predstaviti rezultate svoje grupe prateći sljedeći model kriterijuma:

- naša država, naša grupa, naša etnička pripadnost, naše zanimanje;
- stereotipi koje je grupa konstatovala;
- predrasude koje je grupa konstatovala;
- naše pretpostavke zašto grupe imaju takva gledišta;
- naša mišljenja, uključujući i razlike u mišljenju.

Nastavnik će pomoći učenicima zapisujući rezultate svake grupe (u obliku bilješki) na *flip chart*-u.

Primjer kako da se bilježe rezultati kako bi pomogli učenicima:

Grupa	Država/zanimanje/grupa	Stereotipi	Predrasude	Komentari
1				
2				
3				
4				
5				

Na kraju nastavnik zaključuje lekciju dajući osvrt kako na tok tako i na rezultate, potom informiše razred o sljedećim koracima.

Lekcija 4

Identitet: Stereotipi o meni!

Kako vidim samog sebe – kako me drugi vide?

Obrazovni ciljevi	Učenici postaju svjesni toga kako ih drugi doživljaju i uče kako da to prihvate. Oni bolje shvataju kako drugi vide i reaguju na njihov identitet. Ispituju uticaj koji njihov identitet ima na druge.
Učenički zadaci	Učenici opisuju sebe i druge i zatim upoređuju svoje rezultate.
Sredstva	Radni list za učenike 1.2.
Metodi	Rad u parovima, plenarna rasprava.

Lekcija

Nastavnik počinje čas rezimirajući rezultate dvije prethodne lekcije i objašnjavajući raspored današnjeg časa.

Nastavnik tada podsjeća razred da su započeli gledajući pojedinca (dječakovu ličnu situaciju) te da su se onda prebacili na razmatranje doživljaja većih grupacija poput zanimanja, etničkih grupa i cijele države. Sada će se opet fokusirati na pojedinca, ali ovog puta će svaki učenik za sebe – svako u razredu – biti fokus posmatranja. Skoncentrisaće se na pitanje:

Ko sam ja?
Kako bih opisao sam sebe? samopercepcija
Kako bi me učenik u razredu opisao?   percepcija od strane drugih

Nastavnik u svom uvodu časa crta navedenu tabelu na tablu ili *flip chart*. Nastavnik takođe može pitati učenike da ponove ono što su naučili u prethodna dva časa o razlikama između samopercepcije i percepcije od strane drugih. Kao dodatak, ili kao alternativu, može ponoviti ključne pojmove stereotipa i predrasuda.

Sada nastavnik uzima materijale pokazujući učeničke opise Maksa. Oni bi trebalo da pomognu učenicima da se sjete što je moguće više kvaliteta i karakteristika ljudi. Učenici dobijaju zadatak da ispišu što je moguće više pridjeva koji se mogu koristiti za opisivanje osobe. Nastavnik će zasigurno morati da dadne neke ideje i predloge u tom trenutku. Na primjer, učenici mogu dobiti smjernice o kategorijama koje opisnim pridjevima daju značenje. Takve kategorije mogu uključivati sljedeće:

Kako bismo opisali ljude:

- jesu li dobrog raspoloženja?
- jesu li lošeg raspoloženja ili čak bijesni?
- jesu li dobri prijatelji?
- želimo li opisati kako izgledaju?
- želimo li ih opisati kao učenike?

Cijeli razred bi trebalo da bude uključen, radije nego da pitamo nekoliko učenika da kažu svoje ideje u frontalnoj metodi nastave. To se može postići sljedećom vježbom⁵ u kojoj učenici rade sami kako bi iznijeli niz ideja. U uglovima učionice, ili na odvojenim stolovima, trebalo bi okačiti ili postaviti velike listove papira. Na tim papirima daju se različite ključne riječi ili kategorije kao naslovi. Učenici se kreću učionicom u tišini i zapisuju svoje ideje na te panoe (idealno bi bilo flomasterima koji stoje uz svaki pano). S obzirom na to da mogu vidjeti ono što su drugi učenici napisali, učenici ne bi trebalo da se ponavljaju, ali mogu dodavati komentare i nove ideje.

⁵ Ovdje predložena vježba slična je „Zidu tišine“ (vidi Knjigu VI, Razvijanje novih ideja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava).

Rezultat takve vježbe mogao bi izgledati ovako:

Kakva je osoba kada je dobro raspoložena?
– vesela
– šali se
– opuštena
– pričljiva
– pjeva
– šarmantna
–

Nije potrebna dalja razrada u plenarnoj raspravi, jer je svrha ove vježbe da učenici dobiju ideje za rad u okviru sljedećeg koraka. Nastavnik bi do ovog trenutka već trebalo da razmisli koji bi učenici mogli da rade zajedno u parovima. Ovo je važno jer je tema s kojom će se učenici susresti osjetljiva. Zbog toga bi nastavnik trebalo da izbjegne spajanje učenika koji jedni drugima nijesu dragi, i trebalo bi da bude siguran da ničiji osjećaji neće biti povrijeđeni.

Parovi dobiju sljedeći zadatak:

Sada ćete istražiti kako doživljavate sami sebe i jedni druge. Napravite ovo na sljedeći način:

- Prvo, radite sami.
- Pogledajte opise na panoima u učionici i izaberite riječi koje vas, po vašem mišljenju, dobro opisuju. Napišite ih na radnom listu.
- Dodajte svoje kvalitete i opise u određenim situacijama koje niste pronašli na panoima. Napišite ih na radnom listu.
- Onda opišite svog partnera na isti način.
- Nakon što oboje završite zadatak, razmijenite svoje rezultate. Bit će zanimljivo vidjeti koji se opisi i stavovi slažu, a koji razlikuju ili su čak u suprotnosti jedni s drugima. Izrazite svoje misli i osjećaje:
  - Šta me iznenađuje?
  - Šta me čini srećnim?
  - Šta mi smeta?
  - Šta me vrijeđa?
  - Možeš li svoj stav potkrijepiti nekim primjerima?
  - Koji opisi su (pozitivni ili negativni) stereotipi?

Nastavnik bi trebalo da odluči hoće li organizovati konačno plenarno izlaganje na kraju ovog časa (što je ujedno i kraj ove nastavne jedinice, iako su nastavnici mogući) ili će ukoliko prikazati procese učenja kroz zadnje četiri lekcije. Koju god metodu da izabere, nastavnik će primijetiti da se radna atmosfera u razredu poboljšala tokom ove nastavne jedinice.

Učenici će razviti bolje međusobne odnose i imaće zanimljiva otkrića koja međusobno razmjenjuju. Sada su sposobni da razlikuju:

- stereotipe i predrasude;
- samopercepciju i percepciju od strane drugih.

Napredovali su u razvoju socijalnih vještina, što će im koristiti u svakodnevnom životu, kako u razredu tako i u školi u cjelini. Učenici će često nailaziti na teme koje su se pojavile u ove četiri lekcije pa će dodatno utvrditi to što su naučili.

Radni list za učenike 1.1

(Prva grupa)

Igranje uloga

Izaberite predstavnika svoje grupe koji će vašoj grupi naglas pročitati kratki dio iz dnevnika i zadatak.

Izaberite drugog člana vaše grupe koji će bilježiti vaše rezultate i prezentirati ih razredu.

Dio iz Maksovog dnevnika:

„Prvi je dan u mom novom razredu. Porodica mi se preselila ovdje iz drugog dijela i osjećam se poput stranca. Dragi dnevniče, puno toga mi se dogodilo u posljednjih nekoliko dana. Reći ću ti nešto o tome.

Sada živimo u stanu blizu rijeke. Jedan od dječaka iz mog razreda živi samo nekoliko kuća dalje. Već treći dan mi je prišao i pozvao me u ribolov. Odbio sam jer mi je ribarski štap još uvijek zapakovan u nekoj od kutija.”

Zadaci:

1. Napišite popis pridjeva za koje mislite da bi ih Maksovi drugovi u razredu koristili kako bi ga opisali (razmislite u svojoj grupi).
2. Šta mislite šta će učenik u Maksovom razredu ostalim učenicima reći o njemu? Uvježbajte kratku scenu koju možete odglumiti u razredu.

Radni list za učenike 1.1

(Druga grupa)

Igranje uloga

Izaberite predstavnika svoje grupe koji će vašoj grupi naglas pročitati kratki dio iz dnevnika i zadatak.

Izaberite drugog člana vaše grupe koji će bilježiti vaše rezultate i prezentirati ih razredu.

Dio iz Maksovog dnevnika:

„Ispred naše školske zgrade je veliko fudbalsko igralište. Bio sam srećan zbog toga jer volim da igram fudbal. Zato sam ponio svoju loptu i želio sam da počnem da treniram. Tek sam počeo pucati na gol jedan ili dva puta kad me školski nadzornik zaustavio. Bio je ljut i upitao me zar ne znam da čitam. Nijesam vidio znak na kojem je pisalo da je igralište zatvoreno nakon kiše. Bio sam toliko šokiran da sam otišao kući bez riječi.“

Zadaci:

3. Napišite popis pridjeva za koje mislite da bi ih Maxovi drugovi u razredu koristili kako bi ga opisali (razmislite u svojoj grupi).
4. Šta mislite šta će učenik u Maxovom razredu ostalim učenicima reći o njemu? Uvježbajte kratku scenu koju možete odglumiti u razredu.

Radni list za učenike 1.1

(Treća grupa)

Igranje uloga

Izaberite predstavnika svoje grupe koji će vašoj grupi naglas pročitati kratki dio iz dnevnika i zadatak.

Izaberite drugog člana vaše grupe koji će bilježiti vaše rezultate i prezentirati ih razredu.

Dio iz Maksovog dnevnika:

„Prvi je dan u mom novom razredu. Porodica mi se preselila ovdje iz drugog dijela i osjećam se poput stranca. Dragi dnevniče, puno toga mi se dogodilo u posljednjih nekoliko dana. Reći ću ti nešto o tome.

Jedan stari čovjek živi sam u stanu iznad našeg. Kad sam juče došao kući, sreo sam ga na ulaznim vratima s njegovim namirnicama. Nosio je torbu s hranom i teško je disao. Bilo mi ga je žao. Upitao sam ga mogu li mu pomoći i odnio mu torbu do vrata.“

Zadaci:

5. Napišite popis pridjeva za koje mislite da bi ih Maxovi drugovi u razredu koristili kako bi ga opisali (razmislite u svojoj grupi).
6. Šta mislite šta će učenik u Maxovom razredu ostalim učenicima reći o njemu? Uvježbajte kratku scenu koju možete odglumiti u razredu.

Dodatni materijali za nastavnike

Stereotipi i predrasude

Šta je stereotip?

Ljude često određujemo kao pripadnike određenih grupa, zavisno od njihove kulture, njihovih vjerskih uvjerenjima, njihovog porijekla i vanjskih obilježja poput boje kože, visine, frizure ili načina odijevanja.

Često ova definicija grupa ide zajedno s dodjeljivanjem određenih kvaliteta ljudima, pa se te određene slike vežu za pojedine grupe. Kada su te slike pretjerane do te mjere da teško odgovaraju stvarnosti zovemo ih stereotipima.

Stereotipi se takođe mogu pronaći u knjigama (čak i školskim udžbenicima), stripovima, reklamama ili filmovima. Skoro je sigurno da ste i vi naišli na takve stereotipe. Sjetite se, na primjer, slike afričkih žena koje nose suknje od palminog lišća, imaju debele usne i male kosti koje su im probodene kroz nos.

Od stereotipa do predrasude

Ako o osobi ili grupi sudimo samo prema stereotipima, a ne kao o pojedincu ili grupi pojedinaca, to već prelazi u predrasudu. Mišljenje o osobi ili grupi već formirano, a da ih zapravo i ne poznajemo. Takva gledišta i ideje najčešće nemaju nikakve veze sa stvarnošću i često su nepovoljna ili neprijateljska.

„Pozitivni“ stereotipi

Međutim, postoje i pozitivni stereotipi. Na primjer, ako neko kaže da crni ljudi brzo trče, to možemo nazvati pozitivnim stereotipom. „Pa šta ima loše u tome?“ mogli biste da pomislite. Ali u ovom slučaju ljudi su takođe nepravedno stavljeni u isti „koš“. Samo razmislite: je li stvarno istina da svi crni ljudi brzo trče?

Koja je pozitivna svrha stereotipa?

Čini se da predrasude čine svijet jednostavnijim i manje komplikovanim. Ako ljudi sretnu druge ljude koji im se čine čudnima, to im često daje osjećaj nelagodnosti. U takvim situacijama predrasude omogućavaju ljudima da potisnu svoju nelagodnost – ja se mogu pretvarati da znam sve o drugome/ima i ne moram postavljati nikakva pitanja. Ali kao posljedica toga, od samog početka smislen susret i istinsko razumijevanje postaju nemogući.

Koja je posljedica predrasuda?

Predrasude su uvredljive. Prije svega, koriste se kako bi se prema nekome nepravilno postupalo. Predrasude ljude lišavaju mogućnosti da pokažu ko su i šta su sposobni da postignu. Na primjer, poslodavac možda neće dati posao turskom kandidatu jer je čuo da „oni“ uvijek kasne na posao. Neki ljudi su skloni predrasudama i populističkim idejama iako ne znaju nikoga ko bi mogao potvrditi ova negativna gledišta.

Šta možemo uraditi protiv predrasuda?

Predrasude teško izumiru i zbog toga se teško nositi s njima. Ali nema potrebe gubiti nadu: niko nije rođen s predrasudama. One se nauče i stoga se mogu i odučiti. Prije nego procijenite određenu osobu pitajte je da vam objasni zašto je napravila to o čemu se raspravlja. Sjetite se da vi sigurno ne biste voljeli da vas osude prije nego što vas saslušaju.

Radni list za učenike 1.2

Samopercepcija – percepcija od strane drugih

Rad u paru

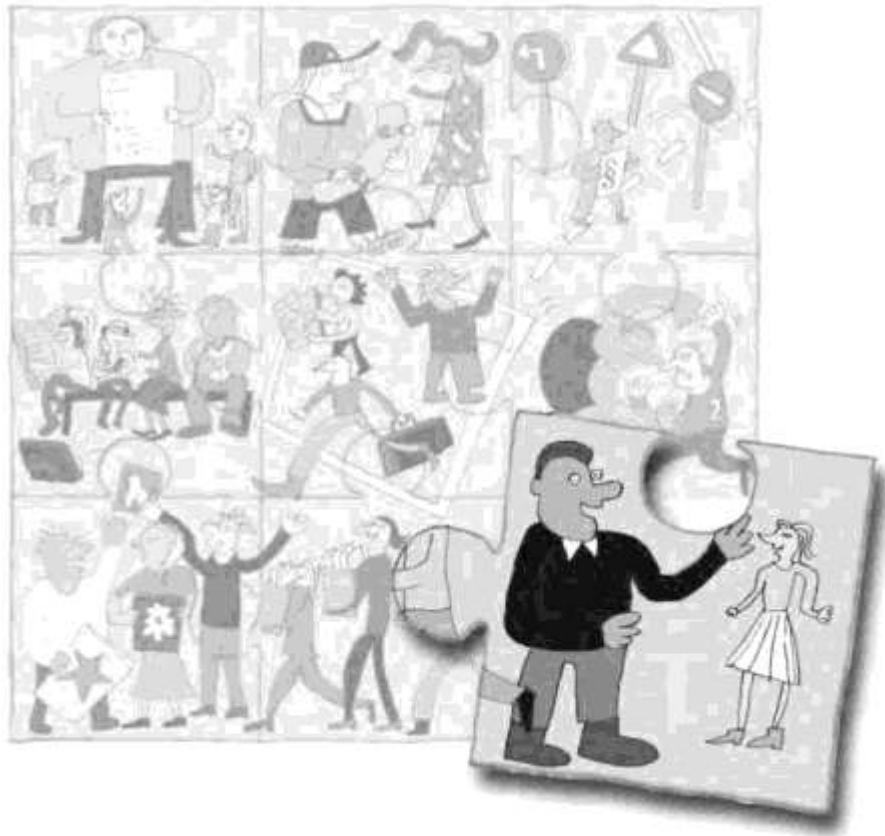
Komentari nakon rasprave - Gdje nam se gledišta slažu - Gdje nam se gledišta razlikuju - Zapažanja	Kako opisujem sebe (moja samopercepcija)	Kako opisujem druga iz škole (moja percepcija nekog drugog, koju sam ja napisao)	Komentari nakon rasprave - Gdje nam se gledišta slažu - Gdje nam se gledišta razlikuju - Zapažanja

NASTAVNA JEDINICA 2

Ravnopravnost

Jesi li ti ravnopravniji od mene?

2.1. Razlike i sličnosti

Jesam li jednak? Jesam li drugačiji?

2.2. Vesnina priča

Kako bismo reagovali da se to dogodi nama?

2.3. Ravnopravnost između muškaraca i žena

Kako bi trebalo da se ponašamo prema muškarcima i ženama?

2.4. Socijalna pravda

Kako bi trebalo da se nosimo s nejednakostima?

NASTAVNA JEDINICA 2: Ravnopravnost

Jesi li ti ravnopravniji od mene?

Ravnopravnost kao pojam definiše da svako, bez obzira na godine, pol, rod, vjeru, etničku pripadnost itd., ima jednaka prava.

Predgovor Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima počinje riječima „priznavanje urođenog dostojanstva, ravnopravnosti i neotuđivih prava svih članova ljudske zajednice temelj je slobode, pravednosti i mira u svijetu“. Pojam građanstva ne može se odvojiti od pitanja ravnopravnosti. Postojanje neravnopravnosti unutar ili između društava ometa uspješno građanstvo. Ideja ravnopravnosti je, stoga, u središtu obrazovanja za demokratsko građanstvo. Kao takvo mora sagledati pitanje ravnopravnosti i trebalo bi da osposobi pojedince da djeluju protiv svih oblika diskriminacije.⁶

Raznovrsnost (diverzitet) podrazumijeva izdizanje iznad ideje tolerancije do istinskog poštovanja i uvažavanja različitosti. Ona je središte ideje pluralizma i multikulturalnosti, i kao takva kamen je temeljac za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava stoga mora uključivati i mogućnost da se ispitaju percepcije i dovedu u pitanje predrasude i stereotipi. Njegov cilj takođe mora da bude njegovanje i prihvatanje razlika unutar lokalnih, nacionalnih, regionalnih i međunarodnih zajednica.⁷

Na solidarnost se može, na mnoge načine, gledati kao na sposobnost pojedinaca da se izdignu iznad vlastitog prostora i prepoznaju i budu spremni da brane i promovišu prava drugih. Ključni cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava takođe jeste da pojedincima pruži znanje, vještine i vrijednosti koje su im potrebne kako bi u potpunosti učestvovali u životu svoje zajednice. Kako je ranije istaknuto, djela solidarnosti usko su vezana uz ideju djelovanja. Međutim, solidarnost je više stvar uma nego stvar ponašanja.⁸

Predrasuda je sud koji donesemo o drugoj osobi ili ljudima, a da ih u stvari i ne pozajemo. Predrasude mogu biti negativnog ili pozitivnog karaktera. One se uče kao dio naših procesa socijalizacije i vrlo ih je teško mijenjati ili iskorijeniti. Stoga je važno da budemo svjesni njihovog postojanja.

Diskriminacija se može provoditi direktno ili indirektno. Direktnu diskriminaciju karakteriše namjera da se osoba ili grupa diskriminiše, kao kada zavod za zapošljavanje odbije romskog kandidata ili kada agencija za iznajmljivanje ne želi da iznajmljuje stanove emigrantima. Indirektna diskriminacija usmjerena je ka određenoj politici ili mjeri. Događa se kada naoko neutralna zakonska odredba, kriterijum ili ponašanje stavlja osobu ili određenu manjinu u de fakto neravnopravan položaj u poređenju s drugima. Primjeri mogu ići od minimalnih uslova o visini vatrogasaca (što bi moglo isključiti mnogo više ženskih nego muških kandidata), do trgovačkog centra koji ne zapošljava osobe u dugim suknjama, ili vladinog zavoda odnosno školskih propisa koji zabranjuju ulaz ili prisutnost ljudi koji nose marame. Ova naoko neutralna pravila koja se odnose na etničku ili vjersku pripadnost mogu značiti pretjerano nepovoljan položaj pripadnika određenih manjina ili vjerskih grupa koji nose duge suknje ili marame.⁹

Pojam „rod“ odnosi se na društveno stvorene uloge muškaraca i žena koje im se pridodaju na osnovu njihovog pola. Rodne uloge, stoga, zavise od određenog društveno-ekonomskog, političkog i kulturološkog konteksta i na njih utiču i drugi faktori uključujući rasu, etničku pripadnost, društveni položaj, seksualnu orijentaciju i starosno doba. Rodne uloge se uče i poprilično se razlikuju unutar ili između kultura. Za razliku od biološkog pola, rodne uloge mogu se promijeniti.¹⁰

⁶ Preuzeto iz „Rječnika pojmova za obrazovanje za demokratsko građanstvo“, Karen O’Shea, Savjet Evrope, DGIV/EDU/CIT (2003) 29.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid

Ekonomska i socijalna prava uglavnom se tiču uslova koji su potrebni za puni razvoj pojedinca i obezbjeđivanje odgovarajućeg standarda života. Često se nazivaju „drugom generacijom“ ljudskih prava i puno ih je teže nametnuti, jer se smatra da su zavisna od dostupnih sredstava. Ona uključuju prava kao što su pravo na posao, pravo na školovanje, pravo na odmor i pravo na odgovarajući standard života. Ova prava su međunarodno istaknuta u Konvenciji o ekonomskim i socijalnim pravima, koju je 1966. godine usvojila Skupština Ujedinjenih nacija.¹¹

Različiti ljudi imaju različita mišljenja i stavove kad se radi o tome kako bi naše društvo trebalo da se nosi s pitanjima socijalne pravde. Ova mišljenja i stavovi uopšteno se mogu podijeliti u tri kategorije:

- Darwinisti, koji misle da su pojedinci u potpunosti odgovorni za svoje probleme i da ih treba pustiti da se sami nose s njima. Oni vjeruju da su ljudima potrebni podsticaji kako bi se više trudili. Darwinisti imaju tendenciju da ostanu izvan arene socijalnih prava.
- Simpatizeri, koji suosjećaju s onima koji pate i žele da nešto učine kako bi olakšali njihovu patnju. Oni na socijalna i ekonomska prava gledaju kao na poželjne političke ciljeve mnogo više nego kao ljudska prava. To često rezultira u pokroviteljskom pristupu ljudima koji su u teškim socijalnim uslovima.
- Tražitelji pravde, koji smatraju da se prema ljudima ponašamo nepravedno, najviše kao rezultat vladinih odluka. Oni vjeruju da oni moraju da promijene političke i ekonomske sisteme kako ljudi ne bi bili prisiljeni da žive u siromaštvu.¹²

---

¹¹ Preuzeto iz „Rječnika pojmova za obrazovanje za demokratsko građanstvo“, Karen O’Shea, Savjet Evrope, DGIV/EDU/CIT (2003) 29.

¹² Preuzeto iz “Dužnosti bez granica. Ljudska prava i globalna socijalna pravda”, Međunarodno vijeće za politiku ljudskih prava.

NASTAVNA JEDINICA 2: Ravnopravnost

Jesi li ti ravnopravniji od mene?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Razlike i sličnosti	Učenici znaju da objasne jednakost i razlike među ljudima. Učenici cijene i ravnopravnost i različitost.	Učenici otkrivaju razlike i sličnosti među ljudima. Učenici raspravljaju o nekim posljedicama toga kad je neko različit.	Sveske ili listovi papira i olovke za individualni rad. Dodatna aktivnost nije obvezna, ali grupama će trebati veliki listovi papira i flomasteri ako se nastavnik na to odluči.	Individualni rad i rad u manjim grupama.
Lekcija 2: Vesnina priča	Učenici postaju svjesni predrasuda i diskriminacije u društvu. Učenici mogu razumjeti gledište žrtava diskriminacije.	Učenici raspravljaju o određenom slučaju diskriminacije i upoređuju ga sa situacijom u svojoj državi.	Neobvezno, kopija radnog lista za učenike 2.1.	Grupni rad koji se zasniva na tekstu.
Lekcija 3: Ravnopravnost između muškaraca i žena	Učenici su u stanju da reaguju na različite diskriminatorne situacije.	Učenici razmišljaju o tome kako se oni, ali i društvo u cjelini, ponašaju prema ženama.	Kopija jedne priče iz radnog lista za učenike 2.2 za svaku grupu od 4 ili 5 učenika.	Rad u manjim grupama.
Lekcija 4: Socijalna pravda	Učenici postaju svjesni rodne diskriminacije u društvu.	Učenici raspravljaju o pitanjima distributivne pravde. Učenici ponovo razmatraju cjelokupnu nastavnu jedinicu.	Kopije radnog lista za učenike 2.3, podijeljene u dijelove za svaki par (neobvezno).	Rad u parovima Kritičko razmišljanje

Lekcija 1

Razlike i sličnosti

Jesam li jednak? Jesam li drugačiji

Obrazovni ciljevi	Učenici znaju da objasne jednakost i razlike među ljudima. Učenici cijene i ravnopravnost i različitost
Učenički zadaci	Učenici otkrivaju razlike i sličnosti među ljudima. Učenici raspravljaju o nekim posljedicama toga kad je neko različit.
Sredstva	Sveske ili listovi papira i olovke za individualni rad. Dodatna aktivnost nije obvezna, ali grupama će trebati veliki listovi papira i flomasteri ako se nastavnik na to odluči.
Metodi	Individualni rad i rad u malim grupama. Plenarna rasprava.

Lekcija

Učenici se rasporede u grupe od četvero ili petero. Svakoj grupi treba list papira i olovka. Nastavnik objašnjava da će postaviti nekoliko pitanja na koja učenici moraju odgovoriti sa da ili ne. Kao priprema za ovo učenicima se kaže da zapišu vodoravno slova od A do R, abecednim redom, ostavljajući ispod njih dovoljno mjesta. Nastavnik može isto uraditi i na tabli.

Primjer

Pitanja: A B C D E F .....

Odgovori: 1 0 1 0 1 .....

Nastavnik zatim postavlja niz pitanja (od A do R) iz liste A, a učenici pojedinačno bilježe odgovore u obliku 1 („da“) odnosno 0 („ne“). Nastavnik kaže učenicima da se, ako nisu sigurni u neki od svojih odgovora, svejedno od njih očekuje da zabilježe odgovor koji smatraju najtačnijim.

Lista A	Lista B
A. Jesi li žena?	A. Da li se uvijek osjećaš srećnim?
B. Jesi li posjetio više od jedne strane države?	B. Imaš li nokte na prstima?
C. Voliš li da se baviš nekim sportom?	C. Možeš li malo misliti?
D. Voliš li da sviraš neki instrument?	D. Je li te rodila majka?
E. Imaš li smeđe oči?	E. Možeš li da letiš bez opreme (kao što to može ptica)?
F. Jesu li ti obje bake još žive?	F. Možeš li živjeti ako ne piješ tečnost?
G. Nosiš li naočare?	G. Dišeš li?
H. Voliš li da budeš u prirodi?	H. Živiš li stalno ispod vode?
I. Jesi li prilično tiha osoba?	I. Imaš li ikakve osjećaje?
J. Jesi li prilično visok (više od prosjeka)?	J. Je li ti krv zelena?
K. Jesi li prilično tužna osoba (više od prosjeka)?	K. Jesi li ikad pao?
L. Da li se lako prehladiš?	L. Možeš li da vidiš kroz zidove?
M. Voliš li da putuješ?	M. Možeš li komunicirati s drugima?
N. Voliš li da ideš kod frizera?	N. Voliš li lijepo vrijeme?
O. Voliš li raditi na računaru?	O. Bi li ti bilo draže da ne moraš upoznavati ljude?
P. Bojiš li se visine?	P. Imaš li jezik?
Q. Je li ti smeđa boja draža od plave?	Q. Možeš li hodati po vodi (poput nekih insekata)?
R. Voliš li crtati/slikati?	R. Jesi li ponekad umoran?

Nastavnik pita jednog predstavnika iz svake grupe da zapiše njihove odgovore s liste A na tablu. Zatim nastavnik kaže učenicima da pogledaju date odgovore i uporede ih kratko sa svojim. Vide li razlike u odgovorima? Mogu li sumirati neke razlike među njima?

Nastavnik im onda kaže da odgovore na sljedeću grupu pitanja, ovoga puta one s liste B. Ponovo predstavnici svake grupe zapisuju njihove odgovore na tablu, ispod slova abecede.

Zašto ovog puta gotovo nema razlike među grupama? Nastavnik pita učenike da dodaju još neke stvari koje su im zajedničke.

Za proširenu aktivnost nastavnik svakoj grupi daje veliki list papira i flomaster. Zadatak im je sljedeći:

1. Pronađite tri primjera situacija u kojima je ugodno biti sličan drugim ljudima. Dajte razloge zašto mislite da je ugodno biti sličan drugima.

2. Pronađite tri primjera situacije u kojima je ugodno biti drukčiji od drugih ljudi. Dajte razloge zašto mislite da je ugodno biti drugačiji.

Ako je potrebno, nastavnik pokazuje kako okvir razmišljanja daje strukturu učeničkim rezultatima.

Situacije u kojima je ugodno biti sličan	Zašto?
a)	a)
b)	b)
c)	c)

Situacije u kojima je ugodno biti drugačiji	Zašto?
a)	a)
b)	b)
c)	c)

Potom nastavnik traži od grupa da pronađu tri situacije u kojima je neugodno biti drugačiji od drugih. Učenici bi ponovo trebalo da daju razloge zašto misle da bi to moglo biti tako. Koje vrste osjećanja to izaziva?

Situacije u kojima je neugodno biti drugačiji	Zašto?
a)	a)
b)	b)
c)	c)

Zatim nastavnik pita učenike prema kojim grupama „drugačijih“ ljudi se ponekad drugi loše ponašaju i ko to radi.

Grupe ljudi prema kojima se drugi loše ponašaju	Ko?
a)	a)
b)	b)
c)	c)

Nastavnik traži od svake grupe da prezentira svoje odgovore. Razred će dalje istraživati koja prava se krše u prikazanim slučajevima. Za ovu svrhu grupama će se podijeliti kopije radnih listova za učenike 5.2: Popis ljudskih prava.

Lekcija 2**Vesnina priča****Kako bismo reagovali da se to dogodi nama?**

Obrazovni ciljevi	Učenici postaju svjesni predrasuda i diskriminacije u društvu. Učenici mogu razumjeti gledište žrtava diskriminacije. Učenici su prosobni da reaguju u situacijama diskriminacije.
Učenički zadaci	Učenici raspravljaju o određenom slučaju diskriminacije i upoređuju ga sa situacijom u svojoj državi.
Sredstva	Kopije radnog lista za učenike 2.1. (s pitanjima) za svakog učenika.
Metodi	Grupni rad koji se zasniva na tekstu.

Konceptualno učenje

Diskriminacija je raširen oblik ponašanja u društvu. Nijesu samo vlasti uključene u diskriminaciju, nego i mnoga druga tijela i pojedinci. Započinjući s istinitom pričom o diskriminaciji, lekcija učenicima daje mogućnost da razmisle o svom vlastitom ponašanju.

Lekcija

Nastavnik može pročitati naglas kopiju radnog lista za učenike 2.1 ili dati učenicima kopiju da je sami pročitaju.

Vesnina priča

Vesna, Romkinja, priča što joj se dogodilo:

“Vidjela sam oglas za prodavača u izlogu prodavnice odjeće. Željeli su nekog između 18 i 23 godine. Meni je 19 pa sam ušla i kod šefice se raspitala o poslu. Rekla mi je da se vratim za dva dana jer se nije prijavilo dovoljno ljudi.

Vraćala sam se dva puta i uvijek mi je odgovorila isto. Gotovo sedmicu dana poslije vratila sam se u prodavnicu. Oglas za posao još je bio u izlogu. Šefica je bila prezauzeta da me primi, ali mi je rečeno da je mjesto popunjeno.

Pošto sam izašla iz prodavnice bila sam tako uzrujana da sam upitala svoju prijateljicu koja nije Romkinja bi li ušla i pitala za posao. Kada je izašla kazala je da su joj rekli da se vrati na razgovor u ponedjeljak.”

Kad svi učenici čuju odnosno pročitaju priču, nastavnik dijeli učenike u grupe od četvero ili petero i kaže im da razgovaraju o sljedećim pitanjima (radni list uključuje navedena pitanja; ako je nastavnik priču prezentirao usmeno, onda bi pitanja trebalo napisati na tablu ili na flip chart-u):

1. Kako biste se vi osjećali da se vama dogodilo ono što se dogodilo Vesni? Kako biste reagovali da vam prijatelj kaže da je on pozvan na razgovor?
2. Šta mislite zašto se šefica ponijela na takav način? Smatrate li da je to bio oblik diskriminacije? Zašto (ili zašto nije)?
3. Šta je Vesna mogla napraviti u vezi s tim? Mislite li da je mogla promijeniti situaciju? Šta su drugi ljudi mogli napraviti za nju?
4. Očekujete li da zakon napravi nešto u vezi s ovakvim situacijama? Šta bi zakon trebalo da kaže?
5. Bi li se ovo moglo dogoditi i u vašoj zemlji? Ako bi, na koje grupe bi to bilo usmjereno?

Nastavnik od učenika traži da daju početni odgovor na pitanja. To može napraviti tako da svakoj grupi postavi jedno pitanje ili da grupe daju kratke odgovore na više od jednog pitanja.

Nastavnik zatim kaže učenicima da se Vesnina priča zaista i dogodila prije više od deset godina, a kasnije, kad je upitana za razlog svog ponašanja, šefica prodavnice je kazala:

Odgovor šefice

“Smatrala sam da bi Vesni bilo teško da radi ovdje zbog udaljenosti koju bi morala da prelazi do posla svaki dan. To bi bilo putovanje od dvanaest kilometara sa dva autobusa. Teško je voditi prodavnicu ako osoblje stalno kasni. Radije bih zaposlila nekog iz ovog područja. Osoba kojoj sam dala posao činila se sasvim u redu.”

Nastavnik kaže učenicima da Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava (član 14.) kaže: „Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osiguraće se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.“; a član 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima kaže: „Svakome pripadaju sva prava i slobode utvrđene u ovoj Deklaraciji bez ikakve razlike u pogledu rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja ili neke druge okolnosti.“

Nastavnik zatim pita učenike šta ovi tekstovi znače u odnosu na Vesninu situaciju. Na kraju časa nastavnik ispriča učenicima kako je zapravo Vesnina priča završila.

Zaključak Vesnine priče

“Vesna je predala svoj slučaj posebnom Evropskom sudu koji sprovodi propise o diskriminaciji. Sud se složio da je ona diskriminisana. Još nekoliko ljudi koji su živjeli daleko od prodavnice išlo je na razgovor. Djevojka koja je dobila posao imala je samo 16 godina, bjelkinja je, i živjela je na istoj udaljenosti od prodavnice kao i Vesna. Prodavnica je morala Vesni isplatiti novac za povredu njenih osjećanja.“

Kao nastavak, nastavnik kaže učenicima da napišu pismo šefici prodavnice ili gradonačelniku. Nastavnik bi trebalo da im pomogne da pisma napišu sa svoje lične tačke gledišta i sa tačke gledišta Evropskog suda za ljudska prava. Važno je da cijeli razred vidi pisma, tako da se rasprava može održati i van redovnih školskih časova.

Lekcija 3

Ravnopravnost između muškaraca i žena

Kako bismo trebali da se ponašamo prema muškarcima i ženama?

Obrazovni ciljevi	Učenici postaju svjesni rodne diskriminacije u društvu. Učenici mogu razumjeti gledište žrtava rodne diskriminacije. Učenici su u stanju da reaguju na različite diskriminatorne situacije.
Učenički zadaci	Učenici razmišljaju o tome kako se oni, ali i društvo u cjelini, ponašaju prema ženama.
Sredstva	Kopija jedne priče iz radnog lista za učenike 2.2 za svaku grupu. Veliki list papira i flomaster za svaku grupu.
Metodi	Manje grupe, rasprava i prezentacije.

Osnovne informacije

Još uvijek je dalek put do toga da se zakon i u svakodnevnom životu prema muškarcima i ženama ponaša kao prema ravnopravnim ljudskim bićima. Različite situacije u porodici, u školi i na poslu pružaju pojedincu mogućnost da poveća saosjećajnost za ta pitanja i stekne veći uvid o tome kako ta pitanja riješiti. Ova lekcija je takođe poziv da se promijene neke prakse u razredu ili u školi.

Lekcija

Razred je podijeljen u grupe od četiri ili pet učenika. Svaka grupa dobije jednu od tri priče iz radnog lista za učenike 2.2. Kad učenici završe čitanje počinju raspravu o pitanjima koja su postavljena u svakoj priči.

Zatim ih nastavnik uvodi u dalju raspravu o svakoj priči, tražeći od predstavnika iz svake grupe da iznese kratak sažetak njihove priče i da prezentira rezultate grupne rasprave.

Nakon toga, nastavnik traži od učenika da pažljivo pročitaju tabelu i tekst na tabli i onda daju dva primjera razlika u polu i još dva razlika u rodu, kako bi bio siguran da učenici razumiju date definicije.

Pol	Rod
Biološki uslovljen	Društveno određen
Statičan, ne može se mijenjati	Dinamičan, mogućnost promjene
<i>„Pol se odnosi na prirodno različite varijable koje se zasnivaju na biološkim karakteristikama žene i muškarca.“</i>	<i>„Rod je pojam koji se odnosi na društvene razlike, za razliku od bioloških, između muškaraca i žena, a koje su naučene, vremenom se mogu mijenjati i razlikuju se uveliko prema istorijskim, kulturnim, tradicionalnim, geografskim, vjerskim, društvenim i ekonomskim faktorima.“</i>

Kad se vrate u svoje grupe, učenici dobiju veliki list papira i flomaster. Sada raspravljaju o tome misle li ili ne da njihova škola promovise rodnu ravnopravnost. Ako se slože da promovise, moraju predstaviti pet primjera koji potkrepljuju mišljenje njihove grupe. Ako je odgovor „ne“, onda moraju nabrojati pet stvari koje se mogu uraditi da bi se u njihovoj školi promovisala rodna ravnopravnost.

Svaka grupa predstavlja svoje rezultate.

Ako nastavnik želi da proširi ovu aktivnost u projekat, onda bi trebalo da pozove učenike da izaberu jednu ili dvije ideje i osmisle plan kako bi se one realizovale u školi. Plan bi trebalo da uključi načelni cilj, različite korake koji će se preduzeti, odgovorne ljude i vremenski okvir.

Primjer plana

Opšti cilj:.....		
Šta se mora uraditi?	Ko će to da uradi?	Kada treba da bude završeno?

Lekcija 4

Socijalna pravda

Kako bi trebalo da nosimo s neravnopravnostima?

Obrazovni ciljevi	Učenici postaju svjesni problema vezanih za socijalnu pravdu.
Učenički zadaci	Učenici raspravljaju o pitanjima distributivne pravde. Učenici ponovo razmatraju cjelokupnu jedinicu.
Sredstva	(neobvezno) Kopije radnih listova za učenike 2.3 i pitanja.
Metodi	Rasprava zasnovana na tekstu, rad u paru, kritičko razmišljanje.

Osnovne informacije

U našem društvu ne postoji dogovor šta zapravo znači socijalna pravda. Priča koja je upotrijebljena u ovoj lekciji namijenjena je da pomogne učenicima da razmisle o osnovnim principima na kojima bi socijalna pravda trebalo da počiva, a da u isto vrijeme pokaže složenost problema.

Lekcija

Nastavnik objašnjava učenicima da će im dati priču u četiri dijela i da će nakon pročitanih svih dijelova imati raspravu. Kao drugu mogućnost, nastavnik može da pročita priču naglas.

Zatim nastavnik dijeli razred u parove i svakom paru daje jednu kopiju radnog lista 2.3. Nastavnik može tekst da pročita naglas, može ga pročitati neki učenik ili ga učenici mogu čitati u tišini.

Nastavnikov primjerak: prvi dio

„Više je od sat vremena prošlo od prvog oglašavanja alarma i potapanja kruzera „Kraljica Maddy“. Zbog toga su se putnici organizovali prije nego što su ušli u čamce za spašavanje. Usljed jake oluje brod je udario u naftni tanker što je dovelo do brodoloma.

Oko pola sata kasnije neki čamci za spašavanje usidrili su se na malom kamenitom ostrvu. Bilo je ovalnog oblika, oko 1,5 km dugo i upola toliko široko, i djelimično prekriveno gustom šumom. Nije bilo nikakvog drugog ostrva u blizini. Ovo prilično sunčano ostrvo nije bilo naseljeno, osim porodice Richalone koja je živjela u luksuznoj vili na vrhu brežuljka i posjedovala cijelo ostrvo.

Prije mnogo godina ova porodica smjestila se na ostrvu, jedva održavajući kontakt s vanjskim svijetom; jedino su organizovali mjesečnu dostavu svježe hrane, goriva i svih vrsta drugih namirnica koje su im bile potrebne. Njihov život bio je dobro organizovan; proizvodili su svoju električnu energiju, imali su sredstava da kupe dovoljno hrane i pića i imali su sav savremeni komfor koji su poželjeli. U prošlosti vlasnik je bio uspješan poslovni čovjek. Nakon sukoba s vlastima oko pitanja poreza postao je razočaran u život i otada je odlučio da izbjegava svaki kontakt s vanjskim svijetom.

Vlasnik vile posmatrao je kako čamci za spašavanje stižu na njegovo lijepo ostrvo i prišao je ljudima s broda.“

Nastavnik zatim objašnjava da prvo pitanje o kojem učenici treba da razmisle jeste to da li je, po njihovom mišljenju, vlasnik ostrva moralno obavezan da dopusti ovim ljudima da ostanu na njegovom ostrvu. Kako bi pomogao učenicima da dođu do zaključka, nastavnik će da pročita nekoliko izjava (napisanih ispod) i svaki par će morati da odluči s kojim izjavama se slažu i zašto. Učenici raspravljaju u paru i bilježe svoje odgovore.

- A. Vlasnik bi mogao da odbije da ljudi s broda ostanu na njegovom ostrvu.
- B. Vlasnik bi mogao da odbije da ljudi s broda ostanu na njegovom ostrvu pod uslovom da im osigura potrebnu hranu i piće.
- C. Vlasnik bi mogao da odbije da na njegovom ostrvu ostanu oni ljudi koji ne mogu platiti (novcem, nakitom, radom).
- D. Vlasnik mora dopustiti da ljudi ostanu na ostrvu dok je god to potrebno. Ljudi s broda imaju moralnu obavezu da poštuju vlasnikovu privatnost i vlasništvo.
- E. Vlasnik mora dopustiti ljudima s broda bezuslovan pristup ostrvu i mora ih smatrati suvlasnicima.

Nastavnik može dobiti povratnu informaciju od razreda, na primjer postavljajući pitanja poput: „Koliko vas je izabralo izjavu A?“ „Koliko vas je izabralo izjavu B?“ „Zašto?“ Zatim nastavnik učenicima dijeli drugi dio priče.

Nastavnikov primjerak: drugi dio

Vlasnik ostrva odlučio je da dopusti ljudima s broda da ostanu neko vrijeme. Očekivao je da plate za usluge i hranu iz njegovih rezervi. Odbio je da im proda bilo šta dokle god ima hrane s broda.

Bilo je 13 ljudi s broda. Tu je bio Viktor, njegova trudna žena Žozefa, i njihovo dvoje djece (3 i 7 godina). Abramović, 64, je bio bogati trgovac nakitom. On je bio najstariji član grupe i nije imao rodbine ni prijatelja. Imao je kolekciju zlatnog prstenja, dijamanta i drugog dragog kamenja. Džon, Kejt, Leo i Alfred su četvero mladih prijatelja koji su bili snažni, zdravi i vrlo vješti. Živjeli su zajedno u zajedničkoj kući i sami su okrečili kuću u kojoj su živjeli.

Maria, advokatica koja je pola radnog vremena radila na fakultetu, hodala je jako sporo zbog problema u lijevoj nozi i kuku (posljedica nesreće). Nju je pratio Maks, njen asistent na fakultetu, jer su putovali u SAD kako bi održali predavanje na konferenciji i raspravljali o izdavanju knjige s izdavačem. Oboje su bili stručnjaci za krivično pravo, ali nijesu bili vješti s rukama. Na kraju, tu su bili Marko i njegova djevojka Viki, oboje članovi brodske posade koji su, u posljednji tren, uzeli sve što su mogli da ponesu iz broskog skladišta: konzerve hrane, keks, ulje i neke tave za kuvanje. Svi brodolomnici imali su nešto novca, ali je vođa palube Marko nosio veliku količinu koju je bio ukrao iz apartmana u zadnjoj luci u kojoj su bili.

Na ostrvu je bila mala koliba na brežuljku vrlo blizu mora. Imala je samo jednu prostoriju koja je mogla služiti kao jednostavno sklonište za dvoje ili troje ljudi.“

Nastavnik zatim objašnjava da svaki par mora da odluči kome bi, po njihovom mišljenju, trebalo biti dopušteno da koristi sklonište. Nastavnik čita sljedeće izjave i kaže učenicima da rasprave u parovima s kojim izjavama se slažu i zašto, i vide li neko drugo rješenje:

- A. Trudnica i djeca.
- B. Četvero mladih prijatelja koji su jedini sposobni da okreče sklonište.
- C. Trgovac nakitom koji plaća za to (i tako omogućava drugima da kupe hranu).
- D. Vođa palube i njegova djevojka, pod uslovom da dijele hranu s ostalim ljudima.
- E. Advokatica, koja može djelovati kao posrednik i smiriti svađe među brodolomnicima.

Nakon izvještavanja podijeli se sljedeći dio priče.

Nastavnikov primjerak: treći dio

„Brodolomnici su takođe morali odlučiti šta će da urade s rezervama hrane koje je vođa palube ponio sa sobom i koju nije imao namjeru da podijeli. Zapravo dijeljenje hrane značilo bi umanjivanje šanse za preživljavanje njemu i njegovoj djevojci.“

Sada parovi treba da razmisle ko bi trebalo da dobije hranu iz brodske rezerve. Nastavnik opet čita izjave i traži od parova da odluče s kojim izjavama se slažu i zašto, i vide li oni neko drugo rješenje.

- A. Vođa palube mora biti dopušteno da zadrži hranu za sebe i svoju djevojku.
- B. Raspoloživa hrana bi trebalo da se ravnomjerno podijeli brodolomcima.
- C. Raspoloživu hranu bi mogao kupiti onaj ko da najvišu ponudu (u novcu, dobrima ili uslugama).

Nakon izvještaja podijeli se posljednji dio priče.

Nastavnikov primjerak: četvrti dio

Učenici u parovima raspravljaju o tome ko bi trebalo da pita vlasnika za hranu i kako bi to trebalo napraviti.

„Brodolomnici su odlučili da hrana treba da se podijeli bez ikakve naplate. Natjerali su Marka da preda svoje zalihe pozivajući se na osjećaj moralne obveze. Nakon otprilike sedmicu dana više nije bilo hrane i jedino rješenje bilo je da pokušaju da dobiju hranu od vlasnika vile.“

Zatim nastavnik čita sljedeće izjave i pita s kojim izjavama se slažu i zašto, i vide li oni neko drugo rješenje.

- A. Svaka osoba trebala bi zasebno da pregovara o uslovima razmjene s vlasnikom (plaćajući novcem, nakitom ili radom). U ovom slučaju posebno će porodica s djecom i advokatica i njen asistent imati problema.
- B. Sva raspoloživa sredstva (nakit, novac) trebalo bi da dijele svi ljudi, bez obzira na izvornog vlasnika. Hrana koja se na taj način kupi podijeliće se svima podjednako. Dodatnu hranu zatim mogu kupiti odvojeno, u zamjenu za rad.
- C. Sve isto kao i u B, ali od svakog se očekuje da radi koliko može i da podijeli hranu koju je na taj način zaradio.
- D. Trgovac nakitom ima dozvolu da kupi sve što vlasnik želi da proda, i da „pomogne“ drugima s paketima hrane.

Nakon izvještavanja, nastavnik može da povede raspravu u razredu kako bi pomogao učenicima da primijene priču u stvarnom svijetu:

Prepoznajete li slične situacije u našem društvu?

- A. ... u vašem susjedstvu ili porodici?
- B. ... u vašoj državi?
- C. ... gledajući globalno?

Koje bi stvarne situacije za koje znaš smatrao nepravednim u smislu podjele hrane, vode, smještaja?

- A. ... u vašem susjedstvu ili porodici?
- B. ... u vašoj državi?
- C. ... gledajući globalno?

Zašto?

Na kraju ovoga časa mora da se povede rasprava o osnovnim pojmovima iz ove nastavne jedinice. Nastavnik može odlučiti da doda još jednu lekciju. Za početak, nastavnik drži krako predavanje koristeći osnovne informacije o ravnopravnosti i različitosti iz ove nastavne jedinice. Nastavnik bi čak mogao pripremiti i materijale o različitim definicijama. Učenici će tada u manjim grupama razmišljati o četiri pitanja: O čemu su raspravljali? Šta su naučili? Kojih su novih pitanja postali svjesni? Potom daju predloge o tome kako reagovati na životne situacije koje podrazumijevaju određene neravnopravnosti.

Radni list za učenike 2.1

Vesnina priča

Vesna, Romkinja, priča što joj se dogodilo:

„Vidjela sam oglas za prodavača u izlogu prodavnice odjeće. Željeli su nekog između 18 i 23 godine. Meni je 19 pa sam ušla i kod šefice se raspitala o poslu. Rekla mi je da se vratim za dva dana jer se nije prijavilo dovoljno ljudi.

Vraćala sam se dva puta i uvijek mi je odgovorila isto. Gotovo sedmicu dana poslije vratila sam se u prodavnicu. Oglas za posao još je bio u izlogu. Šefica je bila prezauzeta da me primi, ali mi je rečeno da je mjesto popunjeno.

Pošto sam izašla iz prodavnice bila sam tako uzrujana da sam upitala svoju prijateljicu koja nije Romkinja bi li ušla i pitala za posao. Kada je izašla kazala je da su joj rekli da se vrati na razgovor u ponedjeljak.“

Pitanja

1. Kako biste se vi osjećali da se vama dogodilo ono što se dogodilo Vesni? Kako biste reagovali da vam prijatelj kaže da je on pozvan na razgovor?
2. Šta mislite zašto se šefica ponijela na takav način? Smatrate li da je to bio oblik diskriminacije? Zašto (ili zašto nije)?
3. Šta je Vesna mogla napraviti u vezi s tim? Mislite li da je mogla promijeniti situaciju? Šta su drugi ljudi mogli napraviti za nju?
4. Očekujete li da zakon napravi nešto u vezi s ovakvim situacijama? Šta bi zakon trebalo da kaže?
5. Bi li se ovo moglo dogoditi i u vašoj zemlji? Ako bi, na koje grupe bi to bilo usmjereno?

Radni list za učenike 2.2

Muškarci i žene: priča

Prva priča

“To mi se dogodilo mnogo puta. Nakon večere, moja majka očekuje da njena djeca pokupe svu hranu i odnesu posuđe u kuhinju, očiste sto, operu suđe, pobrinu se da u kuhinji sve bude u ormarićima i da je cijela kuhinja čista i uredna. Opet su mi moja dva brata, iako su stariji od mene, rekla da to nije za njih i da ja to moram napraviti, samo zato što sam djevojčica. Ovog puta se nisam bunila jer sam bila jako uzrujana. Požalila sam se svom ocu, ali on mi je rekao da je dobro da vježbam jer je to dobra priprema za domaćicu jednog dana.”

Pitanja

1. Možeš li zamisliti da se ovo dogodi u tvojoj porodici?
2. Zamisli da si djevojčica: šta bi željela da kažeš svojoj braći? I svom ocu?
3. Slažeš li se s tekstem u prvom članu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima? Kako se on nadovezuje na gore spomenutu priču?

„Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“.

Druga priča

“Šest dječaka stajalo je oko mene na školskom igralištu. Buljili su u mene i zadirkivali me. Rekli su: ‘Ej momci, jeste li sigurni da je ovo djevojčica? Hoćemo li da to još malo provjerimo?’ Jedan od njih mi je prišao želeći da me dotakne. Ali u tom trenutku direktor je došao na igralište i dječaci su otišli.”

Pitanja

1. Možeš li zamisliti da se ovo dogodi u ili oko tvoje škole? Navedi primjere.
2. Zamisli da si ova djevojčica – šta bi željela da kažeš ovim dječacima?
3. Zamisli da je neki drugi dječak iz daljine vidio šta se događa? Bi li trebalo da se on umiješa? Zašto? Zašto ne bi? Kako bi to mogao napraviti?
4. Smatraš li da je ovo što se dogodilo „seksualno uznemiravanje“ prema sljedećoj definiciji?

„Seksualno uznemiravanje je bilo koje ponašanje koje riječima, djelima ili psihičkim uticajem seksualne prirode ima namjeru da povrijedi dostojanstvo osobe ili uzrokuje zastrašivanje, mržnju, poniženje, prijetnju ili slične situacije, a koje motiviše pripadnost drugom polu ili različitoj seksualnoj orijentaciji i koje za žrtvu predstavlja neprikladno fizičko, verbalno, sugestivno ili drugo ponašanje.”

Treća priča

„Kao mlada inženjerka prijavila sam se za posao voditelja tehničkog održavanja u fabrici građevinskog materijala. Pozvana sam da učestvujem u opštem, tehničkom ili psihološkom testiranju zajedno s još 24 osobe, svi muškarci osim mene. Nakon te faze, pet ljudi je izabrano za razgovor s generalnim direktorom. Iako sam bila treća na rang-listi nakon testova, nijesam bila među njima (ovu informaciju sam dobila iz pouzdanih izvora od prijatelja koji radi u personalnom odjeljenju). Pokušala sam da nazovem generalnog direktora ne spominjući ovu informaciju. Kada sam uspjela da s njim razgovaram, pitala sam je li uzeo u obzir to što sam žena. To je porekao, ali je rekao da se mora priznati da žene često ostaju trudne nakon nekoliko godina, a to stvara probleme u kontinuitetu za neke poslove. Takođe je rekao da bi,

Živjeti u demokratiji

posebno za ovaj posao, ženi bilo teško jer su svi radnici u tehničkom timu muškarci, i da se oni ponašaju prilično sirovo. Trebala bih da se smatram srećnom što me nijesu izabrali?“

Pitanja

1. Možeš li zamisliti da se ovo dogodi u nekoj firmi u tvom području?
2. Zamisli da si ova žena: što bi željela da kažeš generalnom direktoru?
3. Misliš li da generalni direktor u ovom slučaju radi protiv zakona u tvojoj državi? Ako radi, kako bi se to dokazalo?

„Svi oblici diskriminacije na osnovu roda u procesu zapošljavanja, oglašavanja slobodnih mjesta, procesa izbora, zapošljavanja i otpuštanja protivni su zakonskim propisima.“

Radni list za učenike 2.3

Brodolom

Prvi dio

„Više je od sat vremena prošlo od prvog oglašavanja alarma i potapanja kruzera „Kraljica Maddy“. Zbog toga su se putnici organizovali prije nego što su ušli u čamce za spašavanje. Usljed jake oluje brod je udario u naftni tanker što je dovelo do brodoloma.

Oko pola sata kasnije neki čamci za spašavanje usidrili su se na malom kamenitom ostrvu. Bilo je ovalnog oblika, oko 1,5 km dugo i upola toliko široko, i djelimično prekriveno gustom šumom. Nije bilo nikakvog drugog ostrva u blizini. Ovo prilično sunčano ostrvo nije bilo naseljeno, osim porodice Richalone koja je živjela u luksuznoj vili na vrhu brežuljka i posjedovala cijelo ostrvo.

Prije mnogo godina ova porodica smjestila se na ostrvu, jedva održavajući kontakt s vanjskim svijetom; jedino su organizovali mjesečnu dostavu svježe hrane, goriva i svih vrsta drugih namirnica koje su im bile potrebne. Njihov život bio je dobro organizovan; proizvodili su svoju električnu energiju, imali su sredstava da kupe dovoljno hrane i pića i imali su sav savremeni komfor koji su poželjeli. U prošlosti vlasnik je bio uspješan poslovni čovjek. Nakon sukoba s vlastima oko pitanja poreza postao je razočaran u život i otada je odlučio da izbjegava svaki kontakt s vanjskim svijetom.

Vlasnik vile posmatrao je kako čamci za spašavanje stižu na njegovo lijepo ostrvo i prišao je ljudima s broda.“

Drugi dio

Vlasnik ostrva odlučio je da dopusti ljudima s broda da ostanu neko vrijeme. Očekivao je da plate za usluge i hranu iz njegovih rezervi. Odbio je da im proda bilo šta dokle god ima hrane s broda.

Bilo je 13 ljudi s broda. Tu je bio Viktor, njegova trudna žena Žozefa, i njihovo dvoje djece (3 i 7 godina). Abramović, 64, je bio bogati trgovac nakitom. On je bio najstariji član grupe i nije imao rodbine ni prijatelja. Imao je kolekciju zlatnog prstenja, dijamanta i drugog dragog kamenja. Džon, Kejt, Leo i Alfred su četvoro mladih prijatelja koji su bili snažni, zdravi i vrlo vješti. Živjeli su zajedno u zajedničkoj kući i sami su okrečili kuću u kojoj su živjeli.

Maria, advokatica koja je pola radnog vremena radila na fakultetu, hodala je jako sporo zbog problema u lijevoj nozi i kuku (posljedica nesreće). Nju je pratio Maks, njen asistent na fakultetu, jer su putovali u SAD kako bi održali predavanje na konferenciji i raspravljali o izdavanju knjige s izdavačem. Oboje su bili stručnjaci za krivično pravo, ali nijesu bili vješti s rukama. Na kraju, tu su bili Marko i njegova djevojka Viki, oboje članovi brodske posade koji su, u posljednji tren, uzeli sve što su mogli da ponesu iz brodskog skladišta: konzerve hrane, keks, ulje i neke tave za kuvanje. Svi brodolomnici imali su nešto novca, ali je vođa palube Marko nosio veliku količinu koju je bio ukrao iz apartmana u zadnjoj luci u kojoj su bili.

Na ostrvu je bila mala koliba na brežuljku vrlo blizu mora. Imala je samo jednu prostoriju koja je mogla služiti kao jednostavno sklonište za dvoje ili troje ljudi.“

Treći dio

„Brodolomnici su takođe morali odlučiti šta će da urade s rezervama hrane koje je vođa palube ponio sa sobom i koju nije imao namjeru da podijeli. Zapravo dijeljenje hrane značilo bi umanjivanje šanse za preživljavanje njemu i njegovoj djevojci.“

Četvrti dio

„Brodolomnici su odlučili da hrana treba da se podijeli bez ikakve naplate. Natjerali su Marka da preda svoje zalihe pozivajući se na osjećaj moralne obveze. Nakon otprilike sedmicu dana više nije bilo hrane i jedino rješenje bilo je da pokušaju da dobiju hranu od vlasnika vile.“

NASTAVNA JEDINICA 3: Različitost i pluralizam

Kako živjeti zajedno u miru?

Ova nastavna jedinica stavlja naglasak na tri pojma: različitost, pluralizam i demokratiju. Ona istražuje neke veze među njima kako bi podstakla učenike da razvijaju stavove i vještine koji im trebaju za participaciju u pluralističkom, demokratskom društvu.

Pluralizam se odnosi na osnovnu karakteristiku modernih društava, gdje je prihvaćen širok spektar (ali ne i sveobuhvatan) vjerskih i političkih uvjerenja – različitost – i gdje idealna društva zamišljena od strane raznih političkih stranaka mogu biti nekompatibilna jedno s drugim. Na primjer, građani koji pripadaju radikalnim socijalističkim strankama nastoje da stvore društvo koje bi bilo potpuno strano desničarski orijentisanim građanima kapitalističkog uvjerenja. U pluralističkim društvima izbljedio je opšti utjecaj mnogih tradicija i vrijednosti, uključujući i vjerska uvjerenja. Pojedinci mogu i moraju sami da odluče koje će vrijednosti prihvatiti i kako žele da žive svoje živote. Pluralistička društva, stoga, postavljaju izazove: pojedinci mogu uživati veći stepen lične slobode nego ikad prije, a s druge strane, moraju napornije raditi kako bi postigli dogovore i kompromise bez kojih zajednica ne bi mogla preživjeti. Tu se javlja pitanje koji politički sistem može osigurati najbolji okvir za organizaciju donošenja odluka u otvorenom, pluralističkom društvu.

U autoritarnim sistemima – jednostranačkoj vlasti, teokratiji ili čak diktaturi – taj problem rješava se tako što se jednoj osobi (na primjer, stranci ili vođi) daje ovlaštenje da u ime svih odluči šta je to u zajedničkom interesu. Ovo rješenje izbjegava probleme koje postavlja pluralizam tako što ga zaobilazi – žrtvujući slobodu pojedinca. Mogući sukob u pluralističkim društvima se suzbija, ali cijena koja se mora platiti je visoka: mnogi problemi ne rješavaju se pravilno i pravedno jer se više ne mogu jasno artikulirati.

U demokratiji građani se u osnovi slažu po nekim principima, proceduralnim pravilima i pravima koja im dopuštaju da se ne slažu po mnogim pitanjima, ali koja takođe nude brojne instrumente koji im omogućavaju da dođu do rješenja nenasilnim putem. Posmatrana na taj način, demokratija podržava mir u pluralističkim društvima tako što rješava sukob, a ne potiskuje ga. Zajednički interes je nešto na čemu se mora zajedno raditi i pregovarati, a ne može ga unaprijed definisati samo jedna strana. Neslaganje i sukob su normalni i ni na koji način nijesu štetni sve dok se njihov razorni potencijal drži pod kontrolom. U demokratiji kao obliku vladavine se, stoga, građani dogovaraju oko osnovnih prava kao što su sloboda savjesti, uvjerenja i izražavanja. Kada građani koriste ta prava dolazi do neslaganja i sukoba, stoga moraju pregovarati da bi došli do rješenja. Kako bi bili sigurni da se slažu oko pravila o tome kako će se nositi sa sukobima i na kraju ih riješiti, očekuje se da građani pluralističkih demokratija sklope društvene ugovore sa svim ostalim građanima kako bi ostali unutar društvenih i političkih konvencija tog društva.

Takav društveni ugovor uključuje princip vladavine odlukom većine. Za neke manjinske grupe nedostatak tog sistema jeste to što se njihova radikalna viđenja možda nikad neće ostvariti putem glasačkih listića. S druge strane, takva društva osiguravaju mogućnost političkim manjinama da neometano traže svoja legitimna politička prava. Iz tog razloga pluralističke demokratije uvijek žive s mogućnošću izbora radikalnih vlasti čiji bi članovi možda htjeli da ograniče aktivnosti političkih protivnika. Zato je važno imati zakone o ljudskim pravima i slobodama ugrađene u ustave demokratskih država.

Svaka generacija mora razumjeti taj kompleksni niz izazova u pluralističkim društvima i znati kako ih riješiti u demokratskoj zajednici. To podrazumijeva poštovanje nepisanog društvenog ugovora bez kojeg ni jedna demokratska zajednica ne može opstati. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava može pomoći učenicima da steknu razumijevanje, stavove i vještine koje im trebaju kako bi kao građani mogli participirati u društvenim procesima.

Podučavanje o različitosti i pluralizmu

Učenicima koji pohađaju obrazovanje za demokratiju i ljudska prava trebalo bi pomoći da razumiju prirodu društvene, političke, vjerske i rasne različitosti. Takođe im treba pomoći da razumiju kompleksnu prirodu izazova koji proizlaze iz takve različitosti. Uzimajući u obzir da većina predrasuda proizlazi iz manjka svijesti i razumijevanja, isključivost se uveliko može smanjiti racionalnim preispitivanjem stavova u svjetlu znanja i razvijanjem empatičkog rezonovanja.

Podučavanje za različitost i pluralizam

Učenici takođe treba da iskuse demokratsku raspravu kako bi naučili da se s njom nose. Obrazovanje za demokratsko građanstvo bi, stoga, trebalo da iskoristi svaku mogućnost da nauči učenike kako će izražavati svoja mišljenja o nekoj temi (koliko god nevažna bila) i ponude razloge takvih viđenja. Slušajući i odgovarajući na stavove drugih učenika o istom pitanju, učenici će razviti ne samo svoje vlastite analitičke i izražajne vještine, nego će razviti i osnovne pretpostavke za toleranciju prema moralnoj i političkoj različitosti. Oni će steći sposobnost da prihvate situacije neslaganja i kontroverze, takođe će cijeniti potrebu za kompromisom i razumjeti razlike između pravednog i nepravednog kompromisa. Naglasak bi trebalo da stave na sama pitanja i trebalo bi da poštuju ljude bez obzira na njihove stavove i interese.

Kroz iskustvo procesa demokratske rasprave, učenici će takođe naučiti da otvorene i poštene debate zahtijevaju da se slijede neki osnovni postupci, uključujući i sljedeće:

- svima koji imaju nešto da kažu mora se omogućiti da to urade;
- svačiji diskusija trebalo bi da se sasluša s poštovanjem;
- učesnici bi trebalo da osporavaju argumente, a ne ljude;
- učesnici bi trebali da uđu u raspravu prihvatajući mogućnost da se njihovi stavovi mogu promijeniti;
- protivničke debate, u kojima učesnici nastupaju iz zatvorenih pozicija, često su manje korisne nego istraživačke debate, u kojima cilj nije „pobijediti u raspravi“, nego „bolje razumjeti problem“.

Upravo to ističe obrazovanje za demokratiju i ljudska prava kao predmet u kojem su procesi istraživanja i rasprave uopšteno važniji nego javno proglašavanje datih istina. Implikacije nastavnog procesa su, stoga, da nastavnici obrazovanja za demokratiju i ljudska prava razvijaju vještine kako bi pomogli učenicima da razmišljaju, a ne da oni sami dominiraju. Istraživanje pokazuje da učenici počnu aktivnije učestvovati u nastavi tek kad nastavnici počnu manje da pričaju.

NASTAVNA JEDINICA 3: Različitost i pluralizam

Kako živjeti zajedno u miru?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Kako ljudi mogu živjeti zajedno?	Razmotriti pitanja koja se javljaju kada zajednice s različitim vrijednostima i vjerovanjima pokušaju živjeti zajedno u miru. Razmotriti ulogu obrazovanja u razvijanju razumjevanja među ljudima različitih kultura. Razmotriti mogu li pojedinci samostalno uticati na društvo.	Učenici raspravljaju o pitanjima koja se javljaju u priči. Učestvuju u kritičkom razmišljanju. Razmjenjuju ideje. Učenici igraju uloge kako bi istražili problem.	Kopije radnog lista za učenike 3.1.	Rasprava. Kritičko razmišljanje. Postavljanje hipoteza. Igranje uloga.
Lekcija 2: Zašto se ljudi ne slažu?	Razmotriti razloge zašto ljudi imaju različita mišljenja o važnim pitanjima. Razviti sposobnost raspravljanja o spornim pitanjima. Razmotriti koje vrijednosti su potrebne kako bi se podržala demokratska društva.	Učenici izražavaju i brane svoje stavove o nizu pitanja. Učenici analiziraju izvore neslaganja u javno osporavanim pitanjima. Učenici razmišljaju o uticaju na njihove vlastite vrijednosti. Učenici pronalaze smjernice kako bi osnažili poštovanje za pluralizam i podržavanje kvalitetnog poštovanja i dijaloga o javnim pitanjima.	Velike naljepnice za vježbu „četiri ugla“.	Rasprava. Razmatranje. Kritičko razmišljanje. Zajedničko postavljanje pravila.

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 3: Kako se ljudi razlikuju?	Razmišljati o granicama ravnopravnosti u široj zajednici. Utvrditi razloge zašto neki ljudi mogu imati neravnopravan pristup obrazovanju. Razmišljati ko dijeli odgovornost za prevazilaženje prepreka u smislu ravnopravnosti.	Učenici kritički analiziraju zamišljenu situaciju koja prikazuje ključne pojmove. Učenici primjenjuju ključne principe na svoju vlastitu društvenu situaciju. Učenici raspravljaju o ključnim pitanjima koja se javljaju u lekciji. Učenici rade pismeni zadatak.	Kopije priče, kopije radnog lista za učenike 3.3.	Kritičko razmišljanje. Rasprava. Razvijanje pisanog argumenta.
Lekcija 4: Zašto su važna ljudska prava?	Razmotriti pitanja koja se javljaju kada ljudi s različitim vrijednostima i načinom života pokušaju da žive zajedno. Razmotriti razloge zašto su nastali međunarodni instrumenti za ljudska prava, posebno tamo gdje su pojedinci i zajednice ugroženi.	Učenici se uključuju u kritičke analize i davanje prioriteta određenim situacijama. Učenici glume rasprave među suprotnim stranama. Učenici razvijaju ključne principe koji se zasnivaju na igranju uloga i upoređuju ih sa odgovarajućim dijelovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Upoređuju scenarije sa stvarnim primjerima o kršenju ljudskih prava u svojoj državi. Rade prezentacije za druge učenike o izabranim elementima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.	Kopije scenarija s ostrvom. Kopije situacionih kartica za svaku malu grupu. Lista ključnih elemenata ljudskih prava. Veliki listovi papira i materijal za crtanje, koji su potrebni za konačnu prezentaciju	Kritičko razmišljanje. Rasprava. Pregovaranje. Grupna prezentacija.

Lekcija 1

Kako ljudi mogu zajedno živjeti?

Kako obrazovanje može pomoći u razvoju tolerancije i razumijevanja?¹³

Obazovni ciljevi	Učenici mogu: - Razmatrati pitanja koja se javljaju kada zajednice s različitim vrijednostima i vjerovanjima pokušavaju da žive zajedno u miru; - Razmatrati ulogu obrazovanja u razvijanju razumijevanja među ljudima različitih kultura; - Razmatrati mogu li pojedinci samostalno uticati na društvo.
Učenički zadaci	Učenici raspravljaju o pitanjima koja se javljaju u priči. Učestvuju u kritičkom razmišljanju. Razmjenjuju ideje. Učenici igraju uloge kako bi istražili problem.
Sredstva	Kopije radnog lista za učenike 3.1.
Metodi	Rasprava. Kritičko razmišljanje. Postavljanje hipoteza. Igranje uloga.

¹³ Zasnovano na lekciji koju je razvila Fondacija za civilno građanstvo iz Londona.

Lekcija

Nastavnik uvodi cilj lekcije i učenicima čita priču „Škola na rubu šume“ (materijal za učenike 3.1).

Nastavnik od učenika traži da formiraju krug i da kažu šta im je u priči bilo iznenađujuće ili zanimljivo i zašto. Daje im dva minuta u grupama (parovima) za raspravu da razgovaraju s partnerom prije nego podijele svoje mišljenje s cijelom grupom.

Nastavnik podsjeća razred da rasprava koja se zasniva na istraživanju ima za cilj razmjenu ideja i zajedničku razradu. Nema tačnih i netačnih odgovora.

Nastavnik zatim pita: „Pokušajmo da se sjetimo što više ljudi koji su možda željeli da spale školu (primjeri bi mogli biti: neka djeca, neki roditelji, član zajednice kao što je sveštenik). Koje motive su mogli imati? Ko dobija, a ko gubi ako se škola ne izgradi ponovo? (Na primjer, ako učenici ne moraju ići u školu, je li to za njih dobitak ili gubitak?)“

Ovo se može napraviti u obliku tabele poput ove ispod:

Grupa	Dobici	Gubici
Učenici		
Roditelji		
Sveštenik		
Cijela zajednica		
Drugi?		

Nastavnik sada navodi učenike da se koncentrišu na učiteljevu ulogu u priči. Prvo, uopšteno pitanje – „Koje je vaše viđenje nastavnika?“ – podstiče učenike da daju svoje ideje. Dodatna pitanja bi mogla biti sljedeća:

- Je li on budala, idealist, ili je hrabar?
- Diviš li mu se ili ga prezireš zbog onoga što je pokušao da uradi?
- Šta misliš koji su bili njegovi motivi?
- Šta misliš odakle potiču njegove društvene vrijednosti?
- Šta bi sad trebalo uraditi i zašto? (Ponovo pokušati ili odustati?)
- Da si učenik te škole, što bi želio da nastavnik uradi?

Zatim nastavnik pomaže učenicima da povežu pitanja koja su se javila u tekstu sa svojom zajednicom. Moguća pitanja uključuju i sljedeća:

- Razmisli o tome gdje živiš.
- Misliš li da postoje takvi nastavnici?
- Je li moguće da pojedinci samostalno naprave promjene u društvu? Sjeti se primjera.

Druga važna pitanja koja su se javila u priči uključuju i sljedeća:

- Koliki mir bi se uistinu mogao postići između dva naroda ukoliko se djeca obrazuju zajedno?
- S kojim se problemima suočavaju škole i nastavnici kada se djeca različitih vrijednosti i vjeroispovjesti školuju zajedno? Kako se oni mogu riješiti?

Živjeti u demokratiji

– Lekcija se može završiti glumom. Zamisli da su roditelji djece iz ravnice došli kod nastavnika s prigovorom prije nego je škola zapaljena. Oni su rekli:

„U ovoj školi ima više djece iz ravnice nego djece iz šume pa mislimo da ne bi trebalo da učite našu djecu o vjeri šumskih ljudi. To bi ih moglo okrenuti protiv vlastitog naroda.“

Nastavnik je nesrećan zbog ovoga. U parovima smislite razgovor između roditelja i nastavnika. Odglumite ga pred ostatkom razreda.

Lekcija 2

Zašto se ljudi ne slažu?

Na čemu se zasnivaju razlike?

Obrazovni ciljevi	Učenici mogu razmatrati razloge zašto ljudi imaju različita mišljenja o važnim pitanjima. Učenici mogu raspravljati o spornim pitanjima. Učenici mogu razmatrati koje su vrijednosti potrebne kako bi se podržala demokratska društva.
Učenički zadaci	Učenici izražavaju i brane svoje stavove o nizu pitanja. Učenici analiziraju izvore neslaganja u javno osporavanim pitanjima. Učenici razmišljaju o uticaju na njihove vlastite vrijednosti. Učenici pronalaze smjernice kako bi osnažili poštovanje za pluralizam i podržavanje kvalitetnog poštovanja i dijaloga o javnim pitanjima
Sredstva	Velike naljepnice za vježbu „četiri ugla“.
Metodi	Rasprava. Razmatranje. Kritičko razmišljanje. Zajedničko razvijanje prava.

Ključni pojam

Pluralizam:

Pluralizam postoji u društvima koja nemaju jedan zvanični skup interesa, vrijednosti ili vjerovanja. Građani imaju pravo na slobodu savjesti, vjeroispovijesti i izražavanja. Izuzetak od toga jeste da su gledišta koja ugrožavaju slobodu vjerovanja drugih ljudi protivzakonita i ne tolerišu se. Država u kojoj je dopuštena samo jedna vjera ili gdje se ne toleriše ni jedna vjera ne bi bila pluralistička.

Lekcija

Nastavnik traži od razreda da razmisli o sljedećim kontroverznim izjavama, jednoj po jednoj:

Slazete li se ili ne?

- Pogrešno je jesti životinje.
- Ako je učenik HIV pozitivan ne bi trebalo da bude u istom razredu sa zdravom djecom.
- Pacifiste ne bi trebalo primoravati da služe vojsku.
- Smrtnu kaznu treba ukinuti.
- Ženino mjesto je kod kuće.
- Djeca mlađa od 14 ne bi smjela raditi.
- Pušenje bi trebalo da bude zabranjeno u javnim zgradama.
- Ljudi bi trebalo da plaćaju više poreza.
- Sloboda govora nije dobra stvar.

Svaki ugao razreda je označen sljedećim:

U potpunosti se
slažem

Slazem se

Ne slažem se

U potpunosti se
ne slažem

Nastavnik čita svaku izjavu i traži od učenika da u skladu sa svojim stavovima o navedenim pitanjima odu u odgovarajući ugao razreda. Ako se ne mogu odlučiti, trebali bi da ostanu gdje jesu.

Kada učenici zauzmu svoja mjesta, nastavnik pita po nekoga iz sva četiri ugla da kaže zašto je izabrao to mjesto. U ovom dijelu ne bi trebalo dopustiti nikakvu raspravu. Zatim nastavnik pita sve učenike koji su promijenili svoje mišljenje da se prebace u drugi ugao, prema onome što su izjavili.

Nakon toga, nastavnik pita učenike koji se nijesu odlučili da pokušaju objasniti zašto se ne mogu odlučiti. Trebalo bi zapisati razloge neodlučnosti (na primjer, možda im treba još informacija, nije im jasno što to znači, vide razloge i za i protiv, itd.).

Vježba se ponavlja tri ili četiri puta s različitim izjavama. Nastavnik ne bi toliko trebalo da brine o raspravi o određenom pitanju koliko o tome da izdvoji razloge zašto ljudi imaju drugačije stavove.

U plenarnom dijelu nastavnik ističe da su neka pitanja proizvela prilično različite odgovore učenika. Nastavnik može uvesti pojam pluralizma i postaviti učenicima sljedeća pitanja, objašnjavajući da će im pomoći da razumiju zašto pluralizam postoji u društvu:

- Razmislite opet o pitanjima koja ste čuli. Koja su izazvala najsnažnije osjećaje? Zašto je to tako?
- Odakle dobijamo svoje ideje, vrijednosti i vjerovanja? (Ovo će pomoći učenicima da vide da su naše ideje kontroverzna pitanja koja mogu doći iz različitih izvora.)

Nastavnik zatim pita učenike do koje mjere na njih utiče sljedeće:

- ideje njihovih roditelja;
- ono što misle njihovi prijatelji;
- njihova vjera ili kultura;

- mediji, na primjer novine, TV, internet;
- nastavnici;
- sopstvena ličnost.

Učenici zatim rade individualno i slažu pojmove po važnosti u obliku piramide, gdje je najvažniji na vrhu, poput ovoga:

pojam

pojam pojam

pojam pojam pojam

Nastavnik kaže učenicima da uporede svoje piramide u parovima. Koje faktore cijeli razred smatra najvažnijima? To se može otkriti rangiranjem pojmova na sljedeći način: dajte pojmovima na vrhu šest bodova, pojmovima u sredini četiri boda i dajte pojmovima na dnu po dva boda. U grupama od četvoro učenici sabiraju bodove dodijeljene svakom pojmu. Uporedite rezultate svake grupe. Jesu li isti faktori bili na vrhu liste prioriteta?

Nastavnik objašnjava da se pluralizam razvija u slobodnom i otvorenom društvu. Međutim, ni jedno društvo ne može funkcionisati bez minimalnog nivoa zajedničkog dogovora njegovih pripadnika. Nastavnik traži od učenika da navedu neke vrijednosti ili pravila za koja misle da bi pomogla u prevazilaženju suprotstavljenjih vrijednosti ili interesa. Učenici bi mogli, na primjer, predložiti sljedeće:

- Poštovati mišljenje drugih ljudi.
- Pokušati se staviti u „tuđu kožu“.
- Zapamtiti da je razgovor bolji od tučnjave.
- Pokušati ne vrijeđati.
- Dati ljudima priliku da kažu što misle.

Ako se ljudi ne mogu dogovoriti, možda nam treba mehanizam poput glasanja kako bismo donijeli odluku.

Lekcija 3

Kako se ljudi razlikuju?

Koliko su različite ljudske potrebe?

Obrazovni ciljevi	Učenici mogu: - utvrditi razloge zašto neki ljudi mogu imati neravnopravan pristup obrazovanju; - razmišljati o granicama ravnopravnosti u široj zajednici; - razmišljati ko dijeli odgovornost za prevazilaženje prepreka u smislu ravnopravnosti.
Učenički zadaci	Učenici kritički analiziraju zamišljenu situaciju koja prikazuje ključne pojmove. Učenici primjenjuju ključne principe na svoju vlastitu društvenu situaciju. Učenici raspravljaju o ključnim pitanjima koja se javljaju u lekciji.
Sredstva	Kopije priče.
Metodi	Kritičko razmišljanje. Rasprava. Razvijanje pisanog argumenta.

Konceptualno učenje

Raznolikost: Raznolikost postoji ne samo u vezi s etničkom pripadnošću ili nacionalnošću. Postoje mnoge druge vrste razlika koje dijele ljude jedne od drugih i koje mogu biti uzrok ozbiljnih društvenih razlika, posebno ako većina ili oni koji imaju vlast i uticaj ne rade ništa po tom pitanju zbog manjka razumijevanja ili suosjećanja.

Ravnopravnost: Postoje dvije osnovne vrste ravnopravnosti – ravnopravnost u pogledu mogućnosti i ravnopravnost u pogledu rezultata. Moguće je svima dati jednaku priliku (na primjer da idu u školu), ali ako se ne prevaziđu neke barijere (poput invalidnosti), ta mogućnost nekima može biti uskraćena. Ravnopravnost rezultata ima za cilj da se dopusti svakom djetetu da stekne obrazovanje bez obzira na njegovu eventualnu invalidnost.

Diskriminacija: Postupati prema nekome nepravilno na osnovu rase, roda, seksualnosti, godina, uvjerenja, itd.

Lekcija

Nastavnik čita priču razredu (radni list za učenike 3.2). Ova priča odnosi se na niz kompleksnih pitanja koja mogu promaknuti učeničkoj pažnji ako priču ne proučavaju detaljnije. Kako bi im pomogao, nastavnik im dijeli radni list za učenike 3.3 i objašnjava sljedeći zadatak.

Učenici rade u parovima kako bi nabrojali što više problema s kojima se suočava osoblje koledža Houp. To zapisuju u obliku zabilješki u prvu kolonu radnog lista („Problemi“). Zatim predlažu načine kako se problemi mogu rješavati („Rješenja“), a u treću kolonu („Odgovornosti“) upisuju onoga za koga misle da je odgovoran da ta rješenja sprovede. Posljednja kolona može ostati prazna do sljedeće faze.

Učenici zatim prezentiraju, upoređuju i raspravljaju o svojim rezultatima. Kao podršku prezentacijama, neki učenici bi trebalo da pripreme *flip chart* sa istim sadržajem kao i radni list za učenike. Ako je na raspolaganju i grafoskop, materijal se može kopirati na folije koje parovi mogu popuniti.

Rasprava u razredu

Učenici mogu postaviti neka od sljedećih pitanja ili nastavnik može započeti raspravu postavljajući ih:

- Mislite li da je direktorica postigla svoj cilj da prema svakom učeniku postupa jednako?
- Mislite li da je direktorica trebala poštovati vrijednosti roditelja izbjeglica i odvojeno podučavati dječake i djevojčice? Razmislite o argumentima za i protiv.
- Bi li bilo bolje da su djecu izbjeglice učili odvojeno od ostalih učenika? Navedite prednosti i nedostatke svakog pristupa, prvo za učenike, a zatim za širu zajednicu.

Učenici bi trebalo da imaju vremena da detaljno obrade jedno pitanje, a ne da raspravljaju o svim pitanjima. Važno je da razumiju da, u pluralističkim društvima, ljudi imaju različite potrebe i da to može dovesti do sukoba. Stoga je važno na pravedan način riješiti te sukobe obraćajući punu pažnju na sve pojedince i grupe (za više detalja o rješavanju sukoba vidi četvrtu nastavnu jedinicu). U ovom slučaju, škola se može gledati kao mikrozajednica u kojoj mladi građani nailaze na istu vrstu problema koji postoje i u zajednici kao cjelini.

Sljedeća pitanja pokazuju kako je višeslojna ova studija primjera, te da su pitanja uistinu vrijedna proučavanja. Za daljnje proučavanje biće potreban dodatni čas. Nastavnik mora odlučiti hoće li izabrati određene dijelove, zavisno od raspoloživog vremena i učeničkog zanimanja.

Koliko su različite potrebe djece za obrazovanjem?

Ključna pitanja na koja učenici moraju odgovoriti su, naravno, kako se ti problemi mogu riješiti i bi li škola trebalo da ignoriše neke od njih (ako bi trebalo, zašto).

Na ova pitanja može se odgovoriti na dva načina: prvo, razmišljajući na čije će potrebe uticati rješavanje ili ignorisanje nekog problema, i drugo, identifikujući one probleme koje može riješiti školska zajednica.

Na prvi način učenici će bolje razumjeti specifične potrebe učenika izbjeglica (i lokalnih učenika) tako što će razmisliti o sljedećem pitanju: „Koja su ljudska prava – ili dječja prava – uskraćena djeci izbjeglicama?“

Evo nekoliko kategorija obrazovnih potreba. Učenici bi trebalo da u priči pronađu primjere sljedećih potreba, pa da ih zabilježe u četvrtu kolonu u radnom listu:

- emocionalne potrebe;
- potrebe za učenjem;

Živjeti u demokratiji

- vjerske potrebe;
- kulturne potrebe;
- jezičke potrebe;
- fizičke potrebe.

Učenici moraju dati svoje primjere za svaku kategoriju.

Odgovornost i njene granice

Konkretna pitanja koja su se pojavila u priči trebalo bi da vode do uopštenije rasprave o jednakim pravima i obrazovanju.

Koliko je jednostavno svakom djetetu obezbijediti najbolje obrazovanje u skladu s njegovim potrebama? Šta može napraviti škola i koji problemi zahtijevaju vanjsku podršku, na primjer, dodatno finansiranje od strane lokalne skupštine?

Ovdje učenici slijede drugi ponuđeni način i ova analiza vodi do važnog zaključka – tipično je da se složena pitanja ne mogu riješiti samo jednim korakom, što bi u ovom slučaju značilo, na primjer, proširivanjem škole, zapošljavanjem posebno obučenog osoblja, itd. Takve mjere obrazovne reforme bile bi izuzetno poželjne, ali one se nikad ne događaju jer zavise od političkih odluka (na primjer kako dodijeliti više novca od poreza). Ljudi koji razmišljaju samo o preduzimanju tako naoko radikalnog koraka mogu na kraju zapravo da ne urade ništa, osim što će krivicu prebaciti na druge. S druge strane, stvari se mogu popraviti i malim koracima, što u ovom slučaju znači razmatranje onih dijelova problema koje direktorica, nastavnik, učenici ili roditelji mogu sjutra promijeniti – ako žele, ili ako se slažu.

Ovdje je važna treća kolona iz radnog lista. Ko je odgovoran, tj. ko ima moć da nešto promijeni? Učenici raspravljaju jesu li mali koraci – poboljšanja unutar školske zajednice – dovoljni i gdje su njihova ograničenja. Takođe mogu razmišljati o kombinaciji malih, kratkoročnih koraka, te krupnijih koraka koji zahtijevaju više vremena.

Ovdje opet vrijedi da je „škola život“, mikrodruštvo. Rasprava o strategijama za razvoj škole uvodi učenike u razmišljanje o političkom donošenju odluka i strateškom planiranju.

Škola je život

Učenici mogu uporediti koledž Houp sa situacijom u svojoj vlastitoj školi koristeći sljedeću ideju.

„S kojim se preprekama u obrazovanju susreću neki učenici u vašoj školi? Šta mislite ko je odgovoran za rješavanje tih potreba (na primjer, vlada, direktor, nastavno osoblje ili učenici)?“

Kod rješavanja ovog pitanja mogu se primijeniti različite metode. Ono može biti predmet plenarne rasprave, razgovora s drugim učenicima ili se može povezati s projektom školskih novina (vidi petu nastavnu jedinicu).

Pismeni zadatak

U procesu organizacije nastavnog procesa važno je biti siguran da su učenici razumjeli i da mogu primijeniti ono što su naučili. Jedan od načina da se to ostvari jeste da se plenarna rasprava poveže s pismenim zadatkom. To učenicima daje mogućnost da razmisle o pitanjima o kojima se raspravljalo na plenarnom dijelu i može biti posebno korisno za sporije i temeljitije učenike, koji često ostaju tihi u raspravi iako zapravo imaju puno toga da kažu.

Nastavnik mora odlučiti koja tema najbolje odgovara učeničkom nivou razmišljanja i razumijevanja. Može biti sasvim dovoljno da učenici ponove raspravu i daju svoj vlastiti sud.

U zahtjevnijoj vježbi, učenici mogu povezati ljudska prava i/ili pitanja neravnopravnosti u društvu, na primjer:

„Evropska konvencija o ljudskim pravima i Konvencija o pravima djeteta navode da su vlade dužne da svakom djetetu obezbijede mogućnost obrazovanja.

- Objasnite mislite li da je škola ispunila ovu obavezu.
- Šta je potrebno da bi djeca dobila obrazovanje koje zaslužuju?
- Šta mislite čija je dužnost da to obezbijedi?
- Na koja druga područja života neravnopravnosti u društvu takođe utiču?
- Raspravite to pitanje.”

Predloženi rezultat plenarne rasprave (*flip chart*, popunjeni radni list)

Pomoć za koledž Houp

Problemi	Rješenja	Odgovorni	Obrazovne potrebe
(1) Djeca izbjeglice			
Jezički problemi	Posebni kursevi	Direktorica, lokalno vijeće	Jezičke
Dječak ne govori	Terapija, posebno podučavanje	Savjet: direktorica, nastavnik	Jezičke, emotivne
Djevojčica ne može hodati	Medicinski tretman, posebno podučavanje, savjeti za roditelje		Fizičke
(2) Izbjeglice i lokalni učenici			
Nasilje, zadirivanje, bande, prijetnje, povrijeđen dječak	Rasprava u razredu; pravila ponašanja; učenici kao posmatrači	Nastavnici, učenici, roditelji	Emocionalne Društvene Stavovi i vrijednosti
(3) Nastavnici			
Ne mogu brinuti za izbjeglice i lokalne učenike	Manji razredi Predavanja u smjenama Više nastavnika	Lokalno vijeće	Učenje jezika, kulturne, vjerske
(4) Roditelji			
Žele odvojene razrede za dječake i djevojčice	„Ne”? „Da”?	?	Kulturne, vjerske

Lekcija 4

Zašto su važna ljudska prava?

Zašto su potrebni propisi o ljudskim pravima da bi se zaštitile ugrožene kategorije?¹⁴

Obrazovni ciljevi	Učenici mogu razmatrati: - pitanja koja se javljaju kada ljudi s različitim vrijednostima i načinom života pokušaju živjeti zajedno; - razloge zašto su nastali međunarodni instrumenti za ljudska prava, posebno tamo gdje su pojedinci i zajednice ugroženi.
Učenički zadaci	Učenici: - se uključuju u kritičke analize i davanje prioriteta određenim situacijama; - glume rasprave među suprotnim stranama; - razvijaju ključne principe koji se zasnivaju na ugranju uloga i upoređuju ih sa odgovarajućim dijelovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava; - upoređuju scenarije sa stvarnim primjerima o kršenju ljudskih prava u svojoj državi; - Rade prezentacije za druge učenike o izabranim dijelovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.
Sredstva	Kopije scenarija s ostrvom (radni list za učenike 3.4). Kopije situacijskih kartica za svaku manju grupu (radni list za učenike 3.5). Lista ključnih elemenata ljudskih prava (radni list za učenike 3.6). Veliki listovi papira i materijal za crtanje, koji su potrebni za konačnu prezentaciju.
Metodi	Kritičko razmišljanje. Rasprava. Pregovaranje. Grupna prezentacija.

Osnovne informacije

Evropska konvencija o ljudskim pravima uvedena je kako bi štitila prava ljudi kojima su osnovna prava uskraćena, na primjer pravo na život, vjersku slobodu ili jednakost pred zakonom. Sve zemlje članice Savjeta Evrope saglasile su se da će se pridržavati članova Konvencije u odnosu prema svojim građanima. Svaka država mora izvijestiti međunarodnu zajednicu o stanju ljudskih prava u svojoj zemlji. Pojedini građani mogu se žaliti Evropskom sudu za ljudska prava ako vjeruju da im država čiji su građani uskraćuje njihova ljudska prava. Država također može uložiti žalbu protiv druge države zbog kršenja ljudskih prava, ali ovo se ne događa često.

Evropska konvencija o ljudskim pravima usko je vezana uz Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, koja je donešena nakon genocida u Drugom svjetskom ratu.

¹⁴ Zasnovano na lekciji koju je razvila Fondacija za civilno građanstvo iz Londona.

Lekcija

Nastavnik se poziva na „kartice s ulogama“ (radni list za učenike 3.4) kada uvodi scenarijo i dvije grupe koje su uključene u glumu. Nastavnik prvo opisuje ostrvo, po mogućnosti uz pomoć karte na tabli, a zatim opisuje ostrvljane koji tamo žive već generacijama.

Zatim nastavnik govori razredu da je stigla još jedna grupa i da žele da se nasele na ostrvu. Ta je grupa znatno drugačija od ostrvljana. Nastavnik opisuje doseljenike i njihov način života, a zatim dijeli razred na dva dijela. Jedna polovina glumiće ostrvljane, a druga doseljenike. Postoje dva moguća načina raspravljanja o ovim pitanjima (vidi ispod: metodi 1 i 2). Za razrede koji su navikli na igranje uloga primijenite metod 1, a za razrede koji su navikli a drade na formalnije načine primijenite metod 2.

Metod 1: Igranje uloga

Učenici rade u parovima. Jedan od njih ima ulogu ostrvljanina, a drugi doseljenika. Moraju razmišljati o svim situacijama koje su opisane na malim karticama sa stanovišta svojih ljudi. Započće pregovore s drugim ljudima (pretpostavljajući da jezik nije prepreka). Moraju pokušati da se dogovore oko sljedećeg:

- a) Koji su najozbiljniji problemi njihovih ljudi?
- b) Šta žele dobiti iz pregovora?

Zatim nastavnik traži da parovi ostrvljana i parovi doseljenika sjednu zajedno. Odglumit će sastanak dva naroda u pokušaju da dođu do dogovora oko oba pitanja i smjernica za budućnost.

Podsjetite dvije grupe prije nego započnu raspravu da ostrvljani ne bi trebalo da budu u potpunosti srećni dok doseljenici ne napuste ostrvo, jer bi čitav njihov način života mogao biti ugrožen. S druge strane, doseljenici vole ovo novo mjesto i mogu biti spremni da koriste silu kako bi tu i ostali.

Recite svakoj grupi od četiri učenika da se prvo dogovore o najozbiljnijim problemima grupa i da ih rješavaju po važnosti, polazeći od najozbiljnijeg prema najbezazlenijem, zavisno od toga koliko vremena budu imali.

Metoda 2: Usmjerena rasprava

Ovu vježbu najbolje je izvesti uz pomoć glume, ali može vrlo dobro funkcionisati i s učenicima koji nijesu na to navikli. Pola razreda će posmatrati situaciju sa stanovišta ostrvljana, a druga polovina sa stanovišta doseljenika. Svaka situacija opisuje se s oba stanovišta. Radeći u parovima učenici odlučuju koji su najozbiljniji problemi i pokušavaju da smisle najbolji način za rješavanje svakog pitanja sa njihove tačke gledišta. Podsjetite ih da postoji „idealna“ odnosno „pravičana“ način rješavanja svakog problema, ali stvarnost (i istorija) uče nas da bi jedna strana mogla dobiti više nego druga zbog neravnomjerno raspoređene moći.

Nastavnik usmjerava raspravu o svakoj od situacija, razmatrajući jedno viđenje problema, a zatim pitajući drugu grupu za suprotno viđenje. Nastavnik pokušava da postigne dogovor između dvije grupe. Svaku raspravu može voditi jedan par iz svake od strana, a koji staje ispred cijelog razreda i izlaže problem kako ga vidi. Varijacija ovoga metoda jeste da parovi raspravljaju o svakoj situaciji, gdje jedno predstavlja ostrvljane, a drugo doseljenike.

Pitanja za metode 1 i 2

Pitajte učenike o situacijama o kojima su raspravljali koristeći sljedeća pitanja:

- Jesu li pitanja bila jednostavna ili teška? Zašto?
- Je li svaka grupa nakon pregovora dobila što je željela?
- Koja je grupa najviše dobila iz pregovora? Zašto?

- Je li jedna grupa imala više moralnih prava od druge u svakoj situaciji?
- Kako bi mogla izgledati budućnost na ostrvu za te dvije grupe?
- Šta bi moglo spriječiti nadmoć jedne grupe nad drugom?
- Napišite spisak pravila ili principa koji bi mogli pomoći dvjema grupama da na ostrvu žive zajedno u miru. Uporedite taj spisak s ključnim elementima ljudskih prava (vidi radni list za učenike 3.6). Koji bi od ovih članova mogao pomoći u sprečavanju situacije u kojoj ljudi poput ostrvljana izgube svoje ostrvo, svoj način života i svoja osnovna ljudska prava?

Nastavnik ističe da se ovakva situacija dogodila mnogo puta u historiji, na primjer, kada su britanski doseljenici kolonizirali Australiju ili kada su Evropljani kolonizirali Sjevernu i Južnu Ameriku. U to vrijeme nije bilo međunarodnih zakona o ljudskim pravima i mnogi događaji koji su se odigrali kršili su ljudska prava autohtonog stanovništva. Slične situacije još uvijek se događaju, na primjer, tamo gdje se južnoameričkim plemenima oduzima njihova zemlja jer međunarodne kompanije miniraju ili sijeku šume.

Isticanje značaja ljudskih prava

Kao zadnju vježbu u ovoj cjelini, nastavnik traži od učenika (u grupama) da izaberu jedno od ljudskih prava koje se nalazi u Evropskoj konvenciji, a o kojem se raspravljalo tokom ove nastavne jedinice. Zatim učenici prave transparent s istaknutim tim pravom i pripremaju prezentaciju o njegovoj važnosti. Neki učenici mogli bi nacrtati scene iz glume o ostrvljanima kako bi na dramatičan način prikazali probleme. To se može prikazati pred razredom, razredima istog uzrasta ili čak cijeloj školi. Na taj način ova nastavna jedinica može predstavljati uvod u detaljniji projekat, ako vrijeme dopusti i ako su učenici zainteresovani. Vidi lekcije 4 i 5 (mediji) za planiranje takvog jednog projekta u razredu.

Radni list za učenike 3.1

Škola na rubu šume

Jednom davno postojala je zajednica ljudi koji su živjeli u gustoj šumi na rubu jednog planinskog lanca. To su bili religiozni ljudi koji su odgajali svoju djecu strogo kako bi poštovali bogove svog naroda. Njihova religija smatrala je da nema razlika između muškaraca i žena.

Velika ravnica prostirala se između planina i najdaljeg ruba države. Drugačija zajednica ljudi živjela je u ravnici. Oni nijesu imali religiju, ali su naporno radili jedni za druge. Bili su žestoki ratnici i muškarci su bili dominantan pol. Žene su poštovali, ali one nijesu mogle postati vođe.

Ljudi iz šume nijesu imali ništa s ljudima iz ravnice. Mrzili su i bojali se jedni drugih. Nekada su među njima izbijali ratovi.

Jednog dana, jedan mladi muškarac stigao je na rub šume. Rekao je da tu želi da sagradi školu da bi se djeca iz obje zajednice mogla školovati zajedno kako bi konačno mogao zavladata mir između dva naroda.

Uskoro je jednostavna drvena građevina bila spremna i došao je dan kada je učitelj prvi put otvorio svoju školu. Nekoliko djece iz obje zajednice došlo je da vidi kako će tu biti. Roditelji i vođe dviju zajednica gledali su zabrinuto.

U početku su postojali problemi među djecom. Rugali su se jedni drugima i često su izbijale tučnjave. Ali djeca su shvatila vrijednost dolaska u školu i stvari su se pomalo počele smirivati. Nastavnik je bio strog, ali pošten, i prema svim učenicima ponašao se jednako. Rekao je da poštuje oba načina života i djecu je učio o drugačijim načinima života.

Sve više djece počelo je pohađati školu na rubu šume.

Međutim, uskoro je postalo jasno da školu pohađa više djece iz ravnice.

Djeca iz šume su sada činila samo četvrtinu škole. Nastavnik je razgovarao s roditeljima s obje strane kako bi ih ohrabrio i razuvjerio.

Ali tada, jednog jutra, nastavnik je došao i vidio da je neko spalio školu do temelja.

(Prema priči Teda Huddlestona iz Fondacije za civilno građanstvo)

Radni list za učenike 3.2

Houp je za svakoga

Direktorica koledža Houp bila je darežljiva i humana žena. Čvrsto je vjerovala u značaj obrazovanja. „Svako zaslužuje dobar početak u životu,“ znala je reći radnicima. „Ne želim da ikoga stavljate u povoljniji položaj od drugih u ovoj školi. To ne bi bilo pošteno.“

Onda je jednog dana u školu stigla grupa djece izbjeglica. Njihove porodice izbjegle su iz susjedne države pogođene sukobom. Direktorica je rekla radnicima:

„Ovi nesrećni mladi ljudi su sve izgubili. Učinite da se osjećaju dobrodošli u vašim učionicama. Njihovu bi patnju trebalo što više ublažiti. Oni nijesu krivi za rat.“

Radnici su se složili. Djeca su raspoređena u razrede prema svojim godinama. Većina djece izbjeglica bili su sami u razredu, ali u jednom je bila grupa od četiri dječaka izbjeglice.

Nije trebalo dugo da radnici primijete koliko je teško postupati prema djeci izbjeglicama kao i prema drugima u razredu. Jedan po jedan dolazili su direktorici sa svojim problemima. „Dijete izbjeglica u mom razredu ne govori naš jezik,“ rekao je jedan nastavnik. „Nemam vremena da joj sve prevodim. To mi oduzima previše vremena. Drugi učenici ispaštaju.“ „Učenik izbjeglica iz mog razreda ne želi ni s kim da priča,“ primijetio je drugi nastavnik. „Možda je istraumiran od rata. Ili možda ima poteškoća u učenju. Šta mogu da učinim?“ Treći nastavnik je rekao, „Imam dijete koje je bilo ranjeno. Djevojčica ne može da hoda. Ne može se uključiti ni u jednu fizičku aktivnost i ne može se popeti stepenicama do laboratorije.“

Zatim su se počeli javljati drugi problemi. Za vrijeme ručka neku djecu izbjeglice su tukli i zadirkivali. Nazivali su ih pogrđnim imenima, a neka djeca su im rekla da se vrate odakle su i došli.

Četiri dječaka iz istog razreda osnovala su bandu da bi se zaštitili. Jednog dana izbila je tuča između jednog od njih i lokalnog dječaka. Izbjeglica je teško ozlijedio svog protivnika. Radnici su se žalili direktorici da bi dječak trebalo da bude izbačen iz škole, ali direktorica se pitala bi li to bilo pravedno, uzimajući u obzir sve što je mladi izbjeglica proživio. Radnici su rekli:

„Pokušali smo sve da ovo uspije, ali naša vlastita djeca previše ispaštaju. Ne možemo u isto vrijeme učiti ovu djecu i dati sve od sebe za lokalne učenike.“

Nedugo nakon toga, direktorica je pozvala roditelje djece izbjeglica. Oni su rekli:

„Ne sviđa nam se što dječaci i djevojčice zajedno imaju fizičko vaspitanje. To se protivi našoj vjeri i kulturi.“

Direktorica je konačno počela gubiti strpljenje. Ovo je smatrala ozbiljnim problemom, ali u srcu je znala da ne smije gubiti nadu.

Radni list za učenike 3.3

Pomoć za koledž Houp

Problemi	Rješenja		
(1) Djeca izbjeglice			
(2) Izbjeglice i lokalni učenici			
(3) Nastavnici			
(4) Roditelji			

Radni list za učenike 3.4

Ostrvljani i doseljenici (kartice s ulogama)

Prva grupa: Ostrvljani

Vi ste grupa ostrvljana. Vaš narod živi na ovom ostrvu hiljadama godina. Vaši preci su pokopani na svetim mjestima u planinama i vi vjerujete da su njihove duše još uvijek tamo.

Vodite vrlo jednostavan način života. Žene se brinu za djecu dok muškarci lutaju cijelim ostrvom loveći životinje i sakupljajući hranu iz bujne vegetacije. Vaši ljudi vjeruju da je svako odgovoran za očuvanje prirode da se ona netaknuta sačuva za sljedeću generaciju. Vaše oružje su koplje, luk i strijela, te zamke za životinje.

Vaša religija zasniva se na poštovanju prirode, a kultura na važnosti vaše zajednice. Kada nedostaje hrane svi dijele, a ljudi naporno rade jedni za druge. Kada hrane ima u izobilju, ljudi se okupljaju i pjevaju, plešu i pričaju priče. Vaš narod nema potrebe za pismom.

Imate veoma malo zakona. Vođa plemena može proglasiti nove zakone ako je to potrebno. On takođe može razriješiti nesuglasice među članovima vaše zajednice.

Druga grupa: Doseljenici

Vi ste s grupom ljudi koji su plovili iz Evrope u potrazi za novim načinom života za sebe i svoju porodicu. Želite pronaći neku novu zemlju koja je otkrivena na drugoj strani svijeta. Nadate se da ćete se tamo smjestiti kako biste sagradili domove i farme, te postali bogati.

Sa sobom nosite alatke za obrađivanje tla i pištolje za lov. Vaša kultura zasniva se na obrazovanju i napornom radu. Svako želi da bude bogat i da ugodno živi. Nemate nikakvu vjeru i smatrate da bi ljudi trebalo da imaju pravo da slijede svoju sudbinu.

O stvarima u svojoj novoj zajednici želite da odlučujete na demokratski način. Napustili ste društvo gdje je samo jedna elitna grupa imala moć i gdje su postojale velike razlike u bogatstvu. Želite da osnujete društvo u kojem su svi ljudi jednaki odnosno gdje svako ima jednake mogućnosti za uspjeh.

Radni list za učenike 3.5

Situacijske kartice: ostrvljani

Pogledaj sljedeće situacije i u svojim grupama odlučite šta bi trebalo uraditi.

Ostrvljani	Doseljenici
1O Nove ograde Neki doseljenici su se doselili postavljajući ograde oko svojih kuća, preko staza koje ste uvijek koristili kako biste slijedili svoja stada. Neke od njih ste srušili.	1D Nove ograde Ostrvljani su srušili neke od ograda koje ste postavili da biste zadržali životinje koje ste ulovili.
2O Uljez Ostrvljanin je neovlašćeno prelazio preko područja koje su doseljenici ogradili pa su pucali u njega i ubili ga.	2D Uljez Ostrvljani su neovlašćeno prelazili posjede koje ste ogradili za svoje životinje. Jednog ste upozorili, a zatim pucali u njega.
3O Mješoviti brak Jedan od ostrvljana zaljubio se u doseljenicu. Žele da se vjenčaju i žive u jednoj od zajednica doseljenika. Muškarčeva porodica izuzetno je nesrećna zbog toga.	3D Mješoviti brak Jedna od doseljenica zaljubila se u ostrvljanina. Žele da se vjenčaju i žive u zajednici doseljenika. Neki doseljenici su nesrećni zbog toga.
4O Sveta mjesta Neki doseljenici kopaju u planinama u potrazi za mineralima na mjestima za koja vi vjerujete da u njima žive duše vaših predaka. Ta mjesta su za vas sveta. U znak protesta napali ste neke ljude koji su tamo kopali.	4D Sveta mjesta Otkrili ste vrijedne minerale u planinama. Te minerale moći ćete da prodate trgovcima kod kuće. Izgleda da ostrvljani smatraju planine svetima, za što vi mislite da je čisto praznovjerje. Napali su ljude koji su tamo kopali.
5O Obrazovanje Neki od doseljenika otvorili su školu i pozvali su vašu djecu da se pridruže i nauče da čitaju i pišu.	5D Obrazovanje Neki od doseljenika otvorili su školu. Pozvali su ostrvljane da pošalju svoju djecu u školu.

Radni list za učenike 3.6

Ključni elementi ljudskih prava¹⁵

1. Pravo na život.
2. Zabrana mučenja.
3. Zabrana ropstva.
4. Pravo na slobodu i sigurnost.
5. Pravo na pravično suđenje.
6. Pravo na efikasan pravni lijek u slučaju povrede prava.
7. Zabrana diskriminacije; pravo na ravnopravnost.
8. Pravo čovjeka da bude priznat kao osoba; pravo na nacionalnu pripadnost.
9. Pravo na privatnost i porodični život.
10. Pravo na brak.
11. Pravo na ličnu imovinu.
12. Pravo na kretanje.
13. Pravo na azil.
14. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti.
15. Sloboda izražavanja.
16. Sloboda okupljanja i udruživanja.
17. Pravo na hranu, piće i smještaj.
18. Pravo na zdravstvenu zaštitu.
19. Pravo na obrazovanje.
20. Pravo na zapošljavanje.
21. Pravo na odmor i slobodno vrijeme.
22. Pravo na socijalnu zaštitu.
23. Pravo na političko djelovanje.
24. Pravo participacije u kulturnom životu.
25. Zabrana destrukcije ljudskih prava.
26. Pravo na društveni poredak koji priznaje ljudska prava.
27. Obaveze pojedinca.

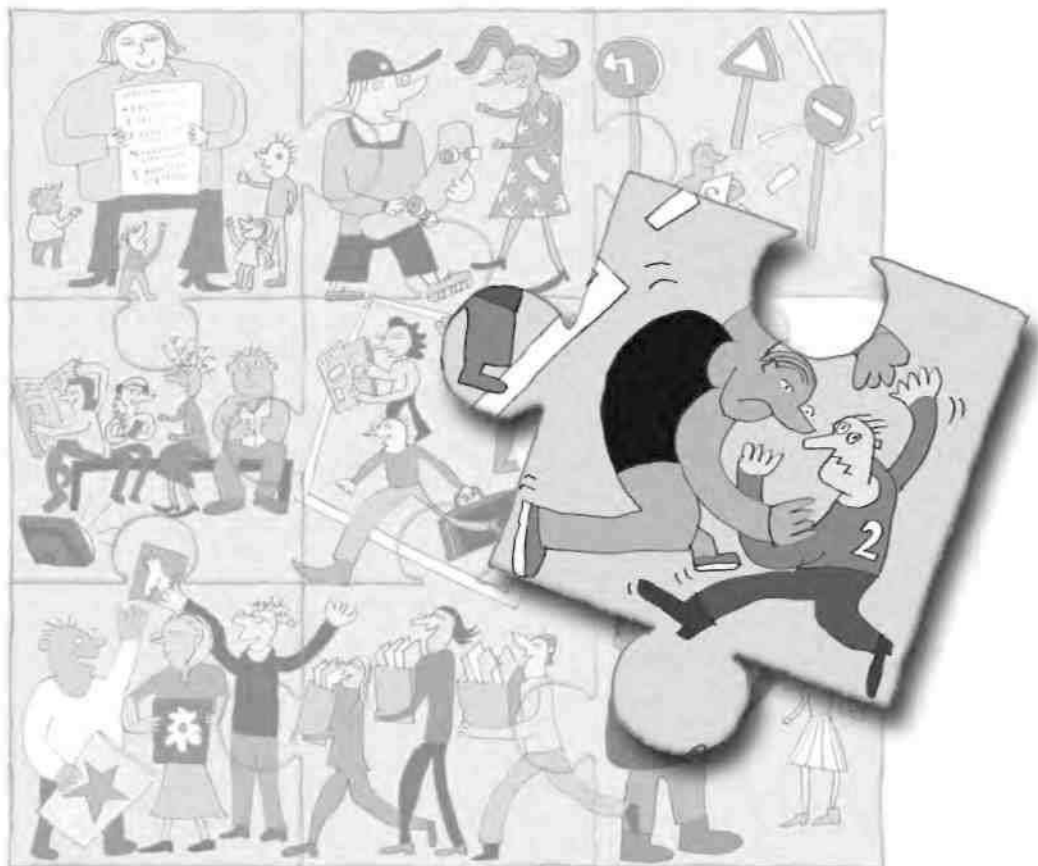
---

¹⁵ Lista se zasniva na materijalima za nastavnike u petoj nastavnoj jedinici „Prava, slobode i odgovornosti.“

NASTAVNA JEDINICA 4

Sukob

Šta uraditi kada se ne slažemo?

4.1. Rješavanje sukoba

Kako rješavati ozbiljna neslaganja?

4.2. Primjena pristupa u šest koraka

Kako izbjeći svađe sa susjedima?

4.3. Oprečna ljudska prava

Konflikt između ljudskih prava. Šta onda?

4.4. Upotreba nasilja

Je li upotreba nasilja u nekim slučajevima prihvatljiva?

NASTAVNA JEDINICA 4: Sukob

Šta uraditi kada se ne slažemo?

Koncept mira ima veoma važnu kulturološku dimenziju. U orijentalnim kulturama mir se tradicionalno više odnosi na unutarnji mir (mir u srcu ili duši), dok se u zapadnom svijetu, mir smatra nečim što postoji izvan pojedinca (odsustvo rata ili konflikta i nasilja). Na primjer, u Indiji mir se kaže „shanti“ i podrazumijeva savršeni red ili mir duše. Gandi je svoju filozofiju i strategiju zasnivao na konceptu pod imenom *Ahimsa*, što u suštini znači ustezanje od svega što je na bilo koji način štetno. On je kazao: „*Ahimsa* doslovno znači nenasilje, ali za mene ima mnogo šire i neuporedivo šire značenje. To znači da ne smijete nikoga uvrijediti; ne smijete imati okrutne misli, čak ni kada se one odnose na one koje smatrate neprijateljima. Za sljedbenike ove doktrine neprijatelj ne postoji.“ U tradiciji Maja, mir se odnosi na koncept blagostanja. On je povezan sa idejom savršene ravnoteže između različitih područja našeg života.¹⁶

„Pozitivni mir“ opisuje stanje u kome je kolektivna volja usmjerena ka promovisanju mira i uklanjanju prepreka miru. To podrazumijeva zalaganje za socijalnu pravdu, čime se ide dalje od postavke da je mir odsustvo straha, nasilja i rata. To takođe podrazumijeva zalaganje za nenasilno rješavanje konflikata i nastojanje da se podstaknu takve sposobnosti kod grupa i pojedinaca, kako bi se društveni problemi rješavali na konstruktivan način. Za one koji se bave obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava to takođe podrazumijeva i promovisanje demokratskih procesa u učionici, razgovor na temu moći i zloupotrebe moći, kao i konstantne napore na usavršavanju vještine slušanja, vođenja konstruktivnog dijaloga i spremnosti za rješavanje sukoba.¹⁷

Je li nasilje prirodno? Mnogi su uvjereni da su ljudska bića prirodno nasilna i da, shodno tome, ne možemo izbjeći ratove, konflikte i druge oblike nasilja u životu i društvu. Drugi stručnjaci za ovu oblast tvrde da mi možemo izbjeći nasilne misli, osjećanja i djela. Seviljska izjava o nasilju, koju je 1986. godine sačinila grupa mislilaca i naučnika iz mnogih zemalja sjevera i juga, istoka i zapada, potvrđuje navedenu tvrdnju sljedećim riječima:

1. Naučno je netačno reći da smo od svojih životinjskih predaka naslijedili tendenciju da ratujemo (...). Ratovanje je pojava vezana isključivo za čovjeka i ne javlja se kod drugih životinja (...).
2. Postoje kulture koje vjekovima nijesu ratovale, a postoje i one koje često ratuju u određenim periodima, ali ne i uvijek (...).
3. Naučno je netačno reći da je rat ili neko drugo nasilno ponašanje genetski programirano u našoj ljudskoj prirodi (...).
4. Naučno je netačno reći da čovjek ima „nasilan um“ (...) naša djela posljedica su našeg odgoja i načina socijalizacije (...).“

Većinu nas okolina je odgojila tako da reagujemo agresivno i nasilno. Mi učimo da mislimo, osjećamo i djelujemo agresivno, a nekada čak i nasilno. Gdje god da živimo, izloženi smo društvenom i kulturnom pritisku koji nas usmjerava da gotovo konstantno čitamo o nasilju, gledamo nasilje i slušamo o nasilju. Televizijske emisije, reklame, novine, video igre, te filmska i muzička industrija u velikoj mjeri doprinose takvom stanju stvari. Već do perioda adolescencije dijete vidi na hiljade ubistava i činova nasilja samo putem televizije. Svjesno ili ne, naše moderno društvo zapravo odobrava nasilje. Nasilje se smatra pozitivnom vrijednošću.

U mnogim kulturama odbijanje nasilja, fizičkog nasilja i konfrontiranja smatra se znakom slabosti, osobito kod muškaraca, koji su već od ranog djetinjstva izloženi velikom pritisku od strane svojih vršnjaka.¹⁸

---

¹⁶ Tekst iz «COMPASS-a, priručnika za obrazovanje mladih za demokratiju i ljudska prava», Savjet Evrope, Strasbourg 2002., str. 376ff

¹⁷ Iz „Rječnika pojmova obrazovanja za demokratiju i ljudska prava“, Karen O’Shea, Savjet Evrope, DGIV/EDU/CIT (2003) 29.

¹⁸ Tekst iz «COMPASS-a, priručnika za obrazovanje mladih za demokratiju i ljudska prava», Savjet Evrope, Strasbourg 2002., str. 380.

Za dodatne informacije, vidi listu s materijalima za nastavnike na kraju ove nastavne jedinice.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Kroz ovaj niz lekcija učenici će:

- dobiti nova saznanja o mehanizmima koji stoje iza konflikta,
- dobiti nova saznanja o nenasilnom rješavanju konflikata,
- poboljšati vlastitu sposobnost rješavanja konflikta u svojoj okolini,
- poboljšati vlastitu sposobnost da razmišljaju o gledištima i potrebama svih strana u konfliktu,
- dobiti nova saznanja o konfliktu između ljudskih prava,
- usavršiti kritičko mišljenje o upotrebi nasilja,
- dobiti nova saznanja o tome kako se suočiti s nasiljem s kojim se susretnu,
- biti podstaknuti da rješavaju konflikte na nenasilan način.

NASTAVNA JEDINICA 4: Sukob

Šta uraditi kada se ne slažemo?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Rješavanje sukoba	Uvođenje pristupa rješavanja sukoba u šest koraka.	Analizirati sukob; pronaći rješenja.	Radni list za učenike 4.1	Rad u manjim grupama.
Lekcija 2: Primjena pristupa u šest koraka	Učiti kako primijeniti pristup u šest koraka.	Analizirati sukob; pronaći rješenja.	Radni list za učenike 4.1 Radni list za učenike 4.2	Rad u manjim grupama.
Lekcija 3: Konflikt između ljudskih prava.	Učiti kako prepoznati i analizirati situacije u kojima su ljudska prava u sukobu.	Analizirati situaciju u kojoj su ljudska prava u sukobu.	Radni list za učenike 4.3 Radni list za učenike 5.2	Rad u manjim grupama. Kritičko razmišljanje.
Lekcija 4: Upotreba nasilja	Razviti kritičko razmišljanje o prihvatljivosti upotrebe nasilja i o ličnom ponašanju.	Razmišljati o upotrebi nasilja i o svom vlastitom ponašanju.	Radni list za učenike 4.4	Rad u manjim grupama. Kritičko razmišljanje.

Lekcija 1

Rješavanje sukoba

Kako rješavati ozbiljna neslaganja?

Obrazovni ciljevi	Uvođenje pristupa rješavanja sukoba u šest koraka.
Učenički zadaci	Analizirati sukob; pronaći rješenja.
Sredstva	Listovi papira ili sveske i olovke. Radni list za učenike 4.1.
Metodi	Cijeli razred ili eventualno rad u paru.

Konceptualno učenje

Konflikti su, neizbježno, dio naše svakodnevnice. Ne moraju se posmatrati kao negativne pojave, nego kao sukob interesa između grupa ili pojedinaca. U politici sukobi su čak važan dio javne rasprave. Samo kroz otvoreni sukob i traženje kompromisa sve različite društvene grupe osjećaju da su saslušane i da su integrisane. Rješavanje konflikta (traženje kompromisa) sposobnost je koja se može naučiti. Cilj ove lekcije jeste da tom cilju pruži svoj doprinos.

Sljedeći opisi rješavanja sukoba pojavljuju se u ovoj lekciji i važno je da je nastavnik svjestan njihovog značenja.

Dobija-dobija: u toj situaciji dogovoreno razrješenje konflikta znači da su obje strane na dobitku i osjećaju da su dobile ono što su željele. Na to se gleda kao na najidealnije razrješenje sukoba kojim se sprečava njegovo ponovno izbijanje.

Dobija-gubi ili gubi-dobija: time se opisuje situacija u kojoj razrješenjem sukoba jedna strana gubi a druga pobjeđuje. Ta situacija često znači da će do sukoba ponovo doći jer je nepovoljna po stranu koja je gubitnik.

Gubi-gubi: u toj situaciji ni jedna strana razrješenjem sukoba ne dobija ništa. Ta situacija znači da je konflikt samo privremeno suzbijen i da postoji velika mogućnost njegovog ponovnog izbijanja.

Lekcija

Nastavnik počinje tako što na lijevoj strani table napiše riječ „SUKOB“. Učenike će zamoliti da na list papira napišu izraze i riječi kojih se mogu sjetiti, a koje povezuju s riječju „sukob“.

Isto se radi i s riječju „MIR“, koju nastavnik piše na desnu stranu table. Zatim nastavnik pita 10 učenika da izlože svoje riječi. Rezultati se dopisuju na tablu i učenici daju svoje komentare na sljedeća pitanja:

- Jesu li iznenađeni nekom od izabranih riječi?
- Jesu li sve riječi povezane sa sukobom negativnog, a one povezane s mirom pozitivnog značenja?

Nastavnik zatim pita učenike da daju primjere sukoba koje su sami iskusili ili koji su se javili u njihovom okruženju. Nastavnik od njih traži da kažu pripadaju li ti sukobi kategoriji sukoba koji se mogu riješiti i koji su prvi korak prema kompromisu, ili kategoriji sukoba koji se ne mogu riješiti. Nastavnik zatim uvodi ideju da sukobi ne moraju nužno voditi do nasilja i da su mogući mnogo uspješniji pristupi sukobima.

Nastavnik im tada navodi konkretni primjer sukoba koji se može pojaviti u porodici.

„Kaća, 18-ogodišnja kćer, želi da gleda kasetu koju je nedavno dobila od prijateljice. Njen brat Martin, 15 godina, želi da gleda svoju omiljenu televizijsku emisiju.“

Nastavnik zatim svakom učeniku daje kopiju radnog lista za učenike 4.1 i počinje analizirati taj sukob uz pomoć pristupa u šest koraka.

Koraci 1 i 2 se preduzimaju s cijelom grupom, a vodi ih nastavnik, koji insistira da se definišu stvarne „potrebe“ obje strane i da se dâ jasna definicija sukoba.

U koraku 1 važno je da se na neprovokativan način iskažu prave potrebe obje strane. Mora se reći koje su stvarne potrebe u pozadini problema, jer se one mogu razlikovati od potreba koje iznesu same strane. U drugom koraku, problem u pozadini sukoba formuliše se tako da se obje strane s njim slože.

Treći korak sastoji se od pronalaska mogućih rješenja. U ovoj fazi rješenja ne bi trebalo komentarisati niti osuđivati – svaki doprinos trebalo bi da bude dobrodošao. Treći korak bi se mogao odvijati u parovima, nakon kojeg bi mogla uslijediti razmjena mišljenja (ili zamjena partnera?). Nastavnik zatim uvodi pojam „gubi-gubi“, „dobija-gubi“, „gubi-dobija“ ili „dobija-dobija“ u analizu rješenja, a zatim traži od parova da ocijene svoja rješenja koristeći taj koncept (4. korak).

Ako učenici otkriju da ni jedno od njihovih rješenja ne rezultira situacijom u kojoj obje strane pobjeđuju, od njih traži da i dalje razmišljaju. Međutim, uvijek će postojati slučajevi u kojima nije moguće rješenje „dobija-dobija“. Nakon što predstavi svoje odgovore, nastavnik poziva grupu da odluči koje rješenje je najbolje (5. korak). U stvarnom sukobu, u kojem su strane direktno uključene u ovaj pristup rješavanja sukoba, strane moraju prihvatiti rješenje. Nastavnik završava kratko predstavljajući mogućnost 6. koraka. Ključni element 6. koraka jeste to što se nakon nekog vremena (nekoliko minuta, sati, dana ili sedmica, zavisno od prirode sukoba) rješenje ocjenjuje i, ako je potrebno, prilagođava.

U zaključku, nastavnik podržava raspravu o tome da li bi metoda u šest koraka mogla funkcionisati, u kojoj vrsti situacije, i koje bi mogle biti posljedice ako bi takav instrument bio naširoko poznat i korišćen. O tome bi trebalo da se raspravlja razmišljajući o različitim grupama i kontekstu, kao na primjer:

- vršnjačke grupe;
- porodica;
- razred;
- škola;
- država;
- rat;
- sport.

Lekcija 2

Primjena pristupa u šest koraka

Kako izbjeći svađe sa susjedima?

Obrazovni ciljevi	Učenje kako primijeniti pristup u šest koraka.
Učenički zadaci	Analizirati sukob i pronaći rješenja od kojih obje strane imaju koristi.
Sredstva	Kopija jednog od scenarija sukoba iz radnog lista za učenike 4.2 za svaku malu grupu. Radni list za učenike 4.1.
Metodi	Rad u manjim grupama.

Osnovne informacije

Mirno razrješenje sukoba ne može se u praksi primijeniti samo uz poznavanje odgovarajućeg teoretskog koncepta. U tu nam je svrhu potrebna obuka koja nas dovodi do savladavanja navedene vještine. Ova lekcija nudi određenu obuku te vrste, a sljedeći korak trebalo bi da bude konkretna primjena u jednoj stvarnoj situaciji u školi.

Lekcija

Nastavnik započinje čas objašnjavajući učenicima da im je zadatak da primijene pristup rješavanja sukoba u šest koraka u različitim konfliktnim situacijama.

Razred se dijeli u male grupe od četiri ili pet učenika i svaka grupa dobije kopiju radnog lista za učenike 4.2. Svaka grupa radi na jednom od scenarija, tako što će na svakom scenariju raditi više od jedne grupe. Učenici takođe koriste radni list za učenike 4.1 pod nazivom „Pristup rješavanju sukoba u šest koraka“. Kad grupe budu završile, predstavnik iz svake grupe predstavlja njihovih šest koraka cijelom razredu. Ovo napravite prvo za „sukob 1“, a zatim za „sukob 2“.

Nakon prezentacija, nastavnik vodi raspravu o rješenjima, koristeći sljedeća pitanja:

- Razumijemo li „potrebe“ i „definiciju problema“? Postoje li neka neriješena pitanja?
- Možemo li naći druga rješenja za koja mislimo da bi dugoročno bila bolja?

U drugom koraku, nastavnik traži od učenika da rade na sukobima koji su se dogodili ili se događaju u školi, u vršnjačkoj grupi, u zemlji, itd. Moraju izabrati jedan ili više sukoba (zavisno od raspoloživog vremena) i razmisliti o mogućim rješenjima dobija-dobija.

Ukoliko nastavnik koristi dva pomenuta slučaja kao uvod i objašnjenje pojma posredovanja, onda treba da obezbijedi osnovne informacije o domaćem pravosudnom sistemu u vezi sa rješavanjem konflikata (načini posredovanja, mogućnost razrješenja konflikta na sudu). U tom slučaju, umjesto primjene pristupa u šest koraka na navedene sukobe, moguće je postaviti i odgovarajuću predstavu sa igranjem uloga.

U slučaju glume, jedan učenik igra stranu A, drugi stranu B, dok treći učenik ima ulogu posrednika. Nastavnik, potom, može pitati svaku grupu kako bi oni riješili konflikt o kojem je riječ. Moguće je organizovati raspravu o različitim rješenjima, kao i o procesu pronalaženja i postizanja rješenja. Ti dodatni elementi mogu oduzeti mnogo više vremena, pa će se možda morati održati kao vannastavna aktivnost ili kao dodatna nastavna jedinica.

Lekcija 3

Oprečna ljudska prava

Suprotstavljenost među ljudskim pravima. Šta sada?

Obrazovni ciljevi	Učiti kako prepoznati i analizirati situacije u kojima su ljudska prava u sukobu.
Učenički zadaci	Analizirati situaciju u kojoj su ljudska prava u sukobu.
Materijali	Veliki list papira i flomaster za svaku grupu. Radni list za učenike 4.3 Radni list za učenike 5.2
Metodi	Rad u manjim grupama. Kritičko razmišljanje.

Osnovne informacije

Iako se u prvi mah može učiniti da nam ljudska prava nude jasan odgovor na određene situacije, to nije uvijek slučaj. I zaista, postoji mnogo situacija u kojima jedno pravo dolazi u sukob sa nekim drugim pravom, ili u kojima se pravo jednog pojedinca sukobljava sa pravima drugog. Kritičko razmišljanje može nam pomoći da odvagamo prava o kojima se radi i da nađemo rješenje konflikta između određenih prava.

Lekcija

Grupe (četiri ili pet učenika u svakoj) dobiju slučaj u kojem su ljudska prava u konfliktu (radni list za učenike 4.3 „Pet slučajeva suprotstavljenih ljudskih prava“), veliki list papira i flomaster.

Njihov je zadatak da prvo utvrde o kojim se ljudskim pravima radi, i u tu im se svrhu daje lista ljudskih prava (vidi Radni list za učenike 5.2). Nakon što se učenici slože o tome koja su prava u konfliktu, učenici treba da podijele svoj list papira kao u primjeru tabele koja slijedi. Nastavnik to isto može nacrtati na tabli i navedena prava upisati u prvi red.

Slučaj broj
Ljudska prava
- - -
Rješenje
Zašto?

Drugi zadatak grupa jeste da vode otvorenu diskusiju o tome koje rješenje smatraju najboljim i zašto. Potom se i to upisuje u tabelu.

Svaka grupa potom bira svog predstavnika koji prezentira rezultate grupe cijelom razredu. Nastavnik može tražiti komentare onih koji slušaju i to vezano za izbor koji je grupa napravila i pitati ih da li se slažu ili ne slažu sa idejama te konkretne grupe.

Lekcija 4

Upotreba nasilja

Je li upotreba nasilja u nekim slučajevima prihvatljiva?

Obrazovni ciljevi	Razviti kritičko mišljenje o prihvatljivosti upotrebe nasilja i o svom vlastitom ponašanju.
Učenički zadaci	Razmišljati o upotrebi nasilja i o svom vlastitom ponašanju.
Sredstva	Kartice ili listovi papira sa slučajevima iz radnog lista za učenike 4.4 za svaku grupu. (Nastavnik mora imati informacije o pravnom sistemu rješavanja sukoba u državi.)
Metodi	Rad u manjim grupama. Kritičko razmišljanje.

Osnovne informacije

Premda krajnji cilj jeste uspostaviti svijet u kome će vladati mir, ni međunarodno pravo o ljudskim pravima ni međunarodno humanitarno pravo ne isključuju upotrebu nasilja u apsolutnom smislu. Cilj ove lekcije jeste da podstakne učenike na kritičko razmišljanje o legitimnosti upotrebe nasilja u konkretnim slučajevima, kao i na razmišljanje o njihovom vlastitom ponašanju i reagovanju na nasilje koje sami koriste ili drugi ljudi u njihovoj okolini.

Lekcija

Razred se dijeli u grupe od četiri ili pet učenika. Učenik ili nastavnik predstavljaju slučaj br. 1 iz radnog lista za učenike 4.4.

Nastavnik mora imati na umu da bi moglo biti teško obraditi sva četiri slučaja na jednom času, te stoga može dati različite slučajeve različitim grupama ili se odlučiti za to da obradi samo dva od ponuđena četiri slučaja, odnosno dodati još jedan čas.

Grupe imaju zadatak da razmotre slučajeve uz pomoć pitanja koja se nalaze na karticama i da ostatku razreda usmeno prezentiraju svoj stav. Nastavnik mora imati na umu da dublje pitanje koje se razmatra jeste u kojoj mjeri treba prihvatiti upotrebu nasilja. Nakon što svaka grupa izloži svoj stav, nastavnik daje dodatne informacije vezane za slučaj, prije nego što grupama podijeli nove slučajeve.

Nastavnikov primjerak slučajeva, pitanja i dodatnih informacija:

Slučaj br. 1

Tokom antiglobalističkih demonstracija manja grupa ljudi počela je da baca kamenje na sjedište jedne čuvene transnacionalne kompanije. Policajci koji su bili na licu mjesta to su primijetili i pokušali da uhapsu počinitelje. Tokom te intervencije počinitelji su uhvatili jednog policajca i počeli da ga batinaju.

Pitanja:

1. Bi li bilo prihvatljivo da policijske snage upotrijebe svoje oružje i pucaju na ljude koji bacaju kamenje?
2. Bi li bilo prihvatljivo da policija interveniše koristeći automatsko oružje? (To bi bilo brže, ali bi gotovo sigurno rezultiralo s više žrtava.)
3. Bi li bilo prihvatljivo da policija čeka dok ne bude mogla intervenisati vodenim topom?
4. Bi li bilo prihvatljivo da policija ne interveniše koristeći silu kako bi izbjegla eskalaciju sukoba?

Informacije

Prema međunarodnim standardima, policija može upotrijebiti silu pod određenim uslovima. Jedan od uslova jeste da je upotreba sile neophodna i u skladu sa ciljem intervencije. Ukoliko je policajcu naređeno od strane njegovog nadređenog da interveniše na način koji se očigledno protivi navedenom pravilu, propisi Ujedinjenih nacija nalažu policajcu da odbije da izvrši naređenje.

Slučaj br. 2

Zemlja X objavila je rat zemlji Y, jer zemlja Y očigledno štiti i čak finansira pobunjeničke grupe koje iz nje djeluju protiv zemlje X. Njena obavještajna služba otkrila je u kojem je selu smještena grupa dobro obučanih i naoružanih pobunjenika, koji su pripremali veliki bombaški napad na jedan važan industrijski cilj.

Pitanja:

1. Bi li bilo prihvatljivo da država X bombarduje selo tako da samo nekoliko ljudi, uključujući lokalno stanovništvo, preživi?
2. Bi li navedeni metod bio prihvatljiv nakon jasnog zahtjeva pobunjenicima da se predaju i jasnog upozorenja stanovništvu da napusti selo i okupi se na lokalnom stadionu, gdje bi im bio dopušten ulaz nakon što bi bili adekvatno pretraženi u slučaju da neko od njih ima oružje?
3. Je li prihvatljivo intervenisati ne koristeći silu? Kojih se alternativnih rješenja možete sjetiti?

Informacije

Međunarodna pravila (takozvana „Ženevska konvencija“) o ratnom pravu ne predviđaju potpunu zabranu upotrebe vojne sile, ali zabranjuju neke vrste intervencija i oružja. Jedan od principa jeste da se vojna sila ne bi smjela upotrijebiti protiv civilnih ciljeva, te ne bi smjela da bude ni neselektivna ni neproporcionalna: na primjer, treba ozbiljno nastojati da se izbjegniju civilne žrtve tako što će se suzdržati od upotrebe najsnažnijih bombi protiv vojnih ciljeva, u situacijama gdje su dovoljne i slabije bombe. Na taj način mogu se izbjeći civilne žrtve i smrt nedužnih učesnika (takozvana „kolateralna šteta“). Međutim, kako je već spomenuto, to ne znači da „Ženevska konvencija“ o ratnom pravu smatra kolateralnu štetu neprihvatljivom, nego je samo uzima u obzir do određene mjere.

Slučaj br. 3

Gospodin X, mlađi čovjek koji radi kao tehničar u lokalnoj bolnici, uvijek pretuče svoju suprugu kada se kući vrati u pijanom stanju. Njegova je supruga jednom obavijestila policiju o tome šta povremeno mora da trpi. Jedna susjetka, koja je sasvim slučajno saznala za to, svjesna je šta se dešava u kući njenih susjeda kada god odatle čuje svađu i viku.

Pitanja:

1. Bi li bi susjedova žena u takvim slučajevima trebala obavijestiti policiju ili je to neprihvatljivo zadiranje u privatnost susjeda?
2. Da li bi policija trebalo da interveniše kad od nekoga dobije informacije?

Informacije

“(…) Zemlje članice trebale bi osuditi nasilje nad ženama i ne bi se trebale pozivati na bilo kakve običaje, tradiciju niti vjerske razloge kako bi izbjegle svoju obavezu u smislu eliminisanja nasilja nad ženama. Zemlje članice bi svim sredstvima i bez odlaganja trebale da počnu primjenjivati strategiju eliminisanja nasilja nad ženama, i u tom bi cilju trebale:

(a) razmotriti, ukoliko to već nijesu učinile, ratifikovanje ili potpisivanje «Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena» ili se odreći pridržanog prava u smislu navedene konvencije;

(b) suzdržati se od učestvovanja u nasilju nad ženama;

(c) preduzeti sve neophodne mjere na sprečavanju, istraživanju i, u skladu sa važećom zakonskom regulativom u zemlji, kažnjavanju nasilja nad ženama, bez obzira na to jesu li navedeno nasilje počinili organi vlasti ili fizička lica (...).”

Iz Deklaracije Ujedinjenih Nacija o ukidanju nasilja nad ženama (1993.).

Slučaj br. 4

Leo, 13, je mršav i sitan. Njega često maltretiraju neki stariji dječaci dok se igra na lokalnom igralištu. Ovoga puta im je odgovorio da ne bi trebalo da ga stalno maltretiraju, i da se ponašaju kao nepismeni primitivci. Kao rezultat toga, stariji dječaci počinju da ga biju. Leov prijatelj ulazi u dvorište i vidi šta se dešava. I neki ljudi takođe vide šta se dešava dok prelaze preko igrališta na putu do kuće nakon kupovine hrane na pijaci.

Pitanja:

1. Da li bi Leov prijatelj trebalo da interveniše u ovom slučaju? Kako?
2. Da li bi trebalo da stariji ljudi intervenišu? Kako?
3. Koja biste druga rješenja predložili?

Kao dodatni zadatak, učenici mogu osmisliti pismo starijim dječacima u kojem objašnjavaju šta misle o njihovom ponašanju. To bi mogao biti zadatak za rad kod kuće ili za grupe koje brže rade.

Materijal za nastavnike

Međunarodno humanitarno pravo

Šta je međunarodno humanitarno pravo?

Međunarodno humanitarno pravo obuhvata i humanitarne principe i međunarodne ugovore kojima se nastoji spasiti životi i olakšati patnje boraca i civila u oružanim sukobima. Njegov glavni pravni dokument jeste „Ženevska konvencija“ iz 1949. godine, četiri sporazuma koja su potpisale gotovo sve zemlje svijeta. „Konvencija“ definiše osnovna prava boraca koji su povučeni iz vojnih operacija usljed ranjavanja, bolesti ili zarobljavanja, te prava civila. Prateći protokoli iz 1977. godine, koji čine dodatak „Ženevskoj konvenciji“, dalje razrađuju pomenuta prava.

Koga međunarodno humanitarno pravo štiti? Da li međunarodno humanitarno pravo štiti i mene?

Međunarodno humanitarno pravo štiti ranjene, bolesne i zarobljene pripadnike oružanih snaga, kao i civile. Ranjeni i bolesni borci – bez obzira na to kojoj naciji pripadaju – treba da budu zbrinuti prema odredbama «Prve ženevske konvencije». Oni ne smiju biti ubijeni niti podvrgnuti mučenju ili biološkim eksperimentima. Mora im se pružiti adekvatna njega i moraju se zaštititi od pljačke i maltretiranja. „Konvencija“ takođe štiti zdravstvene radnike, vojna vjerska lica, vojne medicinske kapacitete i mobilne jedinice.

Ranjeni i bolesni borci, te borci žrtve brodoloma na moru zaštićeni su „Drugom ženevskom konvencijom“. Njima se pruža ista zaštita kao i borcima na kopnu, prilagođena odgovarajućim uslovima na moru. I brodovi bolnice takođe su zaštićeni.

Ratni zarobljenici (POWs) zaštićeni su „Trećom ženevskom konvencijom“, i mora im se pružiti human tretman, odgovarajući smještaj, hrana, odjeća i medicinska njega. Oni ne smiju biti podvrgnuti mučenju niti medicinskim eksperimentima, te moraju biti zaštićeni od nasilja, uvreda i znatiželje javnosti. Na isti status imaju pravo i zarobljeni ratni dopisnici i civili koji legalno prate vojne snage.

Civili su zaštićeni „Četvrtom ženevskom konvencijom“. U svakom momentu zaraćene strane moraju biti svjesne razlike između civila i pripadnika oružanih snaga i svoje operacije usmjeravati samo na vojne ciljeve. Civilima treba omogućiti što normalniji život. Njih treba zaštititi od ubistva, mučenja, pljačke, odmazde, nasumičnog uništavanja njihove imovine i od zarobljavanja u svrhu držanja talaca. Nihova se čast, porodična prava, vjerska ubjeđenja i običaji moraju poštovati. Okupatorske oružane snage moraju im obezbijediti sigurno snabdijevanje odgovarajućom hranom i lijekovima, kao i uspostavljanje bolnice i sigurnosnih zona za ranjene, bolesne, starije osobe, djecu, trudnice i majke maloljetne djece. „Konvencija“ takođe predviđa zaštitu žena i djece. Bolničko osoblje koje se brine o navedenim kategorijama takođe treba da bude zaštićeno i poštovano.

„Ženevska konvencija“ navodi da humanitarnu pomoć pružaju Međunarodni komitet crvenog krsta (ICRC), nacionalna društva crvenog krsta i crvenog polumjeseca, i druge nepristrasne humanitarne organizacije koje ovlaste zaraćene strane.

Jesu li međunarodno humanitarno pravo i pravo za zaštitu ljudskih prava različiti?

Ima razlike, ali te dvije oblasti prava dopunjuju jedna drugu. Obje nastoje da zaštite pojedince i održe ljudsko dostojanstvo, ali se odnose na različite okolnosti i imaju različite fundamentalne dokumente. Međunarodno humanitarno pravo primjenjuje se u okolnostima konflikta kako bi se ograničila patnja uzrokovana ratom i zaštitili oni koje je zarobila neprijateljska strana. Međunarodno humanitarno pravo u prvom redu se fokusira na zaštitu fundamentalnih prava ranjenih i bolesnih boraca, te boraca žrtava brodoloma na moru, ratnih zarobljenika i civila. Oblast prava koja se odnosi na ljudska prava primjenjuje se u doba mira ili rata, ali se u prvom redu fokusira na zaštitu građana od povreda njihovih međunarodno priznatih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a koje vrše organi vlasti.

Šta međunarodno humanitarno pravo kaže o djeci vojnicima?

Humanitarno pravo zabranjuje učešće djece u borbenim aktivnostima, ali djeca vojnici i dalje predstavljaju ozbiljan problem u mnogim djelovima svijeta. Međunarodno humanitarno pravo nalaže da se djeca mlađa od petnaest godina ne smiju regrutovati u oružane snage, kao i to da se moraju preduzeti „sve raspoložive mjere“ kako bi se spriječilo direktno učešće djece u oružanim borbama. Prilikom regrutovanja djece između 15 i 18 godina starosti, prioritet se mora dati regrutovanju onih starijih (član 77. Protokol I). Nažalost, broj djece koja postaju vojnici, bilo dobrovoljno ili prisilno, sve više raste. Djeca koja žive u konfliktnim područjima, a osobito ona odvojena od porodice i marginalizovana na neki drugi način, lako mogu postati potencijalni regruti. Djeca su često prisiljena da se pridruže nekoj oružanoj grupi ili postanu borci samo da bi preživjela.

Kada se primjenjuje međunarodno humanitarno pravo?

Međunarodno humanitarno pravo primjenjuje se u oružanom sukobu (ratu) između dvije nacije (međunarodni oružani sukob) ili u unutarnjem oružanom sukobu, kao što je građanski rat.

Primjenjuje li se međunarodno humanitarno pravo u slučaju terorističkih napada od 11. septembra?

Iako se broj poginulih i šteta nakon napada od 11. septembra po obimu mogu svrstati u posljedice rata, ipak nije jasno može li se i u tom slučaju primijeniti međunarodno humanitarno pravo. Ono se primjenjuje u slučaju oružanog sukoba između država (međunarodni oružani sukob), ili u slučaju unutarnjeg oružanog sukoba, kao što je građanski rat. Ukoliko je šokantne napade na civilne ciljeve u New Yorku i Washingtonu izvela teroristička mreža koja djeluje samostalno, onda ti napadi predstavljaju užasan zločin, a ne vrstu ratnih dejstava na koja bi se međunarodno humanitarno pravo primijenilo.

Da li međunarodno humanitarno pravo pruža specijalnu zaštitu ženama?

Pružna. Premda žene imaju istu zakonsku zaštitu kao i muškarci, „Ženevska konvencija“ navodi princip po kome „žene imaju tretman koji je u skladu sa njihovim polom,“ (član 12. „Druge ženevske konvencije“ i član 14. „Treće ženevske konvencije“). To znači da postoji dodatna zaštita koja se odnosi na zadovoljavanje posebnih potreba žena, a koje su posljedica razlike među polovima, čast i čednost, trudnoća i porod. Na primjer, žene ratni zarobljenici i zatvorenici moraju biti smještene odvojeno od muškaraca, i to pod direktnim nadzorom ženskih stražara. Žene moraju biti zaštićene od „silovanja, prisilne prostitucije i bilo kog oblika nepristojne uvrede,“ (član 27. „Četvrte ženevske konvencije, te članovi 75. i 76. „Protokola I“). Prilikom transportne potpore, «trudnice, porodilje i dojilje» moraju imati prioritet (član 70., „Protokol I“). Za dodatne podatke o pitanjima vezanim za žene u oružanom sukobu, ali i o snazi i čvrstini koju su mnoge žene pokazale, vidi nedavno objavljenu studiju o ženama u ratu („Women Facing War“) na stranici www.womenandwar.org.

Kako međunarodno humanitarno pravo štiti djecu?

Međunarodno humanitarno pravo zabranjuje napade na civile i uspostavlja specijalnu zaštitu djece. Svi civili moraju biti zaštićeni od ubijanja, mučenja, krađe, odmazde, nasumičnog uništavanja imovine i zarobljavanja u svrhu držanja talaca. Nihova čast, porodična prava, vjerska ubjeđenja i običaji moraju se poštovati. Okupatorske oružane snage moraju im obezbijediti sigurno snabdijevanje odgovarajućom hranom i lijekovima, te uspostavljanje bolnice i sigurnosnih zona za ranjene, bolesne, starije osobe, djecu, trudnice i majke maloljetne djece. Postoje i posebne odredbe koje se odnose na potrebe djece koja nijesu u pratnji članova porodice, te na njihove psihosocijalne potrebe i porodičnu komunikaciju.

Djeca ispod 15 godina koja nemaju roditelje ili su razdvojena od porodice takođe moraju biti zbrinuta. Mora im se omogućiti da upražnjavaju svoje vjerske običaje i obezbijediti njihovo obrazovanje.

Da li ubijanje civila u ratu predstavlja povredu međunarodnog humanitarnog prava?

Zaštita civila jeste glavni cilj međunarodnog humanitarnog prava. Prema „Četvrtoj ženevskoj konvenciji“, civili moraju biti zaštićeni od ubistva i mora im se dozvoliti da vode normalan život, ukoliko to sigurnosni uslovi dozvoljavaju. Dodatni protokol I iz 1977. godine navodi pojedinosti koje se odnose na zaštitu civila u međunarodnim oružanim sukobima. Iako su Sjedinjene Američke Države potpisale Protokol I, još uvijek ga nijesu ratifikovale. Međutim, Sjedinjene Države naznačile su da će se držati njegovih odredbi, koje mnogi smatraju kodifikacijom opšteprihvaćenog običajnog prava koje se razvijalo stotinama godina.

Osnovno pravilo koje se odnosi na razliku između civila i pripadnika oružanih snaga dato je u članu 48. Protokola I, a koji kaže: „Kako bi se osigurali poštovanje i zaštita civilnog stanovništva i civilnih ciljeva, strane u sukobu u svakom momentu moraju biti svjesne razlike između civilnog stanovništva i pripadnika oružanih snaga, te između civilnih ciljeva i vojnih ciljeva, i u skladu s tim svoje operacije usmjeravati samo na vojne ciljeve.“ Pored zabrane direktnih napada, međunarodno humanitarno pravo takođe zabranjuje nasumične napade na civile. To se, na primjer, dešava kada oružane snage pri napadu na vojne ciljeve ne uzmu u obzir velike posljedice po civilno stanovništvo, član 41. Protokol I.

Međutim, nijesu svi civilni gubici nezakoniti tokom rata. Međunarodno humanitarno pravo ne proglašava oružani sukob nezakonitim, ali pokušava uspostaviti ravnotežu između legalnog i priznatog prava jedne države da napadne odgovarajuće vojne ciljeve tokom rata, s jedne strane, i prava civilnog stanovništva da bude zaštićeno od posljedica ratnih dejstava, s druge strane. Drugim riječima, s obzirom na prirodu oružanog sukoba, međunarodno humanitarno pravo priznaje izvjestan stepen „kolateralnih gubitaka“, što ponekad, nažalost, uključuje i civilne žrtve.

Radni list za učenike 4.1**Pristup rješavanju sukoba u šest koraka**

1. Potrebe strane A a) b) c) d)	1. Potrebe strane B
2. Definisanje problema	
3. Ideje za rješenja a) b) c) d)	
4. Evaluacija rješenja za stranu A a) b) c) d)	4. Evaluacija rješenja za stranu B a) b) c) d)
5. Koje je rješenje najbolje?	
6. Odluči kako i kada će se rješenje evaluirati	

Radni list za učenike 4.2

Scenarijo sukoba

Sukob br. 1

Dva susjeda se ne slažu po pitanju žive ograde koja raste između njihova dva posjeda. Jedan smatra da ta ograda više ne izgleda lijepo i želi da je zamijeni novom ogradom, ali očekuje da njegov susjed snosi polovinu troškova. I drugi se susjed slaže da ograda više nije lijepa, ali ne želi da troši novac na novu ogradu, a istovremeno želi da zadrži ogradu koja će susjedovog psa sprečavati da uđe u njegovu baštu. Povrh toga, ne sviđa mu se to što se njegov susjed uvijek hvališe novim i luksuznim stvarima.

Sukob br. 2

Otac i majka nikako se ne slažu u tome kako reagovati na buku koju njihovo dvogodišnje dijete pravi u stanu. Otac smatra da dijete mora da nauči da se pristojno ponaša, i da to mora početi da uči što ranije. Pored toga, otac želi tišinu u slobodnom vremenu, jer ima veoma naporan posao. Majka smatra da se dvogodišnje dijete ne može uvijek sprečavati u igri ili u plaču, da bi to izazvalo frustracije kod djeteta i naškodilo njegovom razvoju.

Radni list za učenike 4.3

Pet slučajeva suprotstavljenih ljudskih prava

Slučaj br.1

Maks je osmogodišnji dječak koji je teško povrijeđen u jednoj nesreći i hitno mu je potrebna transfuzija krvi u bolnici. Njegov otac, zbog svojih vjerskih ubjeđenja, zabranjuje osoblju bolnice da njegovom sinu daju transfuziju. Njegova majka, kao i sami doktori, želi da spasi dječakov život.

Slučaj br. 2

U jednoj bolnici veoma ograničen broj ljudi radi u Hitnoj službi. Te večeri je puno posla i može se izvršiti još samo jedna hitna intervencija. Kako je dvoje ljudi u životnoj opasnosti, neophodno je napraviti izbor među njima: posvetiti se malom djetetu ili uspješnom biznismenu.

Slučaj br. 3

Gus je uvaženi član jedne vjerske političke partije koja veliki naglasak stavlja na porodične vrijednosti. Jedan novinar, koji posjećuje sjedište te partije, igrom slučaja otkriva niz ljubavnih pisama od osobe X, iz kojih bez sumnje zaključuje da Gus ima vanbračnu ljubavnu vezu. Novinar objavljuje pisma.

Slučaj br. 4

Juko živi u jednoj zemlji trećeg svijeta. Siromašan je, ali ipak uspijeva da zadovolji minimalne osnovne potrebe, mada ne i preko toga. Želio bi da studira, ali mu se za to ne pruža mogućnost. Njegova zemlja mu ne može obezbijediti potrebna sredstva jer joj je ekonomija u veoma lošem stanju i sva sredstva koja ima mora usmjeriti na zadovoljavanje osnovnih potreba stanovništva.

Slučaj br. 5

Lokalne vlasti planiraju izgradnju nove školske zgrade lokaciji koja je jedno od rijetkih mjesta gdje se djeca još uvijek mogu igrati.

Radni list za učenike 4.4

Je li nasilje u nekim slučajevima prihvatljivo?

Slučaj br. 1

Tokom antiglobalističkih demonstracija manja grupa ljudi počela je da baca kamenje na sjedište jedne čuvene transnacionalne kompanije. Policajci koji su bili na licu mjesta to su primijetili i pokušali da uhapsu počinitelje. Tokom te intervencije počinitelji su uhvatili jednog policajca i počeli da ga batinaju.

Pitanja:

1. Bi li bilo prihvatljivo da policijske snage upotrijebe svoje oružje i pucaju na ljude koji bacaju kamenje?
2. Bi li bilo prihvatljivo da policija interveniše koristeći automatsko oružje? (To bi bilo brže, ali bi gotovo sigurno rezultiralo s više žrtava.)
3. Bi li bilo prihvatljivo da policija čeka dok ne bude mogla intervenisati vodenim topom?
4. Bi li bilo prihvatljivo da policija ne interveniše koristeći silu kako bi izbjegla eskalaciju sukoba?

Slučaj br. 2

Zemlja X objavila je rat zemlji Y, jer zemlja Y očigledno štiti i čak finansira pobunjeničke grupe koje iz nje djeluju protiv zemlje X. Njena obavještajna služba otkrila je u kojem je selu smještena grupa dobro obučanih i naoružanih pobunjenika, koji su pripremali veliki bombaški napad na jedan važan industrijski cilj.

Pitanja:

4. Bi li bilo prihvatljivo da država X bombarduje selo tako da samo nekoliko ljudi, uključujući lokalno stanovništvo, preživi?
5. Bi li navedeni metod bio prihvatljiv nakon jasnog zahtjeva pobunjenicima da se predaju i jasnog upozorenja stanovništvu da napusti selo i okupi se na lokalnom stadionu, gdje bi im bio dopušten ulaz nakon što bi bili adekvatno pretraženi u slučaju da neko od njih ima oružje?
3. Je li prihvatljivo intervenisati ne koristeći silu? Kojih alternativnih rješenja se možete sjetiti?

Slučaj br. 3

Gospodin X, mlađi čovjek koji radi kao tehničar u lokalnoj bolnici, uvijek pretuče svoju suprugu kada se kući vrati u pijanom stanju. Njegova je supruga jednom obavijestila policiju o tome šta povremeno mora da trpi. Jedna susjetka, koja je sasvim slučajno saznala za to, svjesna je šta se dešava u kući njenih susjeda kada god odatle čuje svađu i viku.

Pitanja:

1. Bi li bi susjedova žena u takvim slučajevima trebala obavijestiti policiju ili je to neprihvatljivo zadiranje u privatnost susjeda?
2. Da li bi policija trebalo da interveniše kad od nekoga dobije informacije?

Slučaj br. 4

Leo, 13, je mršav i sitan. Njega često maltretiraju neki stariji dječaci dok se igra na lokalnom igralištu. Ovoga puta im je odgovorio da ne bi trebalo da ga stalno maltretiraju, i da se ponašaju kao nepismeni primitivci. Kao rezultat toga, stariji dječaci počinju da ga biju. Leov prijatelj ulazi u dvorište i vidi šta se dešava. I neki ljudi takođe vide šta se dešava dok prelaze preko igrališta na putu do kuće nakon kupovine hrane na pijaci.

Pitanja:

1. Da li bi Leov prijatelj trebalo da interveniše u ovom slučaju? Kako?
2. Da li bi trebalo da stariji ljudi intervenišu? Kako?
3. Koja biste druga rješenja predložili?

Drugi dio

Preuzimanje odgovornosti

Nastavna jedinica 5

Prava, slobode i odgovornosti.

Koja su naša prava i kako se štite?

Nastavna jedinica 6

Odgovornost

Koje vrste odgovornosti imamo?

NASTAVNA JEDINICA 5: Prava, slobode i odgovornosti

Koja su naša prava i kako se štite?

Oblast ljudskih prava tiče se razvoja ljudskih bića do dostizanja njihovog punog potencijala i njihovog odnosa sa drugim ljudima u istoj onoj mjeri u kojoj se ta oblast bavi i odgovornostima koje država ima prema pojedincima, njenim građanima. Važna dokumenta o ljudskim pravima uključuju „Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima“, „Evropsku konvenciju o ljudskim pravima“ i „Konvenciju o pravima djeteta“. Tradicionalno se ljudska prava dijele na kategorije građanskih, političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava. Te se kategorije često povezuju sa određenim vremenskim okvirima, pri čemu se građanska i politička prava smatraju „prvom generacijom“, socijalna i ekonomska prava „drugom generacijom“, dok se na kulturna prava ili prava na razvoj gleda kao na „treću generaciju“. Bez obzira na vrijednosti koje postoje u kategorisanju prava, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava nastoji promovirati jedan sveobuhvatan pristup ljudskim pravima. Ono jednako naglašava sve kategorije prava, građanska, politička, socijalna, ekonomska i kulturna, i time nastoji da bude protivteža tendenciji da se određena prava smatraju važnijim od drugih. Takođe je važno naglasiti da, iako se ljudska prava tradicionalno vezuju za državu i njen odnos prema pojedincu, pristup ljudskim pravima, koji se primjenjuje u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, sve više naglašava prava „grupa“ odnosno „naroda“. Pokušaji da se te ideje uključe u obrazovanje za demokratiju i ljudska prava veoma su važni za razvoj samog tog koncepta, ali i za razvoj lokalnih, nacionalnih i regionalnih zajednica.¹⁹

Ljudska prava sadrže tri komponente: nosioca prava, sadržaj prava (ono na što nosilacu polaže pravo) i nosioca odgovornosti (osoba ili institucija koja mora odgovoriti na zahtjev za ostvarenje prava). Dužnosti se obično posmatraju u tri nivoa:

- Poštovanje prava podrazumijeva da ne preduzimamo ništa što pojedince direktno ili indirektno lišava njihovih prava, uključujući i to da ne uspostavljamo sistem institucija koji bi ljudima uskraćivao njihova prava ili bi podsticao druge da im uskraćuju njihova prava.
- Zaštita prava podrazumijeva osiguravanje poštovanja prava; sprečavanje onih koji druge žele da liše njihovih prava, bez obzira na to radi li se o državnim funkcionerima, međunarodnim institucijama, privatnim kompanijama, uglednim članovima zajednice, volonterima ili bližim srođnicima.
- Omogućiti ostvarenje prava znači pružiti pomoć obespravljenima, uključujući i one za koje snosimo posebnu odgovornost, one koji su lišeni svojih prava, jer nije ispunjena obaveza poštovanja i zaštite njihovih prava, te one koji su žrtve elementarnih nepogoda. To podrazumijeva legislativne, budžetske, sudske i druge mjere kako bi se stvorilo najpovoljnije okruženje za zaštitu prava.²⁰

Zaštićene slobode uključuju slobodu mišljenja, uvjerenja i izražavanja, slobodu vjerskih ubjedenja i praktikovanja, slobodu kretanja unutar zemlje, te pravo na mirno okupljanje i udruživanje. Druga građanska prava uključuju zaštitu privatnosti i porodičnog života, kao i pravo na jednakost pred zakonom.²¹

Odgovornosti su logična posljedica ljudskih prava. Određeno pravo gubi svoj značaj bez odgovarajućih odgovornosti. Svaki pojedinac ima moralnu obavezu da ne vrijeđa lično dostojanstvo drugih ljudi. Kada potpisuju međunarodne sporazume, vlade imaju ne samo moralnu nego i pravnu obavezu.

---

¹⁹ Iz „Rječnika pojmova obrazovanja za demokratiju i ljudska prava“, Karen O'Shea, Savjet Evrope, DGIV/EDU/CIT (2003) 29.

²⁰ Preuzeto iz „Dužnosti bez granica. Ljudska prava i globalna socijalna pravda“, Međunarodno vijeće za politiku ljudskih prava.

²¹ Ibid.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Kroz ovaj niz lekcija učenici će:

- dobiti nova znanja o prirodi ljudskih prava kao nužnom preduslovu koji svakom čovjeku omogućava da zadrži svoje ljudsko dostojanstvo;
- saznati nove podatke i dobiti nova znanja o međunarodno priznatim ljudskim pravima;
- povećati sposobnost prepoznavanja povrede ljudskih prava;
- dobiti nova znanja o tome kako mogu dati svoj doprinos boljem poštovanju ljudskih prava;
- dobiti nova znanja i izgraditi svijest o dužnostima povezanim s ljudskim pravima: obavezama države i institucija, kao i o vlastitim moralnim obavezama.

NASTAVNA JEDINICA 5: Prava, slobode i obaveze

Koja su naša prava i kako se štite?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Želje, osnovne potrebe, ljudsko dostojanstvo i ljudska prava	Učenici stiču nova znanja o prirodi ljudskih prava kao nužnom preduslovu koji svakom čovjeku omogućava da zadrži svoje ljudsko dostojanstvo.	Učenici povezuju svoje želje s osnovnim potrebama i ljudskim pravima.	Radni list za učenike 5.1. Radni list za učenike 5.2 (nastavnici bi trebalo da primijete da se ovaj radni list koristi kroz cijelu jedinicu i stoga će trebati i u drugim lekcijama).	Grupni rad, plenarni rad. Kritičko razmišljanje.
Lekcija 2: Prepoznavanje povrede ljudskih prava	Učenici mogu prepoznati povredu ljudskih prava.	Učenici proučavaju slučajeve povrede ljudskih prava.	Radni list za učenike 5.3. Radni list za učenike 5.2.	Rad u paru ili grupi. Plenarna rasprava.
Lekcija 3: Prava i odgovornosti	Učenici shvataju kako oni mogu doprinijeti zaštiti ljudskih prava. Učenici razumiju da su ljudska prava povezana s odgovornostima – odgovornostima države i institucija, kao i njihovom moralnom odgovornošću.	Učenici utvrđuju odgovornost za zaštitu ljudskih prava, uključujući i svoj vlastiti doprinos.	Prazan list papira i olovka Radni list za učenike 5.4. Radni list za učenike 5.2.	Rad u paru ili grupi. Kritičko razmišljanje.
Lekcija 4: Kviz o ljudskim pravima	Učenici uče o međunarodno priznatim ljudskim pravima.	Učenici odgovaraju na pitanja uz više ponuđenih odgovora i raspravljaju o implikacijama svojih odgovora	Kartice za svakog učenika, rješenja na pozadini (radni list za učenike 5.5).	Pitanja uz više ponuđenih odgovora.

Lekcija 1

Želje, osnovne potrebe, ljudsko dostojanstvo i ljudska prava

Imam li ja ljudsko pravo na sve što želim?

Obrazovni ciljevi	Učenici stiču nova znanja o prirodi ljudskih prava kao nužnom preduslovu koji svakom čovjeku omogućava da zadrži svoje ljudsko dostojanstvo.
Učenički zadaci	Učenici povezuju svoje želje s osnovnim potrebama i ljudskim pravima.
Sredstva	Radni list za učenike 5.1 (jedna kopija za grupu od četiri ili pet učenika). Radni list za učenike 5.2 (jedna kopija za grupu od četiri ili pet učenika).
Metodi	Grupni rad, plenarni rad. Kritičko razmišljanje.
Pojmovi Veoma je važno napraviti razliku između želja i osnovnih potreba. Osnovne potrebe ljudskih bića, koje moraju biti zadovoljene kako bi čovjek mogao dostojanstveno živjeti, mogu se smatrati osnovom za formulisanje ljudskih prava. Ova lekcija omogućava izradu postera i konceptualno razmišljanje kao dodatne aktivnosti.	

Lekcija

Kao uvod u lekciju, nastavnik govori učenicima kako će čas biti organizovan, ali ne bi trebalo da ulazi u detalje o glavnoj temi. Učenici počinju pitajući sami sebe i jedni druge o svojim željama i potrebama – kasnije će saznati da mnoge od njih korespondiraju sa ljudskim pravima. Nakon uvoda (ne duže od minut ili dva) učenici se dijele u male grupe po četvoro ili petoro i dobiju zadatke u dvije faze. Nastavnik prvo objašnjava prvi zadatak i individualno objašnjava sljedeći korak svakoj grupi kada završe. Na taj način se podstiče brže učenje.

- **Prvi zadatak:** Radni list za učenike 5.1, Želje, potrebe i prava. Grupa pravi listu svojih „materijalnih“ želja (na primjer, „dobar obrok“) u lijevoj koloni tabele i dodaju minimalno tri „nematerijalne“ želje (na primjer „biti voljen“). Zatim razmišljaju o potrebama koje predstavljaju ove želje i dodaju ih u srednju kolonu.
- **Drugi zadatak:** Nastavnik zatim daje onim grupama koje su završile prvi zadatak kopiju radnog lista 5.2, Popis ljudskih prava, i kaže im da zapišu odgovarajuća prava u zadnju kolonu (na primjer, „pravo na hranu“, „zaštita od diskriminacije“).
- **Treći zadatak:** Grupe koje su brzo završile trebalo bi da počnu razmišljati o izradi postera o ljudskim pravima, birajući jednu potrebu i odgovarajuće pravo. Učenici bi trebalo da raspravljaju o sadržaju datog koncepta, da ga takođe sagledaju s umjetničkog gledišta, a zatim izrade predloženu radnu verziju.

Kada grupe završe rad, nastavnik sakuplja sve učeničke ideje na tabli i to tako što prvo crta tabelu sa tri kolone, a potom traži od predstavnika svake grupe da izađe i upiše po jednu želju, potrebu i pravo. To se nastavlja sve dok se na tabli ne kompletira lista od po deset želja, potreba i prava (ako je moguće koristite *flip chart*, jer se papiri onda mogu postaviti na zidove učionice kako bi se grupe mogle podsjetiti na svoju raspravu).

Sada nastavnik vodi kratku plenarnu raspravu koristeći sljedeće ideje:

- „Saznali ste da vaše želje i potrebe odgovaraju idejama Konvencije o ljudskim pravima. To zahtijeva objašnjenje!”
- „Neka prava iz konvencije niko od vas nije spomenuo. Možda nijesu važna ili su možda sadržana u nekom drugom pravu. Koje je vaše gledište?”
- “Pogledajte ovaj popis ljudskih prava. Šta nedostaje kada razmišljate o tome šta vam treba da biste živjeli dostojanstvenim životom ili kada mislite o tome šta treba drugim ljudima u drugim područjima, državama ili kontinentima? Koje biste još ljudsko pravo dodali?”

Kako bi zaključio raspravu nastavnik obavještava učenike o tome da se diljem svijeta vodi rasprava o glavnom cilju ljudskih prava. Jedan zaključak je: „Ljudska prava su potrebna kako bi svako mogao dostojanstveno živjeti.“ Nastavnik zatim od učenika traži da razmisle o alternativnim zaključcima. Ovo bi mogao biti zadatak za rad kod kuće. Ukoliko je moguće, kroz nekoliko sljedećih dana učenici bi trebalo da dodaju svoje ideje na listove papira koji su postavljeni na zidovima. Na taj način se može nastaviti proces razmišljanja.

Kao dodatni zadatak, učenici mogu izraditi postere na temu ljudskih prava, uz korišćenje članaka iz novina odnosno časopisa ili vlastitih crteža i slika. Oni se mogu koristiti kao ukras u učionici ili za izložbu.

Na kraju, da rezimira, nastavnik daje kratak pregled ideja i ciljeva lekcije. Nastavnik može čak i da objasni didaktički princip svog indukcionog koncepta: to jest, da počne sa ispitivanjem iskustva i ličnih ideja, a da završi objašnjavajući pojam ili teoriju.

Lekcija 2

Prepoznavanje povrede ljudskih prava

Koje je ljudsko pravo ovdje povrijeđeno?

Obrazovni ciljevi	Učenici mogu prepoznati povredu ljudskih prava.
Učenički zadaci	Učenici proučavaju slučajeve povrede ljudskih prava.
Sredstva	Radni list za učenike 5.3 za svaki par. Radni list za učenike 5.2 za svaki par.
Metodi	Rad u paru ili grupi. Plenarna rasprava.

Osnovne informacije

Povrede i narušavanje ljudskih prava se, nažalost, svakodnevno dešavaju širom svijeta. Proučavanje konkretnih primjera, koji su se stvarno desili ili se dešavaju, omogućava učenicima da steknu jasniju i konkretniju predstavu o suštini ljudskih prava.

Živjeti u demokratiji

Lekcija

Čas počinje raspravom o zadacima i rezultatima prethodnog časa. Prezentiraju se posteri i upoređuju liste zaključaka. Ukoliko je korisno i moguće, predlozi se pišu na listove papira i postavljaju na zidove učionice, zajedno s posterima.

Potom učenici formiraju parove. Svaki par dobije kopiju radnog lista za učenike 5.3, Povreda ljudskih prava, i kopiju radnog lista za učenike 5.2, Popis ljudskih prava.

Popis primjera povreda ljudskih prava zatim se dijeli među parovima; na primjer prvi par može dobiti a-d, drugi par e-j, itd.

Poželjno je na taj način podijeliti popis tako da svaku grupu povreda razmatra više od jednog učeničkog para.

Učenici čitaju i raspravljaju o primjeru povrede ljudskih prava. Zatim pokušavaju da postignu dogovor o tome koje je pravo s popisa narušeno ili povrijeđeno; na primjer, u slučaju a) krši se deseto pravo.

O odgovorima se raspravlja u razredu. Vrijednost toga da što više od jednog para radi na istom primjeru jeste u tome što je, ukoliko postoje razlike u mišljenju, moguće voditi raspravu kroz niz kratkih pitanja:

- Kako ste došli do svog mišljenja?
- Kada ste čuli odgovore drugih parova, jeste li poželjeli da promijenite svoj odgovor? Ako jeste, šta vas je uvjerilo? Zašto?

Svrha rasprave jeste da se istraže neki primjeri i odgovori, prije nego da se pretpostavi da postoji samo jedan tačan odgovor.

Dodatna aktivnost

Ukoliko na kraju časa ima još vremena, nastavnik može da pita učenike koji je od ovih konkretnih primjera na njih ostavio naj snažniji utisak. Za neke od primjera, učenike može upitati:

- Kako biste se osjećali da se to dogodilo vama?
- Kako biste reagovali?
- Šta biste željeli da drugi preduzmu?

Navedena pitanja učenicima mogu pomoći da shvate kako i drugi imaju obavezu da rade na zaštiti ljudskih prava.

Radni list za učenike 5.3

Slučajevi povrede ljudskih prava

Primjerak za nastavnika s rješenjima

Povreda ili kršenje ljudskih prava	Ljudska prava
a. Gospođa X, čiji su muž i kćerka poginuli u saobraćajnoj nesreći prije nekoliko godina, ne može se ponovo udati ukoliko joj muževljev brat to izričito ne dozvoli.	10
b. Zatvorski čuvari su koristili pse kako bi zastrašili i uplašili zatvorenike, a jednom prilikom je pas zaista i ujeo jednog od zatvorenika.	2
c. U lokalnoj fabrici radnici moraju raditi najmanje deset sati dnevno bez pauze.	21
d. Otkako su uhapšeni, njih trojica imaju problema da se sastanu s advokatima. Mnogo puta se desilo da advokati ne budu pušteni u zatvor. Zatvorenicima nije dozvoljeno da obave zajednički razgovor s advokatima, što je praktično značilo da dvojica od njih trojice nijesu imali pravo da se sastanu s advokatom.	5
e. Žena koja je radila isti posao, bila istog starosnog doba i imala jednako iskustvo bila je plaćena manje nego njene muške kolege.	7
f. X je kidnapovao Y i tri dana ga držao kao taoca, a potom mu pucao u glavu, da bi Y podlegao ranama tri dana nakon toga.	1
g. Gospođa X, zavisnik o drogama, fotografisana je kako izlazi sa sastanka udruženja Anonimnih zavisnika, a fotografija je kasnije objavljena.	9
h. Jedna žena koju je muž maltretirao uspjela je da dobije razvod braka tek nakon što je mužu dala kuću, automobil i svu svoju imovinu. Njoj nije ostalo ništa.	11
i. Gospođi X, koja je bolovala od upale pluća koja je prijetila da joj ugrozi život, nije pruženo medicinsko liječenje, jer je u zemlji boravila ilegalno.	18
j. Sedamdeset procenata stanovništva oblasti X bilo je prisiljeno da se odatle iseli, a kasnije im je bilo zabranjeno da se vrate. Nije im bilo dozvoljeno da napuštaju svoje kampove da bi odlazili na obližnje njive i sijali usjeve, a bilo im je zabranjeno i da se kreću većinom puteva.	12
k. Crnci su kupovani u Africi za, recimo, bocu viskija, a prodavani u Sjevernoj Americi za 1200 do 1500 dolara.	3
l. U zemlji X, namjerno su uništena sva sredstva za preživljavanje lokalnog stanovništva: usjevi, zalihe vode i stoka.	17
m. U zemlji X, građani mogu biti uhapšeni bez prethodne optužbe.	4
n. Dvadesetšestogodišnji novinar jednih dnevnih novina ubijen je u, kako se sumnja, odmazdi zbog načina na koji je izvještavao o nedavno završenoj izbornoj kampanji.	15
o. Gospodin X dobio je poziv za mobilizaciju. Pisao je nadležnom odjeljenju za mobilizaciju, pozivajući se na prigovor savjesti protiv služenja vojnog roka, te je odbio da se javi na regrutaciju. Optužen je za neposlušnost i zabranjeno mu je da napušta zemlju.	14
p. U zemlji X, pripadnicima religije Falun Gong zabranjeno je sastajanje.	16
q. Vladajuća etnička većina donijela je propis po kome su pripadnici manjina kao što su Jevreji i Romi morali živjeti u za to određenim dijelovima grada.	25
r. Djeca koja žive u selu nijesu u mogućnosti da pohađaju osnovnu školu, jer ne postoji osnovne škole na nekoj razumnoj udaljenosti.	19

s. Zato što njegovu kandidaturu nijesu odobrile vjerske vlasti u zemlji, X se nije mogao kandidovati na parlamentarnim izborima.	23
t. S obzirom na to da je crnac, X se ne može zaposliti kao doktor u lokalnoj bolnici.	20
u. U nekim zemljama, socijalno ugrožene kategorije stanovništva nemaju pristup programima dodjele hrane i smještaja, niti su im dostupne zdravstvene usluge.	26
v. Gospodin X, čija je kuća spaljena, nije imao pravo na zahtjev za odštetu.	6
w. X, četrdesetsedmogodišnja žena, koja je uvijek radila u kući kao domaćica i majka petoro djece, gubi svaku socijalnu sigurnost nakon razvoda od muža.	22
x. Gospodin X, otac dvoje djece, uhapšen je i maltretiran u zemlji X jer je pisao pjesme koje kritikuju vladajući režim. Njegova molba za politički azil u zemlji A odbijena je. On tvrdi da će se suočiti sa torturom kada se vrati kući, što je sada obavezan da uradi.	13
y. Iz takozvanih praktičnih razloga, fizički hendikepiranim osobama, kao što su paraplegičari i drugi ljudi u invalidskim kolicima, zabranjeno je pohađanje kulturnih događaja u lokalnom pozorištu.	24
z. Za sticanje državljanstva zemlje X potreban je prethodni boravak u zemlji u periodu od 15 godina, zatim zadovoljavanje određenih fizičkih i mentalnih uslova, te nerazumno visoke administrativne takse. Kao rezultat toga, hiljade Roma koji imaju dugogodišnje veze sa tom teritorijom ostaju bez državljanstva u sopstvenoj zemlji.	8

Lekcija 3

Prava i odgovornosti

Kako mogu postojati prava bez odgovornosti?

Obrazovni ciljevi	Učenici shvataju kako oni mogu doprinijeti zaštiti ljudskih prava. Učenici razumiju da su ljudska prava povezana s odgovornostima – odgovornostima države i institucija, kao i njihovom moralnom odgovornošću.
Učenički zadaci	Učenici utvrđuju odgovornosti za zaštitu ljudskih prava, uključujući i svoj vlastiti doprinos.
Sredstva	Prazan list papira i olovka. Radni list za učenike 5.4 za svaki par. Radni list za učenike 5.2 za svaki par.
Metodi	Rad u paru ili grupi. Kritičko razmišljanje.

Osnovne informacije

Ni jedno ljudsko pravo neće se poštovati ukoliko ne postoji osoba ili institucija koja je za njega zadužena. Iako su vlasti glavni nosilac obaveze u tom smislu, ipak postoji velika potreba za drugim tijelima i pojedincima koji bi se aktivno borili za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Pored toga, svaki pojedinac ima moralnu obavezu da dâ vlastiti doprinos razvoju kulture ljudskih prava, u kojoj ljudska prava predstavljaju jedan od osnova našeg ponašanja.

Nastavnici bi trebali imati na umu da ova lekcija uključuje i moguće dodatne aktivnosti kojima se uvode pozitivna i negativna prava, kao i rad na projektu.

Lekcija

Nastavnik upućuje učenike da se podijele u parove. Veoma je značajno da u razredu ima jednak broj parova.

Svaki par, potom, dobija prazan list papira i olovku kako bi njegovi članovi zapisali tri važna prava za koja misle da bi trebalo da ih imaju u školi, i tri važna prava za koja misle da bi trebalo da ih imaju u porodici; naprimjer, pravo da im se ne daje prevelika količina domaćih zadataka, odnosno pravo na određeni džeparac.

Kada to dovrše, nastavnik dijeli kopiju radnog lista za učenike 5.4, Prava i odgovornosti i radni list za učenike 5.2, Popis ljudskih prava za svaki par. Učenici onda moraju proučiti popis ljudskih prava i raspravljati koja prava odgovaraju svakom od šest prava koje su zapisali na listove papira.

Kada se odluče, učenici zapisuju pomenutih šest prava u prvu kolonu radnog lista za učenike 5.4. Nastavnik pita učenike da li im je potrebno dodatno pojašnjenje vezano za prava koja su naveli.

Kada je prva kolona popunjena, nastavnik objašnjava učenicima da svako pravo nosi odgovarajuće odgovornosti i daje im sljedeći primjer: „Sloboda govora ograničena je našom obavezom da ne govorimo neistinite stvari koje druge degradiraju i krše njihovo pravo na dostojanstvo i ugled.“ Nastavnik takođe objašnjava da neophodna ravnoteža između naših prava i obaveza da poštujemo prava drugih znači da postoje određena ograničenja u ostvarivanju tih naših prava. Postoje mnoge situacije u kojima prava jednih i obaveze drugih dolaze u konflikt. Na primjer, u školi se pravo na obrazovanje može kositi sa pravom na igru i na slobodno vrijeme kada, recimo, neki učenici žele da uče, dok drugi žele da se zabavljaju. Potom, škola ima obavezu da podučava i obrazuje učenike, kao i da svojim nastavnicima obezbijedi odgovarajuće uslove za rad (naprimjer, bez suviše buke).

Nastavnik, zatim, upućuje svaki par učenika da zamijene svoje papire sa drugim parom. Taj drugi par sada treba da razmotri primjere iz dva nivoa odgovornosti koji odgovaraju svakom od prava koje je prvi par naveo, vidi primjere u daljem tekstu:

- **Prvi nivo:** obaveze koje imaju pojedinci u smislu osiguravanja poštovanja prava drugih (koje se upisuju u drugu kolonu);
- **Drugi nivo:** obaveze organa vlasti (u slučajevima kada takve obaveze postoje) – škole, grada, države – u smislu osiguravanja poštovanja navedenih prava (upisuju se u treću kolonu); na primjer, obaveza svakog pojedinca da poštuje privatnost ličnih dnevnika drugih učenika, obaveza škole da ne preduzima pretraživanje ličnih stvari učenika kad god to nije neophodno (na primjer, da se ne poseže za čitanjem dnevnika ukoliko se traga za onim ko je ukrao digitron jednom od učenika).

Ljudsko pravo (u školi, kod kuće)	(Moralna) odgovornost pojedinca	Odgovornost škole, vlasti, itd.
Pravo na privatnost	Ne gledati u tuđi dnevnik	Ne posezati za dnevnicima učenika kada se pretražuju lične stvari u slučaju krađe

Nastavnik zatim pita svaki par da ostatku razreda predstavi jedno pravo i odgovarajuće odgovornosti sa svog popisa.

Kako je naglasak ove lekcije na odgovornostima, nastavnik može na tabli da napravi dvije kolone, jednu za odgovornosti pojedinaca, a drugu za odgovornosti organa vlasti, i upisivati primjere jednih i drugih koje navode učenici. Nastavnik može završiti lekciju kraćim pregledom odgovornosti i učeničkim komentarima o njima.

Dodatna aktivnost

Ukoliko ostane dovoljno vremena i nastavnik želi da proširi lekciju kako bi uveo pojam pozitivnih i negativnih prava, i uključio učenike u rad na projektu, može se rukovoditi aktivnostima koje slijede.

Nastavnik može započeti objašnjavajući da se ponekad ljudska prava dijele na „negativna prava“ i „pozitivna prava“.

„Negativna prava“ su prava koja stavljaju određene zabrane na neke negativne postupke prema drugima (naprimjer, zabrana mučenja). Pod „pozitivnim pravima“ podrazumijevaju se ona prava koja eksplicitno nalažu preduzimanje određenih aktivnosti (naprimjer, pravo na hranu: svako ima pravo na adekvatnu ishranu). Dok se kod „negativnih prava“ od ljudi očekuje da ne preduzimaju određene aktivnosti, kod „pozitivnih prava“ se od pojedinaca ili institucija očekuje da sprovedu određene aktivnosti kako bi osigurali poštovanje prava.

Nastavnik, pored toga, objašnjava i da većina ljudskih prava ima obje strane – i negativnu i pozitivnu. Na primjer, pravo osobe da ne bude podvrgnuta mučenju znači da vlasti ne smiju maltretirati zatvorenike, ali znači i to da su vlasti dužne policajcima dati jasne instrukcije u tom smislu.

Učenici se, nakon toga, ponovo vraćaju na svoj spisak prava sa zadatkom da za tri prava sa tog spiska daju konkretne primjere, kad god je to moguće, koji ilustruju moralnu obavezu učenika u smislu pozitivnih i negativnih aktivnosti koje bi mogli preduzeti, a da potom urade isto to vezano za školu ili lokalne/državne organe vlasti. Za navedeni zadatak učenici mogu upisati znak plus ili minus odabranim odgovornostima, kao u primjeru koji slijedi.

Ljudsko pravo (u školi, kod kuće)	(Moralna) odgovornost pojedina	Odgovornost škole, vlasti, itd.
Pravo na privatnost (= primjer)	(+)	(+) Pobrinuti se da posjetioci ne mogu vidjeti školski učenički dosije.
	(-) Ne gledati tuđi dnevnik bez dozvole.	(-) (škola) Ne pretraživati nečije lične stvari ako to nije apsolutno neophodno (-) (država) Osigurati zakone koji će štiti privatnost pojedinaca

Ukoliko želi ovu aktivnost da iskoristi za iniciranje rada na projektu, nastavnik može dalje razgovarati sa učenicima o tome na koje od navedenih ili sličnih ideja će se fokusirati sljedećih sedmica/mjeseci i pozvati učenike da sačine plan kako bi se to provelo u djelo. Plan treba da sadrži sveobuhvatni cilj, pojedinosti o različitim aktivnostima koje treba preduzeti, te konkretne zadatke u smislu podjele dužnosti i rasporeda njihovog izvršavanja.

Plan

Okvirni cilj:		
Šta treba uraditi?	Ko je za to zadužen?	Do kada to treba izvršiti?

Na narednim časovima treba pratiti izvršenje plana i uraditi njegovu završnu procjenu.

Lekcija 4

Kviz o ljudskim pravima

Šta je tačno? Šta bi trebalo da bude nečije ljudsko pravo?

Obrazovni ciljevi	Učenici uče o međunarodno priznatim ljudskim pravima.
Učenički zadaci	Učenici odgovaraju na pitanja uz više ponuđenih odgovora i raspravljaju o implikacijama svojih odgovora.
Sredstva	Kartice za svakog učenika, rješenja na pozadini (radni list za učenike 5.5).
Metodi	Pitanja uz više ponuđenih odgovora.

Dodatne informacije

Iako ljudska prava predstavljaju dinamičan koncept, koncept koji se stalno razvija, stvarni sadržaj i opseg ljudskih prava određuje se međunarodnim pravom. Kviz o ljudskim pravima koji slijedi, koji nije zamišljen kao test provjere znanja učenika, pomaže učenicima da dobiju jasniju predstavu o trenutnoj situaciji kada je u pitanju razvoj ljudskih prava. Kviz takođe može pomoći da se izbjegnu pogrešna tumačenja okvira ljudskih prava.

Prije nego što počnu rad na lekciji, nastavnici bi trebalo da imaju na umu da se sva pitanja odnose na sporazume UN-a ili Savjeta Evrope. Možda bi bilo korisno prvo dati kratko objašnjenje nekih od pojmova koji će se koristiti, na primjer, UN, Savjet Evrope (i razlika u odnosu na Evropsku uniju), ljudska prava, nacija/država, diskriminacija, sud, suđenje.

Lekcija

Prije svega, nastavnik objašnjava da svrha kviza nije testiranje njihovog znanja, već povećavanje njihovog razumijevanja ljudskih prava aktivnim putem.

Učenici sami pripremaju kartice izrezujući dijelove s pitanjima i odgovorima. Zatim ih lijepe tako da spoje pitanja i odgovore na istoj kartici.

U manjim grupama (ili parovima) učenici sada sjede zajedno i jedni drugima postavljaju pitanja. Svaka grupa dobije grupu pitanja. Svako pitanje ima tri moguća odgovora, A, B ili C. Učenici biraju onaj odgovor za koji smatraju da je tačan. Može se desiti da na jedno pitanje postoji više tačnih odgovora. Važno je imati na umu da u mnogim slučajevima ima mjesta za različite interpretacije, te da su ljudska prava dinamičan koncept koji se konstantno razvija.

Dobro je svako malo raspravljati o odgovorima u razredu. Na taj način, ova lekcija neće postati jednostavan kviz znanja koji se zasniva na pitanjima i odgovorima. Međutim, važno je biti spreman za raspravu u javnosti pripremajući i element znanja.

Pitanja i odgovori

Vidi takođe radni list za učenike 5.5. Nastavnik ili grupa učenika priprema dovoljan broj kartica izrezujući dijelove s pitanjima i odgovorima, spajajući i lijepeći ih zajedno.

Zapošljavanje djece mlade od 17 godina: A. Je u svakom slučaju povreda prava djeteta. B. Je povreda prava djeteta ukoliko se radi o poslovima koji narušavaju zdravlje. C. Može se prihvatiti ako je vlada utvrdila da minimalna starosna granica za rad bude ispod 17 godina.	Zapošljavanje djece mlade od 17 godina: C je tačan odgovor: Konvencijom o pravima djeteta zabranjen je rad djece koji je po njih opasan ili predstavlja vid eksploatacije, ali se dozvoljava vlastima da odrede starosno doba na koje se zabrana odnosi. Postoji pritisak u smislu usvajanja što strožijih ograničenja.
U skladu sa međunarodnim sporazumina o pravu na snabdijevanje vodom: A. Vlasti se obvezuju da će osigurati građanima čistu i zdravu vodu. B. Vlasti ne smiju diskriminisati neke građane u snabdijevanju vodom. C. Vlasti ne smiju zabraniti građanima pristup izvorima vode.	U skladu sa međunarodnim sporazumina o pravu na snabdijevanje vodom: Prema interpretaciji Komisije za ekonomska i socijalna prava pri UN-a, B i C su tačni, A nije. Poštovanje prava na vodu nešto je prema čemu vlasti moraju stremiti, ali građani ne mogu zahtijevati ostvarenje tog prava kao takvog.
Smrtna kazna: A. Je zabranjena širom svijeta. B. Je ukinuta u zakonima i praksi u više od 50% svih zemalja. C. Se ne dopušta u slučaju ljudi mlađih od 18.	Smrtna kazna: B i C su tačni, A nije. Smrtna kazna još uvijek nije u potpunosti zabranjena u zemljama članicama UN-a, niti prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, iako je u oba slučaja zabranjena dodatnim protokolom. Protokol br.6 (ukidanje smrtne kazne u vrijeme mira) i Protokol br. 13 (ukidanje smrtne kazne u svim uslovima) prema ECHR su potpisale i/ili ratifikovale mnoge države.
Ekonomska i socijalna prava: A. Nijesu istinska ljudska prava. B. Ne očekuje se da države odmah ispune ova prava prema svim pojedincima. C. Može zahtijevati svaki evropski pojedinac.	Ekonomska i socijalna prava: B je tačno. Službeno, ekonomska i socijalna prava su punovažna ljudska prava, iako je tačno da je obaveza da se priznaju mnogo manja nego za mnoga građanska i politička prava. Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima očekuje da države streme njihovom ispunjenju, ali ne postoji evropski mehanizam koji pojedincima omogućava da ulože žalbu (iako pod nekim ograničenjima dodatni protokol dopušta da to naprave organizacije).

Prema odredbama o pravu na obrazovanje: A. Pojedinci i grupe smiju otvoriti školu ukoliko ispunjavaju minimalne zakonske uslove. B. Nema obaveza koje su vezane za sadržaj obrazovnih programa. C. Vlasti se obavezuju da će osigurati obavezno školovanje za one mlađe od 18.	Prema odredbama o pravu na obrazovanje: A je tačan odgovor, dok B i C nijesu. Međunarodne konvencije, kao što je ona o pravima djeteta, navode da se kroz obrazovanje djeca moraju informisati o ljudskim pravima.
Pravo na priznavanje statusa izbjeglice: A. Postoji za ljude koji imaju opravdan strah da će ih progoniti zbog njihove rase, vjere ili političkog mišljenja i koji su zbog toga pobjegli iz države. B. Takođe postoji zbog ljudi koji su pobjegli iz države zbog građanskog rata i gladi. C. Vlast može odbiti sve kandidate koji dolaze iz države koja se smatra sigurnom.	Pravo na priznavanje statusa izbjeglice: A je tačan odgovor, dok B nije (iako se u nekim zemljama osobama koje su napustile svoju zemlju zbog građanskog rata ili gladi može pružiti zaštita, a da im se, pri tome, ne dodjeljuje izbjeglički status prema međunarodnim konvencijama). C se prema Ženevskoj konvenciji ne odnosi na izbjeglice, iako se naširoko koristi unutar EU kada se radi o tražiteljima azila.
Sloboda vjeroispovijesti: A. Ne može se uskratiti ljudima na osnovu toga što pripadaju manjinskoj vjeri. B. Obavezuje vlasti da priznaju i finansijski pomažu vjerske grupe. C. Države je ne mogu ograničiti ni na koji način.	Sloboda vjeroispovijesti: A je tačan odgovor. Vlasti su obavezne poštovati slobodu vjeroispovijesti, ali nemaju zakonsku obavezu da uspostave bilo kakav sistem priznavanja i finansiranja. Vlasti mogu ograničiti vjerske slobode tamo gdje bi one, naprimjer, bile u suprotnosti sa osnovnim ljudskim pravima.
Pravo na imovinu: A. Ne znači da vlasti ne mogu prisvojiti nečiju imovinu po osnovu javnog interesa. B. Je povrijeđeno ukoliko se izvrši evakuacija cijelog sela bez odgovarajuće kompenzacije za izgradnju hidrocentrale. C. Omogućava osobama da imovinu koju su ukrale smatraju svojom imovinom.	Pravo na imovinu: A i B su tačni. C je očigledno netačno.
Izbori: A. Svi građani imaju pravo da glasaju, čak i ukoliko si lišeni svojih građanskih prava nakon što su počinili krivično djelo. B. Osoba može imati pravo na dva glasa ukoliko je ta osoba poslodavac. C. Glasanje mora biti tajno.	Izbori: Samo je C tačan odgovor. Vlasti mogu zabraniti glasanje osobama koje su izgubile svoja građanska prava. Jednak broj glasova za sve koji imaju pravo glasa jeste međunarodno prihvaćeno pravilo.
Sloboda izražavanja: A. Može se ograničiti zbog sprečavanja klevete. B. Ne može se ograničiti zbog javnog morala. C. Može se ograničiti kako bi se spriječila vjerska netolerancija.	Sloboda izražavanja: A i C su tačni odgovori. Sloboda izražavanja se u određenim okolnostima može ograničiti, na primjer, zbog zaštite javnog morala, sprečavanja kriminala, zaštite zdravlja, zaštite od klevete, itd., ukoliko je to uređeno zakonom.
Pravo na rad: A. Obavezuje države da svim svojim građanima osiguraju posao. B. Znači da niko ne može biti proizvoljno otpušten. C. Ne znači da vlast mora da se trudi da dostigne stoprocentnu zaposlenost.	Pravo na rad: Samo je B tačan odgovor. U Evropi, države su obavezne da ulože napore na dostizanju stoprocentne zaposlenosti, ali to nije obuhvaćeno sporazumima UN-a.

Pravo na zdravu životnu sredinu: A. Brani državama odlaganje toksičnog otpada koji nepovratno uništava tlo. B. Želi zaštititi ljudska bića, životinje i biljke. C. Još uvijek nije priznato kao univerzalno pravo.	Pravo na zdravu životnu sredinu: C je tačno, iako pravo na zdravlje znači zaštitu od štetnih uticaja koji su direktna posljedica zagađenja. Međutim, čak i ti slučajevi pružaju univerzalnu zaštitu samo ljudima, a ne i biljkama i životinjama. „Afrička povelja“ i „Povelja Evropske unije“, koje nijesu univerzalno prihvaćene, donekle uvode pravo na čistu okolinu.
U skladu s pravom na obrazovanje: A. Ne može se naplaćivati školarina u osnovnom obrazovanju, samo se mogu zahtijevati troškovi školskih izleta i za udžbenike. B. Država ima obavezu da uraditi sve kako bi što više učenika uspješno završilo svoje obrazovanje. C. Država je obavezna da svim učenicima obezbijedi jednake uslove u obrazovanju.	U skladu s pravom na obrazovanje: B i C su tačni odgovori (te su obaveze obuhvaćene Konvencijom o pravima djeteta). Osnovno obrazovanje bi, u principu, moralo biti besplatno, a to se ne odnosi samo na školarinu nego i na druge, indirektno troškove proizvedene osnovnim aktivnostima koje škola organizuje.
Kažnjavanje djece u školama: A. Nije dozvoljeno fizičko kažnjavanje. B. Nije zabranjeno ako je kazna psihički surova. C. Može se koristiti ako se roditelji slažu.	Kažnjavanje djece u školama: A se smatra tačnim odgovorom, jer Evropski sud za ljudska prava za sve slučajeve prihvata da je fizičko kažnjavanje kršenje Konvencije (a to je u saglasnosti sa interpretacijom Konvencije o pravima djeteta koju je dao Komitet za dječja prava). B je netačno pošto se zabrana odnosi na sve okrutne kazne. Što se tiče odgovora C, ne postoji rečenica koja govori da kazna direktno zavisi od pristanka roditelja.
U školi: A. Ne bi trebalo poklanjati pažnju pitanjima zaštite okoline. B. Malu bi djecu trebalo učiti da poštuju roditelje. C. Malu bi djecu trebalo podučavati o ljudskim pravima i u praksi im pokazati da se njihova prava poštuju.	U školi: B i C su tačni odgovori: takve su odredbe sadržane u Konvenciji o pravima djeteta, gdje se takođe navodi da bi u okviru obrazovanja trebalo razvijati osjećaj za zaštitu okoline.
Na sudu: A. Svaki kriminalac ima pravo na advokata. B. Ljudi mogu biti osuđeni samo ako su priznali zločin. C. Osumnjičeni ima pravo na besplatne usluge prevodioca ukoliko se suđenje odvija na jeziku kojim on ne govori.	Na sudu: A i C su tačni odgovori.
Mučenje: A. Je dozvoljeno u cilju sprečavanja terorističkih napada. B. Je dozvoljeno samo uz sudsku odluku. C. Nije dozvoljeno ni u kom slučaju.	Mučenje: C je tačno (mučenje nije dozvoljeno čak ni u slučajevima koji se tiču nacionalne bezbjednosti).
Pravo na život je povrijeđeno ukoliko: A. Neko slučajno umre zbog policijske sile kojom se sprečava napad na život nekog drugog. B. Neko umre zbog rata, čak i ako je on legalan. C. Neko umre zbog nepotrebne sile koju je policija primijenila.	Pravo na život je povrijeđeno ukoliko: C je tačan odgovor. U slučaju odgovora po A, pravo na život bilo bi povrijeđeno ukoliko bi policija primijenila silu koja nije apsolutno neophodna.

U skladu s pravom na smještaj: A. Sve države su obavezne da se pobrinu da niko ne bude beskućnik. B. Stranci bi trebalo da imaju jednak pristup socijalnom smještaju kao i domaći državljani. C. Država bi trebalo da se potruditi da smanji broj beskućnika.	U skladu sa pravom na smještaj: B i C su tačni.
U skladu sa pravom na zdravstvenu zaštitu: A. Vlasti nijesu dužne da sprečavaju povrede na radu. B. Svako bi trebalo da ima pristup zdravstvenoj zaštiti. C. Ljekovi bi trebalo da budu besplatni.	U skladu sa pravom na zdravstvenu zaštitu: B je tačan odgovor. Sprečavanje povreda na radu smatra se obavezom. Ljekovi se mogu i prodavati.
U skladu s pravom na slobodu kretanja: A. Osobi može, zbog javne sigurnosti, biti zabranjeno da se nastani na određenom mjestu. B. Uskraćivanje vize osobi koja nije krivično osuđivana predstavlja povredu ljudskih prava. C. Dozvoljeno je pritvaranje kriminalaca.	U skladu s pravom na slobodu kretanja: A i C su tačni odgovori. Viza se može uskratiti i drugim osobama, a ne samo krivično osuđivanim. Sloboda kretanja može se ograničiti i zbog zaštite zdravlja stanovništva, javnog reda i državne sigurnosti, ukoliko je to uređeno zakonom.

Radni list za učenike 5.2

Popis ljudskih prava

Slijedi lista ljudskih prava koja se navode u „Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima“ (UDHR), „Međunarodnoj konvenciji o građanskim i političkim pravima“ (ICCPR), „Međunarodnoj konvenciji o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima“, „Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima“ (ECHR) i revidiranoj „Evropskoj socijalnoj povelji“ (ESC).

1. Pravo na život.
2. Zabrana mučenja.
3. Zabrana ropstva.
4. Pravo na slobodu i sigurnost.
5. Pravo na pravično suđenje.
6. Pravo na djelotvoran pravni lijek u slučaju povrede ljudskog prava.
7. Zabrana diskriminacije; pravo na ravnopravnost.
8. Pravo čovjeka da bude priznat kao osoba; pravo na nacionalnu pripadnost.
9. Pravo na privatnost i porodični život.
10. Pravo na brak.
11. Pravo na posjedovanje imovine.
12. Pravo osoba na kretanje.
13. Pravo na azil.
14. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti.
15. Sloboda izražavanja.
16. Sloboda okupljanja i udruživanja.
17. Pravo na hranu, piće i smještaj.
18. Pravo na zdravstvenu zaštitu.
19. Pravo na obrazovanje.
20. Pravo na zapošljavanje.
21. Pravo na odmor i slobodno vrijeme.
22. Pravo na socijalnu zaštitu.
23. Pravo na političko djelovanje.
24. Pravo na učešće u kulturnom životu.
25. Zabrana destrukcije ljudskih prava.
26. Pravo na društveni poredak koji omogućava ostvarivanje ljudskih prava.
27. Odgovornosti i obaveze pojedinca.

Radni list za učenike 5.3

Slučajevi povrede ljudskih prava

Povreda ili kršenje ljudskih prava	Ljudska prava
a. Gospođa X, čiji su muž i kćerka poginuli u saobraćajnoj nesreći prije nekoliko godina, ne može se ponovo udati ukoliko joj muževljev brat to izričito ne dozvoli.	
b. Zatvorski čuvari su koristili pse kako bi zastrašili i uplašili zatvorenike, a jednom prilikom je pas zaista i ujeo jednog od zatvorenika. ¹²⁹	
c. U lokalnoj fabrici radnici moraju raditi najmanje deset sati dnevno bez pauze.	
d. Otkako su uhapšeni, njih trojica imaju problema da se sastanu s advokatima. Mnogo puta se desilo da advokati ne budu pušteni u zatvor. Zatvorenicima nije dozvoljeno da obave zajednički razgovor s advokatima, što je praktično značilo da dvojica od njih trojice nijesu imali pravo da se sastanu s advokatom.	
e. Žena koja je radila isti posao, bila istog starosnog doba i imala jednako iskustvo bila je plaćena manje nego njene muške kolege.	
f. X je kidnapovao Y i tri dana ga držao kao taoca, a potom mu pucao u glavu, da bi Y podlegao ranama tri dana nakon toga.	
g. Gospođa X, zavisnik o drogama, fotografisana je kako izlazi sa sastanka udruženja Anonimnih zavisnika, a fotografija je kasnije objavljena.	
h. Jedna žena koju je muž maltretirao uspjela je dobiti razvod braka tek nakon što je mužu dala kuću, automobil i svu svoju imovinu. Njoj nije ostalo ništa.	
i. Gospođi X, koja je bolovala od upale pluća koja je prijetila da joj ugrozi život, nije pruženo medicinsko liječenje, jer je u zemlji boravila ilegalno.	
j. Sedamdeset procenata stanovništva oblasti X bilo je prisiljeno da se odatle iseli, a kasnije im je bilo zabranjeno da se vrate. Nije im bilo dozvoljeno da napuštaju svoje kampove da bi odlazili na obližnje njive i sijali usjeve, a bilo im je zabranjeno i da se kreću većinom puteva.	
k. Crnci su kupovani u Africi za, recimo, bocu viskija, a prodavani u Sjevernoj Americi za 1200 do 1500 dolara.	
l. U zemlji X, namjerno su uništena sva sredstva za preživljavanje lokalnog stanovništva: usjevi, zalihe vode i stoka.	
m. U zemlji X, građani mogu biti uhapšeni bez prethodne optužbe.	
n. Dvadesetšestogodišnji novinar jednih dnevnih novina ubijen je u, kako se sumnja, odmazdi zbog načina na koji je izvještavao o nedavno završenoj izbornoj kampanji.	
o. Gospodin X dobio je poziv za mobilizaciju. Pisao je nadležnom odjelu za mobilizaciju, pozivajući se na prigovor savjesti protiv služenja vojnog roka, te je odbio da se javi na regrutaciju. Optužen je za neposluš i zabranjeno mu je da napušta zemlju.	
p. U zemlji X, pripadnicima religije Falun Gong zabranjeno je sastajanje.	
q. Vladajuća etnička većina donijela je propis po kome su pripadnici	

manjina kao što su Jevreji i Romi morali živjeti u za to određenim dijelovima grada.	
r. Djeca koja žive u selu nijesu u mogućnosti da pohađaju osnovnu školu, jer ne postoji osnovne škole na nekoj razumnoj udaljenosti.	
s. Zato što njegovu kandidaturu nijesu odobrile vjerske vlasti u zemlji, X se nije mogao kandidovati na parlamentarnim izborima.	
t. S obzirom na to da je crnac, X se ne može zaposliti kao doktor u lokalnoj bolnici.	
u. U nekim zemljama, socijalno ugrožene kategorije stanovništva nemaju pristup programima dodjele hrane i smještaja, niti su im dostupne zdravstvene usluge.	
v. Gospodin X, čija je kuća spaljena, nije imao pravo na zahtjev za odštetu.	
w. X, četrdesetsedmogodišnja žena, koja je uvijek radila u kući kao domaćica i majka petoro djece, gubi svaku socijalnu sigurnost nakon razvoda od muža.	
x. Gospodin X, otac dvoje djece, uhapšen je i maltretiran u zemlji X jer je pisao pjesme koje kritikuju vladajući režim. Njegova molba za politički azil u zemlji A odbijena je. On tvrdi da će se suočiti sa torturom kada se vrati kući, što je sada obavezan da uradi.	
y. Iz takozvanih praktičnih razloga, fizički hendikepiranim osobama, kao što su paraplegičari i drugi ljudi u invalidskim kolicima, zabranjeno je pohađanje kulturnih događaja u lokalnom pozorištu.	
z. Za sticanje državljanstva zemlje X potreban je prethodni boravak u zemlji u periodu od 15 godina, zatim zadovoljavanje određenih fizičkih i mentalnih uslova, te nerazumno visoke administrativne takse. Kao rezultat toga, hiljade Roma koji imaju dugogodišnje veze sa tom teritorijom ostaju bez državljanstva u sopstvenoj zemlji.	

Radni list za učenike 5.5

Kviz o ljudskim pravima (kartice)

Zapošljavanje djece mlade od 17 godina: A. Je u svakom slučaju povreda prava djeteta. B. Je povreda prava djeteta ukoliko se radi o poslovima koji narušavaju zdravlje. C. Može se prihvatiti ako je vlada utvrdila da minimalna starosna granica za rad bude ispod 17 godina.	Zapošljavanje djece mlade od 17 godina: C je tačan odgovor: Konvencijom o pravima djeteta zabranjen je rad djece koji je po njih opasan ili predstavlja vid eksploatacije, ali se dozvoljava vlastima da odrede starosno doba na koje se zabrana odnosi. Postoji pritisak u smislu usvajanja što strožijih ograničenja.
U skladu sa međunarodnim sporazumina o pravu na snabdijevanje vodom: A. Vlasti se obvezuju da će osigurati građanima čistu i zdravu vodu. B. Vlasti ne smiju diskriminisati neke građane u snabdijevanju vodom. C. Vlasti ne smiju zabraniti građanima pristup izvorima vode.	U skladu sa međunarodnim sporazumina o pravu na snabdijevanje vodom: Prema interpretaciji Komisije za ekonomska i socijalna prava pri UN-a, B i C su tačni, A nije. Poštovanje prava na vodu nešto je prema čemu vlasti moraju stremiti, ali građani ne mogu zahtijevati ostvarenje tog prava kao takvog.
Smrtna kazna: A. Je zabranjena širom svijeta. B. Je ukinuta u zakonima i praksi u više od 50% svih zemalja. C. Se ne dopušta u slučaju ljudi mladih od 18.	Smrtna kazna: B i C su tačni, A nije. Smrtna kazna još uvijek nije u potpunosti zabranjena u zemljama članicama UN-a, niti prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, iako je u oba slučaja zabranjena dodatnim protokolom. Protokol br.6 (ukidanje smrtne kazne u vrijeme mira) i Protokol br. 13 (ukidanje smrtne kazne u svim uslovima) prema ECHR su potpisale i/ili ratifikovale mnoge države.
Ekonomska i socijalna prava: A. Nijesu istinska ljudska prava. B. Ne očekuje se da države odmah ispune ova prava prema svim pojedincima. C. Može zahtijevati svaki evropski pojedinac.	Ekonomska i socijalna prava: B je tačno. Službeno, ekonomska i socijalna prava su punovažna ljudska prava, iako je tačno da je obaveza da se priznaju mnogo manja nego za mnoga građanska i politička prava. Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima očekuje da države streme njihovom ispunjenju, ali ne postoji evropski mehanizam koji pojedincima omogućava da ulože žalbu (iako pod nekim ograničenjima dodatni protokol dopušta da to naprave organizacije).

Prema odredbama o pravu na obrazovanje: A. Pojedinci i grupe smiju otvoriti školu ukoliko ispunjavaju minimalne zakonske uslove. B. Nema obaveza koje su vezane za sadržaj obrazovnih programa. C. Vlasti se obavezuju da će osigurati obavezno školovanje za one mlađe od 18.	Prema odredbama o pravu na obrazovanje: A je tačan odgovor, dok B i C nijesu. Međunarodne konvencije, kao što je ona o pravima djeteta, navode da se kroz obrazovanje djeca moraju informisati o ljudskim pravima.
Pravo na priznavanje statusa izbjeglice: A. Postoji za ljude koji imaju opravdan strah da će ih progoniti zbog njihove rase, vjere ili političkog mišljenja i koji su zbog toga pobjegli iz države. B. Takođe postoji zbog ljudi koji su pobjegli iz države zbog građanskog rata i gladi. C. Vlast može odbiti sve kandidate koji dolaze iz države koja se smatra sigurnom.	Pravo na priznavanje statusa izbjeglice: A je tačan odgovor, dok B nije (iako se u nekim zemljama osobama koje su napustile svoju zemlju zbog građanskog rata ili gladi može pružiti zaštita, a da im se, pri tome, ne dodjeljuje izbjeglički status prema međunarodnim konvencijama). C se prema Ženevskoj konvenciji ne odnosi na izbjeglice, iako se naširoko koristi unutar EU kada se radi o tražiteljima azila.
Sloboda vjeroispovijesti: A. Ne može se uskratiti ljudima na osnovu toga što pripadaju manjinskoj vjeri. B. Obavezuje vlasti da priznaju i finansijski pomažu vjerske grupe. C. Države je ne mogu ograničiti ni na koji način.	Sloboda vjeroispovijesti: A je tačan odgovor. Vlasti su obavezne poštovati slobodu vjeroispovijesti, ali nemaju zakonsku obavezu da uspostave bilo kakav sistem priznavanja i finansiranja. Vlasti mogu ograničiti vjerske slobode tamo gdje bi one, naprimjer, bile u suprotnosti sa osnovnim ljudskim pravima.
Pravo na imovinu: A. Ne znači da vlasti ne mogu prisvojiti nečiju imovinu po osnovu javnog interesa. B. Je povrijeđeno ukoliko se izvrši evakuacija cijelog sela bez odgovarajuće kompenzacije za izgradnju hidrocentrale. C. Omogućava osobama da imovinu koju su ukrale smatraju svojom imovinom.	Pravo na imovinu: A i B su tačni. C je očigledno netačno.
Izbori: A. Svi građani imaju pravo da glasaju, čak i ukoliko si lišeni svojih građanskih prava nakon što su počinili krivično djelo. B. Osoba može imati pravo na dva glasa ukoliko je ta osoba poslodavac. C. Glasanje mora biti tajno.	Izbori: Samo je C tačan odgovor. Vlasti mogu zabraniti glasanje osobama koje su izgubile svoja građanska prava. Jednak broj glasova za sve koji imaju pravo glasa jeste međunarodno prihvaćeno pravilo.
Sloboda izražavanja: A. Može se ograničiti zbog sprečavanja klevete. B. Ne može se ograničiti zbog javnog morala. C. Može se ograničiti kako bi se spriječila vjerska netolerancija.	Sloboda izražavanja: A i C su tačni odgovori. Sloboda izražavanja se u određenim okolnostima može ograničiti, na primjer, zbog zaštite javnog morala, sprečavanja kriminala, zaštite zdravlja, zaštite od klevete, itd., ukoliko je to uređeno zakonom.
Pravo na rad: A. Obavezuje države da svim svojim građanima osiguraju posao. B. Znači da niko ne može biti proizvoljno otpušten. C. Ne znači da vlast mora da se trudi da dostigne stoprocentnu zaposlenost.	Pravo na rad: Samo je B tačan odgovor. U Evropi, države su obavezne da ulože napore na dostizanju stoprocentne zaposlenosti, ali to nije obuhvaćeno sporazumima UN-a.

Pravo na zdravu životnu sredinu: A. Brani državama odlaganje toksičnog otpada koji nepovratno uništava tlo. B. Želi zaštititi ljudska bića, životinje i biljke. C. Još uvijek nije priznato kao univerzalno pravo.	Pravo na zdravu životnu sredinu: C je tačno, iako pravo na zdravlje znači zaštitu od štetnih uticaja koji su direktna posljedica zagađenja. Međutim, čak i ti slučajevi pružaju univerzalnu zaštitu samo ljudima, a ne i biljkama i životinjama. „Afrička povelja“ i „Povelja Evropske unije“, koje nijesu univerzalno prihvaćene, donekle uvode pravo na čistu okolinu.
U skladu s pravom na obrazovanje: A. Ne može se naplaćivati školarina u osnovnom obrazovanju, samo se mogu zahtijevati troškovi školskih izleta i za udžbenike. B. Država ima obavezu da uraditi sve kako bi što više učenika uspješno završilo svoje obrazovanje. C. Država je obavezna da svim učenicima obezbijedi jednake uslove u obrazovanju.	U skladu s pravom na obrazovanje: B i C su tačni odgovori (te su obaveze obuhvaćene Konvencijom o pravima djeteta). Osnovno obrazovanje bi, u principu, moralo biti besplatno, a to se ne odnosi samo na školarinu nego i na druge, indirektno troškove proizvedene osnovnim aktivnostima koje škola organizuje.
Kažnjavanje djece u školama: A. Nije dozvoljeno fizičko kažnjavanje. B. Nije zabranjeno ako je kazna psihički surova. C. Može se koristiti ako se roditelji slažu.	Kažnjavanje djece u školama: A se smatra tačnim odgovorom, jer Evropski sud za ljudska prava za sve slučajeve prihvata da je fizičko kažnjavanje kršenje Konvencije (a to je u saglasnosti sa interpretacijom Konvencije o pravima djeteta koju je dao Komitet za dječja prava). B je netačno pošto se zabrana odnosi na sve okrutne kazne. Što se tiče odgovora C, ne postoji rečenica koja govori da kazna direktno
U školi: A. Ne bi trebalo poklanjati pažnju pitanjima zaštite okoline. B. Malu bi djecu trebalo učiti da poštuju roditelje. C. Malu bi djecu trebalo podučavati o ljudskim pravima i u praksi im pokazati da se njihova prava poštuju.	U školi: B i C su tačni odgovori: takve su odredbe sadržane u Konvenciji o pravima djeteta, gdje se takođe navodi da bi u okviru obrazovanja trebalo razvijati osjećaj za zaštitu okoline.
Na sudu: A. Svaki kriminalac ima pravo na advokata. B. Ljudi mogu biti osuđeni samo ako su priznali zločin. C. Osumnjičeni ima pravo na besplatne usluge prevodioca ukoliko se suđenje odvija na jeziku kojim on ne govori.	Na sudu: A i C su tačni odgovori.
Mučenje: A. Je dozvoljeno u cilju sprečavanja terorističkih napada. B. Je dozvoljeno samo uz sudsku odluku. C. Nije dozvoljeno ni u kom slučaju.	Mučenje: C je tačno (mučenje nije dozvoljeno čak ni u slučajevima koji se tiču nacionalne bezbjednosti).
Pravo na život je povrijeđeno ukoliko: A. Neko slučajno umre zbog policijske sile kojom se sprečava napad na život nekog drugog. B. Neko umre zbog rata, čak i ako je on legalan. C. Neko umre zbog nepotrebne sile koju je policija primijenila.	Pravo na život je povrijeđeno ukoliko: C je tačan odgovor. U slučaju odgovora po A, pravo na život bilo bi povrijeđeno ukoliko bi policija primijenila silu koja nije apsolutno neophodna.

U skladu s pravom na smještaj: A. Sve države su obavezne da se pobrinu da niko ne bude beskućnik. B. Stranci bi trebalo da imaju jednak pristup socijalnom smještaju kao i domaći državljani. C. Država bi trebalo da se potruditi da smanji broj beskućnika.	U skladu sa pravom na smještaj: B i C su tačni.
U skladu sa pravom na zdravstvenu zaštitu: A. Vlasti nijesu dužne da sprečavaju povrede na radu. B. Svako bi trebalo da ima pristup zdravstvenoj zaštiti. C. Ljekovi bi trebalo da budu besplatni.	U skladu sa pravom na zdravstvenu zaštitu: B je tačan odgovor. Sprečavanje povreda na radu smatra se obavezom. Ljekovi se mogu i prodavati.
U skladu s pravom na slobodu kretanja: A. Osobi može, zbog javne sigurnosti, biti zabranjeno da se nastani na određenom mjestu. B. Uskraćivanje vize osobi koja nije krivično osuđivana predstavlja povredu ljudskih prava. C. Dozvoljeno je pritvaranje kriminalaca.	U skladu s pravom na slobodu kretanja: A i C su tačni odgovori. Viza se može uskratiti i drugim osobama, a ne samo krivično osuđivanim. Sloboda kretanja može se ograničiti i zbog zaštite zdravlja stanovništva, javnog reda i državne sigurnosti, ukoliko je to uređeno zakonom.

Materijal za nastavnika

Slijedi lista ljudskih prava koja se navode u „Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima“ (UDHR), „Međunarodnoj konvenciji o građanskim i političkim pravima“ (ICCPR), „Međunarodnoj konvenciji o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima“, „Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima“ (ECHR) i revidiranoj „Evropskoj socijalnoj povelji“ (ESC). Priloženi pregled sastavljen je za obrazovne potrebe.

	UDHR	ECHR	ESC	ICCPR	ISESCR
1. Pravo na život	3	2		6	
2. Zabrana mučenja	5	3	26	7, 10	
3. Zabrana ropstva	4	4		8	
4. Pravo na slobodu i sigurnost	3	5		9	
5. Pravo na pravično suđenje	10, 11	6, 7		14, 15	
6. Pravo na djelotvoran pravni lijek	8	13	D	2, 9	
7. Zabrana diskriminacije; pravo na ravnopravnost	2, 7	14	4, 15, 20, 27, E	3, 26	3
8. Pravo čovjeka da bude priznat kao osoba; pravo na nacionalnu pripadnost	6, 15			16, 24	
9. Pravo na privatnost i porodični život	12	8		17	
10. Pravo na brak	16	12		23	
11. Pravo na posjedovanje imovine	17				15
12. Pravo na kretanje	13		18	12	
13. Pravo na azil	14			18	
14. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti	18	9		18	
15. Sloboda izražavanja	19	10	28	19	8
16. Sloboda okupljanja i udruživanja	20	11	5, 28	21, 22	8
17. Pravo na hranu, piće i smještaj	25		30, 31		11
18. Pravo na zdravstvenu zaštitu	25		11		7, 12
19. Pravo na obrazovanje	26		10		13, 14
20. Pravo na zapošljavanje	23		1, 2, 3, 4, 24		6, 7
21. Pravo na odmor i slobodno vrijeme	24		2		7
22. Pravo na socijalnu zaštitu	22, 25		7, 8, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 23, 25		9, 10
23. Pravo na političko djelovanje	21		22	25	
24. Pravo na učešće u kulturnom životu	27			27	15
25. Zabrana destrukcije ljudskih prava	30	17		5, 20	5
26. Pravo na društveni poredak koji omogućava ostvarivanje ljudskih prava	28			2	2
27. Obaveze pojedinca	29				

Bilješka: Neki članovi ESC-a obilježeni su brojkama, a neki štampanim slovima.

NASTAVNA JEDINICA 6: Odgovornost

Koje vrste odgovornosti imamo?

Pravna odgovornost

Građani bilo koje zemlje imaju pravo da znaju svoja zakonska prava, ali moraju da shvate da i oni u određenoj mjeri imaju zakonsku odgovornost prema državi i prema drugim građanima. Odgovornosti građana u demokratskom sistemu ponekad se mogu podvesti pod tri osnovne dužnosti: dužnost glasanja, dužnost plaćanja poreza i dužnost poštovanja zakona.

Odgovornosti često predstavljaju pandan pravima. Na primjer, pravo na slobodu govora podrazumijeva i odgovornost da to isto pravo damo i drugima. Međutim, osobe koje počine krivično djelo ne moraju nužno izgubiti prava koja su uskratila drugima (kao u slučaju ubistva ili diskriminacije). Slično tome, ljudi često imaju odgovornosti koje nijesu recipročne, na primjer, odgovornosti koje roditelji imaju prema djeci.

Moralna odgovornost

U okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava veoma je važno njegovati sposobnost mladih da razmišljaju na moralno ispravan način. Bez te sposobnosti ne može biti ni kritičke procjene zakona jednog društva, niti njegovih struktura u smislu njihove ispravnosti (pravednosti). Stoga bi, kada se u školi govori o zakonima koji se odnose na učenike, učenike trebalo podsticati da kritički procjenjuju funkcije i svrhe tih zakona, kao i da razmatraju moguće promjene tih zakona.

Učenje i podučavanje za odgovornost

Analiziranjem razloga zbog kojih se ljudi bave društveno korisnim radom, kao i naglašavanjem potreba drugih, nastavnici mogu pomoći učenicima da izgrade svijest o potrebama i pravima drugih. Takođe je veoma važno da nastavnici za učenike predstavljaju model odgovornog ponašanja.

Učenici uče kako da postanu odgovorni građani ne samo putem nastave u školi, nego i tako što im se pruži mogućnost da uče iz vlastitog iskustva. U tom smislu, škole orijentisane ka obrazovanju za demokratiju i ljudska prava na razne načine podstiču učenike da se uključe u društveni život kako u školi tako i u široj zajednici, na primjer, putem školskih vijeća i slično.

U ovoj jedinici učenici će:

- istraživati raspon odgovornosti koju građani imaju u društvu;
- istraživati prirodu pravne odgovornosti ljudi;
- razmotriti prirodu zajedničke društvene odgovornosti;
- – razmotriti zašto čovjek snosi ličnu odgovornost za promjene u društvu.

NASTAVNA JEDINICA 6: Odgovornost**Koje vrste odgovornosti imamo?**

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Odgovornosti u porodici	Razmotriti raspon odgovornosti koje ljudi imaju. Razumjeti da odgovornosti mogu doći u sukob jedne s drugima.	Učenici analiziraju moralne dileme. Učenici raspravljaju o alternativnim analizama. Učenici izražavaju lični stav.	Kopije priče „Milanov izbor“. Papiri za pismene zadatke.	Individualna rasprava u manjim grupama. Plenarna rasprava. Individualni pismeni rad.
Lekcija 2: Zašto bi trebalo poštovati zakon?	Ispitati moralne osnove na kojima se zasnivaju odluke o sukobu odgovornosti.	Učenici analiziraju moralnu dilemu. Učenici kritički ocjenjuju razloge za poštovanje zakonskih obaveza. Učenici predlažu situacije u kojima bi moralna obaveza mogla biti iznad obaveze poštovanja zakona.	Kopije priče „Šmitova dilema“. Papir za pisane zadatke. Tabla.	Zajednička analiza moralne dileme. Analiza koju vodi nastavnik. Pisanje priče. Plenarna rasprava.
Lekcija 3: Čiji je to problem?	Razmotriti prirodu zakonske odgovornosti ljudi. Razmotriti razliku između moralnih i zakonskih obaveza.	Učenici raspravljaju o odgovornostima za određene društvene probleme. Učenici popunjavaju okvir za razmišljanje. Učenici pišu odgovore na postavljena pitanja.	Kopije „pisma“. Tabla. Papir za pisanje za svakog učenika pojedinačno.	Strukturalna kritička analiza. Analiza i rasprava u manjim grupama. Postizanje dogovora i pregovaranje. Individualni pismeni rad.
Lekcija 4: Zašto ljudi postaju aktivni građani?	Razmotriti prirodu zajedničke društvene odgovornosti. Razmotriti razloge zašto ljudi prihvataju odgovornost za patnju drugih ljudi. Istražiti ulogu nevladinih organizacija (NVO-a) u građanskom društvu.	Učenici u grupnom radu sastavljaju djelove priče. Učenici iznose pretpostavke o razlozima društveno motivisanog ponašanja. Učenici razmišljaju o ulozi NVO-a. U grupama, učenici istražuju rad NVO-a ili društvenih aktivista. U grupama, učenici predstavljaju svoje rezultate.	Kopije kartica o Jeleni Šantić (radni list za učenike 6.4), već izrezane. Materijali koji podržavaju učeničko istraživanje. Materijali za prezentacije grupa, npr. veliki listovi papira, olovke u bojama.	Grupni rad. Pregovaranje. Moralno zaključivanje. Kritičko ocjenjivanje. Istraživanje. Grupno predstavljanje.

Lekcija 1

Odgovornosti u porodici

Ljudi se suočavaju sa sukobom lojalnosti – kako se odlučiti?

Obrazovni ciljevi	Razmotriti raspon odgovornosti koje ljudi imaju. Razumjeti da odgovornosti mogu doći u sukob jedne s drugima. Ispitati moralne osnove na kojima se zasnivaju odluke o sukobu odgovornosti.
Učenički zadaci	Učenici analiziraju moralne dileme. Učenici raspravljaju o alternativnim analizama. Učenici izražavaju lični stav.
Sredstva	Kopije priče „Milanov izbor“. Papiri za pismene zadatke.
Metodi	Individualna rasprava u manjim grupama. Plenarna rasprava. Individualni pismeni rad.

Konceptualno učenje

Odgovornost: Nešto što ljudi moraju uraditi – odgovornost može biti zakonska, moralna ili društvena, zavisno od okolnosti.

Moralni sukob: Konflikt s kojim se ljudi suočavaju kada treba da se odluče između dva ili više pravaca djelovanja.

Građanska odgovornost: Čovjekova dužnost prema široj zajednici. Ta se vrsta odgovornosti javlja kao rezultat toga što pripadnost zajednici podrazumijeva prava kao naknadu za odgovornosti.

Lekcija

Nastavnik objašnjava učenicima da svako ima odgovornosti neke vrste i da se problemi mogu javiti kada ljudi stave određene odgovornosti ispred ostalih. Pri tome se ljudi suočavaju sa problemom izbora. Nastavnik zatim čita priču „Milanov izbor“ i upućuje učenike da razmisle o pitanjima koja slijede. O nekim se pitanjima može raspravljati i u parovima prije nego što se daju konačni odgovori, dok bi za druga pitanja učenici trebalo da zabilježe određene napomene prije nego što svoje ideje iznesu cijelom razredu.

1. Šta se u priči kaže o vrstama odgovornosti koje Milan ima? Koliko ste različitih vrsta odgovornosti pronašli (Prema sebi? Prema porodici? Prema školi? Prema lokalnoj zajednici? Prema široj zajednici?).
2. Šta mislite šta bi Milan trebalo da uradi i zašto? Da li se svi u razredu slažu?
3. Šta mislite koliko je teška odluka koju Milan treba da donese? Šta je čini teškom?
4. Koje odgovornosti u priči ima Milanov otac? Koliko ih možete nabrojati?
5. Mislite li da je Milanov otac bio u pravu kada mu je kazao da ostane kod kuće?
6. Koliko bi ozbiljno bilo da Milan ne poslušao oca? Da li bi to bila teška odluka za Milana? Navedite razloge zbog kojih tako mislite?

Pismeni zadatak

Svojim riječima napišite ono što mislite da je Milan napisao svome ocu. Uporedite svoj odgovor sa odgovorima drugih učenika. Učenici razmjenjuju svoje ideje s razredom.

Generalizacija

Možda su se učenici već susreli s nekim opštim aspektima moralnog sukoba.

Nastavnik odgovara na te misli ili traži od učenika da razmisle uopšteno o vrstama odgovornosti koje ljudi imaju prema:

- samima sebi;
- svojoj porodici;
- svojoj lokalnoj zajednici;
- nacionalnoj zajednici;
- širem svijetu.

Učenici opet rade u grupama. Možda će im trebati sto na kojem će poređati različite odgovornosti. U razredu se raspravlja o razlozima zašto se ljudi ne slažu oko toga do koje mjere ljudi imaju odgovornosti prema drugima i prema zajednici

Pojedinačne izjave

Nastavnik bi učenicima trebalo da dadne sljedeće informacije. „U priči neke od Milanovih odgovornosti dolaze u sukob jedne s drugima. Sjetite se nekih vlastitih primjera gdje ljudske odgovornosti mogu doći u sukob. Razmislite o nekim konkretnim primjerima i raspravite kako bi ljudi mogli riješiti takve sukobe odgovornosti.“

Ako učenicima bude teško da o ovome razmišljaju, nastavnik bi trebalo da im dadne neke konkretne primjere, stavljajući naglasak na lokalni kontekst.

Lekcija 2

Zašto bi ljudi trebalo da poštuju zakon?

Koji su najbolji razlozi za poštovanje zakona?

Obrazovni ciljevi	Istražiti prirodu pravne odgovornosti ljudi. Istražiti razliku između moralnih i zakonskih obaveza.
Učenički zadaci	Učenici analiziraju moralnu dilemu. Učenici kritički ocjenjuju razloge za poštovanje zakonskih obaveza. Učenici navode situacije u kojima bi moralna obaveza mogla biti iznad obaveze poštovanja zakona.
Sredstva	Kopije priče „Šmitova dilema“. Papir za pisane zadatke. Tabla. Ploč
Metodi	Zajednička analiza moralne dileme. Analiza koju vodi nastavnik. Pisanje priče. Plenarna rasprava.

Konceptualno učenje

Zakon: Pravilo koje donose lokalne ili državne vlasti.

Vladavina prava: U demokratskim društvima, vlade i oni koji su na vlasti podliježu zakonu koji važi u zemlji. Vlast se mijenja na demokratski način, u skladu sa pravilima koja su donesena ustavom, a ne upotrebom sile ili putem rata. Građani su uopšteno obavezni da poštuju zakon jer je on donesen demokratskim putem..

Zakonska obaveza: Obaveza koju čovjeku nameće zakon.

Moralna odgovornost: Lična odgovornost koju čovjek osjeća na osnovu svog uvjerenja o tome šta je dobro a šta loše.

Lekcija

Nastavnik uvodi priču „Šmitova dilema“ i traži od učenika da rade u paru kako bi razmišljali bi li je Šmit trebalo da prekrši zakon i ukrade novac ili ne. Nastavnik na tablu zapisuje različita mišljenja o tome da li je Šmit trebalo da ukrade novac. Nastavnik kaže učenicima da izaberu mišljenje s kojim se slažu i pismeno obrazlože svoje razloge:

- Šmit bi trebalo da ukrade novac zato što ...
- Šmit ne bi trebalo da ukrade novac zato što ...

Nastavnik na tabli zapisuje argumente koje učenici izlažu. Na primjer,

„Trebalo bi da ukrade novac jer je život njegove kćeri važniji od zakona koji kaže da se ne smije krasti“;

„Ne bi trebalo da ukrade novac jer bi ga mogli uhvatiti“; ili

„Ne bi trebalo da krade jer je pogrešno kršiti zakon“.

Nastavnik razmatra različite razloge. Po čemu se oni razlikuju? Jesu li neki razlozi bolji od drugih? Nastavnik, potom, traži od učenika da dovrše sljedeću rečenicu:

„Uopšteno je loše kršiti zakon zato što...“

Umjesto toga, nastavnik bi mogao od učenika tražiti da navedu što više razloga zbog kojih je pogrešno kršiti zakon. Tipično se na ovo pitanje ponudi niz odgovora, među kojima i sljedeći:

„Kršiti zakon je pogrešno jer:

- te mogu uhvatiti i kazniti;
- zakon štiti ljude od nepravde, a nanositi nepravdu drugima je pogrešno;
- svi bi se oteli kontroli da ih zakon ne sprečava;
- kršenje zakona uništava povjerenje među ljudima;
- društvu treba zakon i red da bi preživjelo, bez zakona bi nastao kaos;
- kršenje zakona je povreda prava pojedinca, na primjer, prava na život ili imovinu.“

Nastavnik razredu ističe da ljudi imaju niz razloga zašto poštuju zakon. Neki od njih imaju veze s vlastitim interesom, drugi razlozi pokazuju brigu za druge ljude, a neki pokazuju brigu za dobrobit društva kao cjeline (vidi bilješku ispod).

Kako bi prikazao te principe, nastavnik na tabli može nacrtati niz od tri koncentrična kruga u kojima će pisati „ja“, „drugi“, odnosno „društvo“, počevši od unutrašnjeg kruga. Različiti razlozi upisuju se u odgovarajuća područja.

Nastavnik napominje da osoba koja poštuje zakon ne mora nužno biti i „dobar građanin“. Mnoga loša djela počinili su ljudi koji su poštovali zakon, uz objašnjenje da su „samo vršili svoju dužnost“. S druge strane, iz priče u ovoj lekciji vidi se da s vremena na vrijeme čak i dobri ljudi dođu u situaciju da pomišljaju da prekrše zakon iz moralno opravdanih razloga.

Nastavnik upućuje učenike da, kako bi potpomogao učeničko razumijevanje teške ravnoteže između pravnih obaveza i moralnih odgovornosti, kao pismeni zadatak napišu vlastite priče u kojima likovi imaju valjane razloge da razmišljaju o tome da prekrše određeni zakon; na primjer, prekoračenje brzine u hitnim slučajevima ili opiranje zakonu koji nije dobar ili je nepravedan.

Neki od učenika čitaju naglas svoje primjere u plenarnoj raspravi. Zatim nastavnik naglašava razliku između moralnih odgovornosti (koje ljudi preuzimaju sami kao dio svojih vlastitih vrijednosti i uvjerenja) i zakonskih obaveza, koje nameću vlasti.

Oprečnost koja postoji između ove dvije vrste odgovornosti može navesti građane da kritikuju zakone sa kojima se ne slažu i da rade na tome da ih promijene. Oni se ponekad čak odluče da prekrše određeni zakon iz moralno valjanih razloga. Istorija nam takođe nudi primjere gdje su ljudi kršili zakon kako bi protestovali protiv njih ili protiv vlasti koja je bila tiranska. Nastavnik svoje izlaganje ilustruje primjerima iz lokalne zajednice. Nastavnik takođe naglašava da takve slučajeve ne treba uzeti olako, jer kod njih postoji opasnost podriivanja pravne države od koje zavisi stabilno demokratsko društvo.

Napomena

Moralna dilema o kojoj se govori u ovoj lekciji veoma je slična čuvenoj „Hajncovoj dilemi“, koju je uveo američki psiholog Lorens Kolberg²² pedesetih godina dvadesetog vijeka. To je jedna od niza dilema sa kojima su Kolberg i njegovi saradnici otprilike svake tri godine suočavali mlade između 10 i 25 godina starosti. Došli su do zaključka da su ispitanici, u prosjeku, napredovali od rezonovanja zasnovanog na vlastitom interesu, u mlađoj dobi, do rezonovanja u adolescenciji koje je više orijentisano ka drugim ljudima. Nakon toga se većina ispitanika, sredinom perioda adolescencije, okretala ka rezonovanju zasnovanom na potrebama društva, mada neposredno okruženje i priroda dileme mogu uticati na to za kojom će vrstom rezonovanja osoba posegnuti u određenom trenutku. Dokazano je da djeca pravila i propise smatraju nefleksibilnim i zasnovanim ne na potrebama društva nego isključivo na autoritetu onoga ko ih donosi. Do perioda adolescencije mladi postaju svjesniji činjenice da zakoni imaju društveno korisnu svrhu, kao i da ih je moguće kritički preispitati i ocijeniti kao moralno neosnovane ili nepravedne.

---

²² Lawrence Kohlberg

Lekcija 3

Čiji je to problem?

Kako se dijele društvene odgovornosti?

Obrazovni ciljevi	Razmišljati o prirodi zajedničke odgovornosti za društvene probleme.
Učenički zadaci	Učenici raspravljaju o odgovornostima za određene društvene probleme. Učenici popunjavaju okvir za razmišljanje. Učenici pišu odgovore na postavljena pitanja.
Sredstva	Kopije „pisma“. Tabla. Papir za pisanje za svakog učenika pojedinačno.
Metodi	Strukturalna kritička analiza. Analiza i rasprava u manjim grupama. Postizanje konsenzusa i pregovaranje. Individualni pismeni rad.

Konceptualno učenje

Društveni problem: Problem sa kojim se suočava većina ili svi članovi jedne zajednice, a odgovornost za njega dijele različiti djelovi zajednice ili čak čitava zajednica. Odgovornost za društvene probleme ne moraju nužno podjednako dijeliti uključene strane.

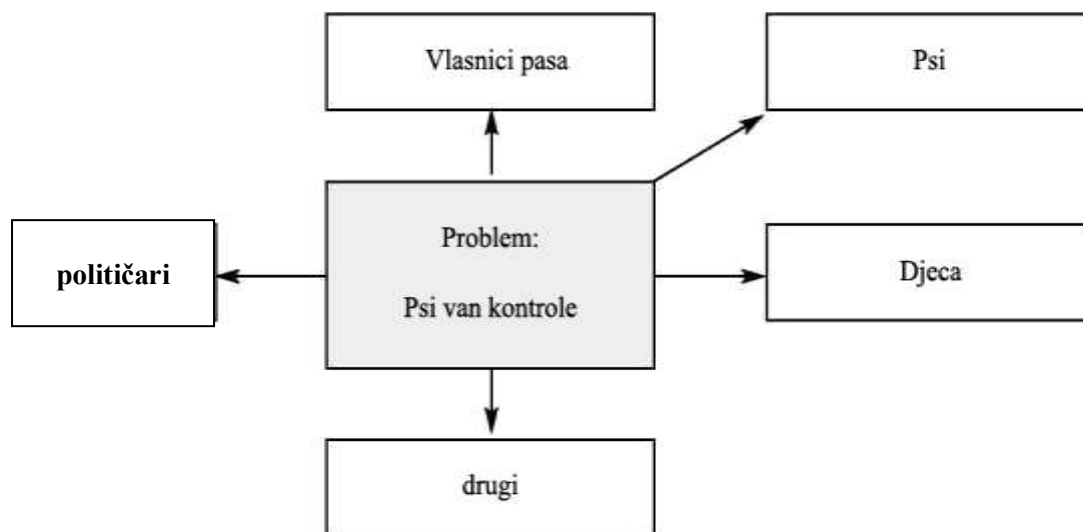
Stepen odgovornosti: Mjera u kojoj neko može biti odgovoran za socijalni problem.

Lekcija

Nastavnik učenicima predstavlja imaginarno pismo lokalnim novinama. Pismo sadrži prigovore u vezi sa dva socijalna problema koja brinu stanovnike toga grada.

Nastavnik govori učenicima u razredu da: a) identifikuju probleme i b) naprave popis (za oba problema) ljudi koji bi mogli biti odgovorni. Nastavnik može pomoći ovaj proces tako što crta okvir razmišljanja na tabli kako je prikazano ispod.

Ko je, na bilo koji način, uključen u ovaj problem?

Grupni rad

Prvi korak

Podijeliti razred na grupe od po tri ili četiri učenika. Dati svakom učeniku u grupi onoliko poena koliko ima učesnika u problematičnoj situaciji.

Drugi korak

Svaki od članova grupe prvo dijeli poene učesnicima prema vlastitom stavu o tome kako bi oni međusobno trebali da dijele odgovornost. Na primjer, djeci i psima ne moraju se nužno dodijeliti nikakvi poeni, dok se svi poeni mogu podijeliti na vlasnike pasa i političare, bilo ravnomjerno ili ne.

Treći korak

Kada je svaki član grupe donio svoju odluku, naizmjenično razmjenjuju svoje ideje s ostalima uz odgovarajuća objašnjenja i argumente. Učenici se u ovoj fazi mogu i predomisliti. Na kraju, svaka grupa sabira poene koje je dobio svaki od učesnika, što predstavlja stav grupe kao cjeline o tome kako podijeliti odgovornost u datoj situaciji.

Nastavnik sa cijelim razredom razgovara o zaključcima do kojih su došle različite grupe, pri tome se zadržava na razlikama u stavovima koje se mogu vidjeti iz zaključaka, a učenike podstiče da objasne na čemu se zasnivaju njihovi zaključci.

Ukoliko ostane vremena ponoviti isti zadatak na problematici odlaganja smeća ili na nekom drugom problemu koji je relevantniji za lokalnu zajednicu kojoj škola pripada ili problemu koji će učenicima predstavljati veći izazov.

Napomena

Problemi koji se navode u datim primjerima pogodni su za učenike koji nemaju veliko iskustvo u razgovoru o političkim problemima. Navedeni problemi su konkretni, stvarni i relativno ih je lako shvatiti (iako ih je, bez obzira na to, teško riješiti). Stariji ili iskusniji razredi bi, uz pomoć istog tipa dijagrama, mogli raspravljati o složenijim problemima, na primjer o problemu nezaposlenosti ili rasizma.

Četvrti korak: Rasprava koja proizlazi iz vježbe

Prilikom zajedničke rasprave koja slijedi na kraju časa, nastavnik upućuje učenike da razmisle o tome da li ljudi snose dovoljno odgovornosti za vlastite postupke. Ukoliko to nije slučaj, učenici treba da razmisle o tome kako ljude navesti na veći stepen odgovornosti. Može li obrazovanje pomoći na bilo koji način? Ili je neophodno donijeti nove zakone i uvesti strožije kazne? Ukoliko bi lokalne ili državne vlasti preuzele odgovornost za određene probleme, pitati učenike šta misle koliko bi to koštalo i kako bi se to platilo? Nastavnik takođe može postaviti pitanje o ulozi mladih u rješavanju društvenih problema te vrste. Da li bi ih trebalo osloboditi odgovornosti zbog starosnog doba? Je li pošteno da mladi probleme u zajednici prepuštaju odraslima? Ova i slična pitanja mogu se iskoristiti kao osnova individualnog pismenog zadatka.

Nastavnik ističe kako bi bilo neophodno da političari na lokalnom i državnom nivou budu svjesni problema od samog njihovog pojavljivanja. Politika se često bavi rješavanjem zajedničkih problema u okviru zajednice. Međutim, to ne znači da vlasti mogu riješiti sve probleme, a do mnogih problema ne bi ni došlo kada bi građani, u prvom redu, bili spremni da preuzmu više odgovornosti za posljedice vlastitih djela.

Lekcija 4

Zašto ljudi postaju aktivni građani?

Zašto ljudi žele da izmijene društvo i kako to mogu uraditi?

Obrazovni ciljevi	Razmotriti razloge zbog kojih ljudi prihvataju odgovornost za patnju drugih ljudi. Istražiti ulogu nevladinih organizacija u građanskom društvu.
Učenički zadaci	Učenici u grupnom radu sastavljaju djelove priče. Učenici iznose pretpostavke o razlozima društveno motivisanog ponašanja. Učenici razmišljaju o ulozi NVO-a. U grupama, učenici istražuju rad NVO-a ili društvenih aktivista. U grupama, učenici predstavljaju svoje rezultate.
Sredstva	Kopije kartica o Jeleni Šantić (radni list za učenike 6.4), već izrezane. Sredstva koja podržavaju učeničko istraživanje. Sredstva za prezentacije grupa, npr. veliki listovi papira, olovke u bojama.
Metodi	Grupni rad. Pregovaranje. Moralno rezonovanje. Kritička evaluacija. Istraživanje. Grupno predstavljanje.

Konceptualno učenje

Društveno djelovanje: Akcija koju preduzimaju građani ili članovi zajednice kako bi riješili društveni problem.

Građanin: Neko ko ima legalno članstvo (državljanstvo) jedne državne zajednice. Državljanstvo podrazumijeva prava i dužnosti, iako se stavovi ljudi razlikuju po pitanju lične odgovornosti za ono što se dešava u zajednici.

Aktivni građanin: Neko ko preduzima javne aktivnosti kao odgovor na društveni problem ili problem u zajednici.

Nevladina organizacija (NVO): Organizacija koju osnivaju i vode građani (a ne vlasti) u svrhu rješavanja društvenih problema. Nevladine organizacije djeluju javno, a ne tajno, i rade na raznim nivoima društva kako bi unijele određene promjene. One se često bave slučajevima u kojima prava građana nijesu adekvatno zaštićena ili nijesu priznata od strane vlasti. Nevladine organizacije mogu saradivati sa vlastima ili predstavljati njihovu opoziciju. Demokratska društva imaju zakone po kojima nevladine organizacije djeluju i koji im daju njihova prava i pružaju pravnu zaštitu.

Građansko društvo: Građani i organizacije koji poduzimaju javne aktivnosti, mimo onoga što preduzimaju vlasti, smatraju se komponentom građanskog društva. Građansko društvo je dio veze koja postoji između pojedinaca i vlasti.

Lekcija

Nastavnik dijeli razred na grupe od po četiri učenika, a potom im daje podatke o Jelenu Šantić (radni list za učenike 6.4). Podaci bi po mogućnosti trebalo da budu izrezani na zasebne isječke. Nastavnik upućuje grupe da isječke nasumice podijele između članova grupe. Članovi grupe naizmjenično čitaju isječke jedni drugima. Cijela grupa zajedno treba da poreda isječke onim redom koji im se čini najlogičniji.

Nastavnik potom upućuje učenike da unutar grupe razgovaraju o sljedećim pitanjima i da, po mogućnosti, nađu zajednički odgovor. Nastavnik naglašava da je sasvim uredu ako se članovi grupe ne slažu, ali da razmjena ideja dovodi do boljih odgovora. Učenici pojedinačno bilježe vlastite odgovore. Nastavnik, potom, razgovara o ključnim pitanjima sa cijelim razredom, a ta se diskusija može bazirati na pitanjima koja slijede.

Pitanja

- Šta mislite koji su glavni razlozi što se Jelena Šantić priključila Grupi 484?
- Kojim biste riječima opisali Jelenu Šantić, na osnovu onoga što znate o njoj?
- Šta mislite zašto Jelena Šantić i Grupa 484 nijesu prepustili vlastima da urade ono što su oni željeli da urade?
- Koje vrste potreba Grupa 484 pokušava zadovoljiti?
- Kakvo su se društvo Jelena Šantić i Grupa 484 nadali da će izgraditi?
- Šta mislite koliko su važne nevladine organizacije (kao što je Grupa 484) u jednom društvu? Šta mislite šta ovakve organizacije mogu postići? Razmislite o njihovoj ulozi u odnosu na rad organa vlasti, kao i u odnosu na zadovoljavanje potreba (ostvarivanje prava) građana.
- Razmislite o sopstvenom društvu. Koje bi potrebe, prema vašim saznanjima, mogle biti efikasnije zadovoljene uz pomoć aktivnih pojedinaca koji su voljni preuzeti odgovornost ili uz pomoć nevladinih organizacija?

Kako bi dao primjer, nastavnik čita sljedeći citat iz međunarodnog izvještaja za 2003. o nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini:

„Sektor nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini i dalje daje pozitivan doprinos procesu uspostavljanja demokratije i građanskog društva. [...] U Bosni i Hercegovini trenutno postoje 7.874 nevladine organizacije, koje djeluju prema starom i novom zakonu o registraciji. [...]

Sektor nevladinih organizacija pokazao je da je sposoban da organizuje javne kampanje širih razmjera kojima se zagovara promjena pitanja koja su od ključnog značaja za bosanskohercegovačko društvo, uključujući tu i problematiku mladih, jednakosti polova, zaštite okoline, zaštite prava manjina, itd. Veliki broj nevladinih organizacija i dalje pruža usluge na polju zdravstvene zaštite i socijalne pomoći, obnove, zaštite ljudskih prava, zaštite okoline, te zaštite manjinskih grupacija.“²³

Nastavnik raspravlja s učenicima o ovom citatu. Prvo bi trebalo da razmisle mogu li se područja djelovanja spomenuta u izvještaju primijeniti i na njihovu zemlju. Zatim nastavnik traži da se sjete primjera različitih vrsta projekata koji bi se mogli preduzeti u ovim područjima djelovanja.

Pitanja

Kao zadnji zadatak u okviru ove lekcije, svaka od grupa treba da se fokusira na jednu od pomenutih oblasti i o njoj pripremi odgovarajuću prezentaciju koja bi se zasnivala na gradivu izloženom u okviru lekcije. Umjesto toga, ukoliko za to postoji odgovarajuća oprema, učenici bi mogli saznati nešto više i pripremiti grupne prezentacije o životu i radu drugih aktivnih građana; primjeri mogu biti i međunarodno poznate ličnosti kao što su Majka Tereza ili Nelson Mandela.

²³ Izvor: Izvještaj USAID-a pod nazivom „NVO indeks održivosti, Evropa i Evroazija 2003.“, str. 42 i 43; www.usaid.gov/locations/evrope/eurasia/dem_gov/ngoindex/2003/bosnia.pdf

Radni list za učenike 6.1

Milanov izbor

Milan samo što nije krenuo u školu kad je otac ušao u kuhinju.

„Milane, danas bi stvarno trebalo da mi pomogneš na njivi. Možeš li da ne ideš u školu i da ostaneš kući? Usjevi će propasti ako ih još malo ostavimo.“

Milanu to nije bilo drago.

„Tata, danas moram da idem u školu“, rekao je, „danas je prvi sastanak vijeća učenika, a mene su izabrali za jednog od predstavnika osmog razreda.“

„Ali nijesi i jedini, je li tako,“ kazao je otac, „nije važno i da ne odeš. Zar nema još nekih predstavnika osmog razreda?“

„Ima, ali ću ako ne odem iznevjeriti one koji su me izabrali. Pored toga, danas imamo čas biologije, a ja ne želim da ga propustim. Moram položiti sve testove ako želim da se upišem na fakultet.“

Milanov otac je nezadovoljno gundao.

„Pričaš o odlasku na fakultet kao da tvoja porodica nije bitna. Kako ne vidiš da nam trebaš kod kuće. Kako ćeš nam pomoći time što ćeš otići od kuće na studije? I gdje ćeš onda kad završiš fakultet? Malo je vjerovatno da ćeš se vratiti ovdje, to je sigurno.“

„Trebalo bi da ti bude drago što želim da nešto postignem u životu,“ Milan je ljutito povikao, „za razliku od većine dječaka ovdje. Oni nijesu nimalo ambiciozni. Na kraju će završiti isto kao i njihovi očevi.“

„A šta je loše u tome ako čovjek poštuje starije generacije,“ odgovorio je otac, koji je postajao sve ljubi. „Muka mi je od sve te silne moderne priče o obrazovanju. Čini mi se da ste zaboravili neke stare vrijednosti kad smo se svi zalagali jedni za druge. Vi samo sebe gledate.“

Milan je uzdahnuo. Sve je to već čuo.

„Tata, ako dobijem dobar posao neću ja zaboraviti ni na tebe ni na porodicu. Kako ti takvo nešto pada na pamet? Da li stvarno hoćeš da napustim školu i ne postignem ono što znam da mogu? Svi mi nastavnici kažu da bih mogao postati dobar naučnik. Možda ću jednog dana da otkrijem nešto što će pomoći svim ljudima na svijetu.“

Otac je lupio šakom po stolu.

„Ti prije svega imaš obaveze prema porodici i ovoj zajednici, naročito u ovim teškim vremenima. A ti samo maštaš. Nije te briga za stvarni život.“

Te su riječi Milana povrijedile, ali to nije želio da pokaže. Nekoliko trenutaka netremice je gledao u oca, čutke mu prkoseći. Nakon toga se otac okrenuo i izišao iz kuće, zalupivši vratima za sobom.

Milan je sjeo i uzdahnuo. Razmislivši nekoliko trenutaka, odlučio je šta da radi. Uzeo je svari za školu i pošao prema vratima. Potom se zaustavio, uzeo komad papira i sjeo da napiše poruku ocu. Bilo je to nešto najteže što je dotad morao da uradi.

Radni list za učenika 6.2

Šmitova dilema

Šmitova kćerka jedinica veoma je bolesna. Hitno joj je potrebna operacija, ali jedini doktori u regionu koji je mogu operisati traže da se njihov medicinski tretman plati prije nego što bilo koga pregledaju. Šmit ne zna šta da radi. On i žena imaju nešto ušteđevine, kojom su namjeravali da otvore malu radnju. Rado će dati svu ušteđevinu da spasi kćer, ali to ni izbiliza nije dovoljno.

Šmit preklinje doktore da izvrše operaciju i za manje novca, ali doktori tvrde da ne mogu, jer to ne bi bilo pošteno prema ostalima koji plaćaju punu cijenu. Šmit moli rodbinu i prijatelje da mu posude nešto novca, ali to i dalje nije dovoljno. Za sve to vrijeme zdravstveno stanje Šmitove kćerke se sve više pogoršava.

U očaju, Šmit razmišlja o tome da ukrade preostalu sumu novca koja mu je potrebna da spasi život svoje kćerke.

Radni list za učenike 6.3

Situacija izmiče kontroli!

Razmislite o ovom pismu koje je objavljeno u jednim lokalnim novinama.

Kao grupa stanovnika ovog kvarta veoma smo zabrinuti zbog niza problema koji nastaju kao posljedica činjenice da građani nijesu spremni da preuzmu odgovornost za vlastito ponašanje.

Jedan je broj pasa izvan kontrole. Njihovi vlasnici ili ne znaju za to ili ih nije briga. Psi ostavljaju izmet po ulici, što ne samo da je neprijatno nego može biti i opasno po zdravlje. Neki psi lutaju u čoporima i postaju agresivni, te ih treba držati pod kontrolom, posebno ako se djeca igraju u blizini.

Takođe smatramo da se previše otpada nalazi na ulicama grada i rubnim područjima. To je posljedica činjenice da su građani isuviše lijeni da otpad odlažu na propisani način. Otpad ne predstavlja prijatan prizor, privlači pacove i dovodi do širenja zaraza. Stare kante sa bojom i hemikalijama mogu dospjeti u rijeke i potoke, i tako zagaditi zalihe pitke vode.

Zašto ljudi malo ne razmisle o posljedicama vlastitih djela? I zašto političari ne urade nešto na rješavanju ovih problema?

S poštovanjem,

Radni list za učenike 6.4**Kartice: život Jelene Šantić**

1. Jelena Šantić rođena je 1944. godine. Bila je Srпкиnja.	2. Jelena Šantić umrla je 2000. godine od raka.
3. Nakon Jelenine smrti, neki njeni prijatelji uzeli su kamen iz jedne zgrade u Beogradu koja je bila oštećena prilikom bombardovanja. Kamen su ukasila djeca izbjeglice sa Kosova. Potom je kamen, kao simbol, prenesen u Park mira „Jelena Šantić“ u Berlinu.	4. Jelena Šantić i Grupa 484 vodili su projekat Pakrac u Hrvatskoj, koji je bio usmjeren na izgradnju povjerenja između Srba i Hrvata nakon rata iz 1991. godine. Jeleni su se u tom projektu pridružili volonteri sa obje strane, kao i iz međunarodne zajednice.
5. Jelena Šantić bila je osnivač i lider organizacije pod nazivom Grupa 484. Grupa 484 je nevladina organizacija (NGO). Grupa 484 zalaže se za nenasilno rješavanje konflikata, toleranciju i saradnju kao osnov za izgradnju humanih društava.	6. Jelena je pisala članke protiv nacionalizma i rasizma. Članci su objavljivani na međunarodnom nivou. Jeleni je, za njen rad, organizacija pod nazivom <i>Pax Christi</i> dodijelila Međunarodnu nagradu za mir.
7. U Berlinu postoji Park mira koji nosi ime Jelene Šantić, kao priznanje za njen rad. Jelena je jednom održala govor u tom parku.	8. Jelena Šantić postala je učitelj baleta i balerina poznata na međunarodnoj sceni.
9. Jelena Šantić se borila protiv rata i zalagala se za poštovanje ljudskih prava. Ona i njena organizacija radili su naporno kako bi pomogli izbjeglicama koje su u velikom broju dolazile u Srbiju.	10. Grupa 484 dobila je ime po projektu zbrinjavanja 484 porodica iz Hrvatske, koje su zbog rata ostale bez svojih domova. Grupa 484 pomagala je izbjeglicama, pružala im utjehu i davala informacije o njihovim pravima.

Treći dio

Učestvovanje

Nastavna jedinica 7

Razredne novine

Razumijevanje medija kroz rad u njima

NASTAVNA JEDINICA 7: Razredne novine Razumijevanje medija kroz rad u njima

Prisustvo i uticaj medija širom svijeta raste iz godine u godinu. Kako život postaje sve komplikovaniji, a mi sve zavisniji jedni od drugih, tako se sve više oslanjamo na različite informacije u pokušaju da shvatimo uticaje i događaje koji se direktno tiču našeg života. Sve one informacije o nečemu što ne možemo saznati direktnom percepcijom putem naših čula možemo dobiti samo preko nekog od medija koji takve informacije prenose.

Međutim, pojedinačni pristupi različitim medijima u velikoj se mjeri razlikuju, što utiče na nivo informisanosti pojedinca i njegovu mogućnost da na nešto utiče ili vrši određenu kontrolu. Sljedeći značajan aspekt ove problematike jeste pitanje cenzure i problem netačnog informisanja od strane političkih stranaka, vlasti ili moćnih lobija. Konflikt, uključujući socijalne promjene i ratno stanje, otvara mogućnost za manipulaciju i iskrivljavanje informacija.

Premda primjeri međusobne zavisnosti, pomenuće se samo neki od njih, neće se eksplicitno razrađivati o ovoj nastavnoj jedinici o medijima, učenici će sami pronaći njihove elemente kada budu poredili štampane medije u zemlji i regionu i budu ih ocjenjivali po određenim kriterijumima.

Pristup obrazovanju vezanom za medije u ovoj nastavnoj jedinici nešto je drugačiji: putem izdavanja vlastitih zidnih novina, učenici se upoznaju sa okolnostima koje prate izdavanje novina, i tako „iznutra“ uče nešto o svijetu medija. Iskustvo u podučavanju o ovoj temi govori nam da se učenicima na taj način omogućava direktan pristup štampanim medijima koji su im, inače, prilično daleki. Učenici kritički procjenjuju tu vrstu medija, elektronske medije, ali i način na koji oni sami koriste različite vrste medija uz novostečena saznanja. Time će razviti medijsku pismenost.

Na kraju, jedan praktičan savjet: ova nastavna jedinica se u velikoj mjeri oslanja i nudi velike mogućnosti za povezivanje gradiva iz drugih predmeta i saradnju u tom smislu. Sastavljanje i korigovanje tekstova moglo bi se raditi na časovima maternjeg jezika, dok bi dizajn mogao biti jedan od učeničkih zadataka tokom časova likovne umjetnosti. Nekada se desi da razred sav taj posao mora pokrenuti sam, eventualno uz pomoć uređivačkog tima sastavljenog od zainteresiranih učenika.

Zidne novine mogu biti prisutne u životu škole izvjesno vrijeme prije nego što se i drugi nastavnici ubijede da vrijedi da se i oni uključe u njihovo izdavanje.

Učenje o obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Medijska pismenost jeste jedan od ključeva za ostvarenje sveopšteg cilja u oblasti ljudskih prava i građanskog obrazovanja –građanina koji aktivno participira u životu zajednice. Slijedi pregled najznačajnijih aspekata medijske pismenosti:

1. Sposobnost komunikacije odnosi se na način na koji se odvija komunikacija između ljudi uopšteno. Društvena realnost ne postoji kao takva. Nju, zapravo, određuje cjelokupna komunikacija među ljudima, što znači da ona nastaje kao posljedica čina komunikacije. Ta opšta sposobnost komunikacije počinje usvajanjem maternjeg jezika, a dalji razvoj predstavlja korišćenje te sposobnosti u javnosti.
2. Čovjek pokazuje sposobnost komunikacije od samog rođenja. Priroda nas je obdarila tom sposobnošću, ali se ona mora usmjeravati, praktikovati i usavršavati.
3. Ovladavanje medijima dio je sveobuhvatnog koncepta sposobnosti komunikacije. Ono se odnosi na složeni i raznovrsni svijet medija, čije je korišćenje neophodno savladati, usavršavati i zahtijevati, na primjer, tako što će to biti jedna od stvari koju učenici treba da savladaju. Štampani mediji, uključujući i zidne novine, predstavljaju značajno sredstvo savremene komunikacije s kojim bi učenici trebalo da se upoznaju. Međutim, to je samo jedan element u okviru zadatka ovladavanja medijima.

NASTAVNA JEDINICA 7: Razredne novine

Razumijevanje medija kroz rad u njima

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Novine oko nas	Učenici se upoznaju sa raznim štampanim medijima. Shvataju razlike u strukturi sadržaja.	Učenici skupljaju i analiziraju novine i časopise koji se obično čitaju u njihovoj zajednici. Prave poster na kojem bilježe rezultate istraživanja.	Novine, makaze, ljepilo, veliki listovi papira.	Grupni rad.
Lekcija 2: Naše novine su najbolje, zar nijesu?	Učenici razjašnjavaju kriterijume za dobre novine ili časopis. Postaju svjesni vlastitih izgleda, vrijednosti i interesa.	Učenici vrednuju prezentacije drugih grupa i nalaze kompromisna rješenja.	Prezentacije pripremljene na prethodnom času. Matrica na tabli ili <i>flip chart</i> -u.	Grupne prezentacije, plenarna rasprava i vrednovanje.
Lekcija 3: Uređujemo svoje zidne novine	Po grupama, učenici postižu saglasnost o nizu tema i ciljeva. Sarađuju unutar grupe, razmjenjuju ideje i kompetencije sa drugim članovima tima.	Učenici odlučuju o strukturi novina koje zajedno uređuju, utvrđuju teme relevantne za njihovu školu i pišu prilog za odgovarajuću rubriku zidnih novina.	Zavisno o dostupnim materijalnim sredstvima, rezultati variraju od teksta pisanog rukom do kompjuterskih tekstova sa digitalnim fotografijama.	Zajedničko odlučivanje. Grupni rad.
Lekcija 4: Naš prvi broj!	Kroz otvorenu raspravu, učenici utvrđuju šta je sve potrebno za nastavak projekta zidnih novina. Sposobni su da odlučuju i preuzmu odgovornost.	Učenici moraju formirati mišljenje i donijeti odluku o svom angažmanu u budućem projekatu.	Tabla ili <i>flip chart</i> .	Plenarna rasprava.

Lekcija 1

Novine oko nas

Koga one informišu. Kako informišu. Koje informacije prenose.

Obrazovni ciljevi	Učenici se upoznaju sa raznim štampanim medijima. Shvataju razlike u strukturi sadržaja.
Učenički zadaci	Učenici skupljaju i analiziraju novine i časopise koji se obično čitaju u njihovoj zajednici. Prave poster na kojem bilježe rezultate istraživanja.
Sredstva	Novine, makaze, ljepilo, veliki listovi papira.
Metodi	Grupni rad.

Konceptualno učenje

Pojam štampani mediji odnosi se na pisane izvore informacija, takozvane klasične medije, uključujući tu novine, časopise, knjige, kataloge, prospekte, letke, mape, dijagrame, ali i razglednice, kalendare i postere.

Štampani mediji obično se štampaju na papiru. Štamparska tehnologija doživljava rapidne promjene, a digitalna štampa postaje sve zastupljenija.

Lekcija

Nekoliko sedmica prije obrađivanja ove lekcije nastavnik učenicima daje zadatak da sakupe sve novine i časopise do kojih mogu doći i donesu ih u školu. Da bi se olakšao rad učenika, predlaže se da se u učionici odvoji jedna klupa koja će se koristiti za prezentacije. Uz malo sreće, učenici bi od prodavača novina mogli nabaviti stare stalke za novine, što bi bilo idealno za prezentaciju novina i časopisa. Nastavnik bi trebalo da se pobrine da među prikupljenim novinama budu zastupljene sve najznačajnije dnevne novine.

Nastavnik počinje prvu lekciju time što, prema uobičajenoj praksi, obavijesti učenike o ciljevima i zadacima u okviru nove nastavne jedinice. Nastavnik bi trebalo da naglasi da je ova nastavna jedinica početak projekta koji bi mogao, i trebalo, da traje najmanje jedno polugodište. Učenici bi također trebalo da shvate da im taj projekat pruža mogućnost da steknu praktično iskustvo u novinarstvu. Iskustvo pokazuje da su budući profesionalni novinari svoje prve korake često pravili baš u ovakvim projektima.

Učenici se dijele na manje grupe, po mogućnosti od po tri, najviše četiri člana. Svaka grupa ima zadatak da analizira različite novine ili časopise. Rad učenika usmjerava se sljedećim pitanjima:

- Koje sve rubrike ove novine imaju?
- Kojim su redom rubrike poređane?
- Kojim se ciljnim grupama čitatelja te rubrike obraćaju? Koji su članovi porodice posebno zainteresovani za određene rubrike?
- Koje teme pokrivaju kategorije koje grupa pregleda?
- Odaberite po jedan karakterističan članak iz svake kategorije. Izrežite te članke i zalijepite ih na list papira kako biste napravili plakat.

Poster bi trebalo da nosi naziv novina ili časopisa, a idealno bi bilo da ima originalno zaglavlje, a na gore navedena pitanja treba odgovoriti. Učenike bi trebalo podsjetiti na značaj jasnog i urednog plana.

U ovoj fazi veoma je važno da je učenicima jasna osnovna struktura novina, što im omogućava da prezentiraju svoje rezultate i objasne ih ostatku razreda.

Grupe pripremaju svoje prezentacije za sljedeći čas i to tako što im je zadatak da reklamiraju svoje novine ili časopis i istaknu sve njihove prednosti i dobre strane. Pošto sasluša sve prezentacije, razred pokušava da odredi koje su novine po njima najinteresantnije i najinformativnije. Cilj ovoga jeste da se dogovori sa nekom novinskom kućom besplatna dostava tih novina u narednih nekoliko sedmica, a to su mnoge kuće voljne da urade kad su u pitanju škole.

U ovoj fazi nastavnik ima ulogu savjetnika. On pomaže grupama da otkriju unutrašnju strukturu novina, s obzirom na to da nije sve novine baš jednostavno analizirati. Nastavnik bi također trebalo da nadgleda rad grupa i da se pobrine da grupe pripreme uspješne prezentacije, ali i da završe svoj rad do kraja časa, jer pretjeran perfekcionizam kod ove vježbe može poremetiti plan rada.

Lekcija 2

Naše novine su najbolje... zar nijesu?

Što jedne novine čini dobrim?

Obrazovni ciljevi	Učenici razjašnjavaju kriterijume za dobre novine ili časopis. Postaju svjesni vlastitih izgleda, vrijednosti i interesa.
Učenički zadaci	Učenici vrednuju prezentacije drugih grupa i nalaze kompromisna rješenja.
Sredstva	Prezentacije pripremljene na prethodnom času. Tabla ili <i>flip chart</i> .
Metodi	Grupne prezentacije, plenarna rasprava i vrednovanje.

Konceptualno učenje

Pojam „sloboda štampe“ odnosi se na pravo novinara i novinskih kuća da svoj posao obavljaju slobodno, kao i na pravo na objavljivanje necenzuriranih informacija i stavova. Sloboda štampe pojavljuje se u konkretnom obliku u posebnim pravima novinara da odbiju da daju dokaz, kao i u ograničenjima koja postoje kad je u pitanju nadziranje novinara audio opremom („prisluškivanje“) kako bi se zaštitio izvor informacija koji novinaru treba da bi obavljao svoj posao. Pristup novinarskoj profesiji ne potpada pod državnu regulativu, a edukacija novinara organizuje se privatno i bez uticaja vlasti.

Lekcija

Druga lekcija počinje prezentacijama. Grupe već imaju spremne portofolije i odgovarajuće novinske isječke. Može biti korisno grupama dati pet minuta na početku časa da se pripreme za prezentaciju.

Učenici vrednuju prezentacije po utvrđenim kriterijumima. Nastavnik može objasniti te kriterijume i napraviti sljedeću tabelu.

	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5	Bodovi
Naziv novina ili časopisa						
Poster						
Formalni aspekti prezentacije						
Sadržaj prezentacije						
Formalni aspekti novina ili časopisa						
Sadržaj novina ili časopisa						

Navedenom vrednovanju ne bi trebalo dati prevelik značaj; ono bi ustvari, kroz komponentu takmičenja, trebalo da bude podsticaj učenicima da pripreme što bolju prezentaciju.

Nakon prezentacija učenici bi trebalo da procijene štampane medije koje su vidjeli (kritičko razmišljanje), s naglaskom na sljedeća pitanja:

- Šta jedne novine/časopis čini „dobrim“ novinama/časopisom?
- Koja je njihova svrha?
- Šta mislimo o novinama/časopisima koji su nam prezentirani?
- Šta bi se moglo poboljšati?

Iskustvo pokazuje da nastavnik može strukturirati i usmjeriti diskusiju tako što će na papiru pripremljenom prije časa na *flip chart*-u bilježiti učeničke ideje. Ideje se mogu bilježiti i na tabli, ali mana toga je što one onda ne ostaju na raspolaganju za sljedeći čas.

Nastavnik završava lekciju tako što predlaže učenicima da izdaju i uređuju svoje „zidne novine“. Učenicima se daje u zadatak da razmisle o tome koje bi sve rubrike uveli kako bi aktivnosti u školi bile adekvatno zastupljene, a koje bi rubrike njih same najviše interesovale. Učenici takođe treba da predlože naziv novina.

Lekcija 3

Uređujemo svoje zidne novine

Sve što treba i ponešto što ne treba raditi?

Obrazovni ciljevi	Učenici unutar svoje grupe postižu saglasnost o nizu pitanja i ciljeva, surađuju unutar grupe, razmjenjuju ideje i saznanja sa drugim članovima tima.
Učenički zadaci	Učenici odlučuju o strukturi novina koje zajedno uređuju, utvrđuju teme relevantne za njihovu školu i pišu prilog za odgovarajuću rubriku zidnih novina.
Sredstva	Zavisno o dostupnim materijalnih sredstvima, učenički sastavi variraju od teksta pisanog rukom do kompjuterskih tekstova sa digitalnim fotografijama
Metodi	Zajedničko odlučivanje. Grupni rad.

Lekcija

U grupama od po tri ili četiri člana, učenici razmjenjuju ideje – koje rubrike sadrže relevantne informacije o aktivnostima u školi.

Nastavnik je već pripremio po jedne male zidne novine za svaku grupu i to tako što je sastavio tri papira formata A4 i postavio ih na zid. Grupama se zatim daje zadatak da osmisle opštu strukturu novina, uključujući i naziv novina, mogući izgled i raspored rubrika koje su odabrali, te plan njihovog objavljivanja. Rezultat bi mogao biti ovakav:

Učenička kronika					
<u>Najnovije vijesti</u>	<u>Sport</u>	<u>Najvažnije vijesti</u>	<u>Događaji</u>	<u>Roditelji</u>	<u>Naše brige</u>

Sugestije pojedinačnih grupa postavse na zid u učionici, a učenicima se ostavi vremena da pregledaju panoe i donesu zaključke. Potim „urednički kolegijum“ donosi važne odluke:

- Naziv novina (razmjena stavova, rasprava i konačno glasanje);
- Izbor najsadržanijih i najvažnijih rubrika za školu i učenike.

Učenici sada formiraju manje timove, s tim da broj timova odgovara broju rubrika koje će se objavljivati, uz još jedan tim koji će biti zadužen za produkciju.

Na samom početku, produkcijski tim bavi se praktičnim stvarima, tj. izgledom i prezentacijom zidnih novina. Prije početka projekta, nastavnik obavještava direktora o projektu izdavanja novina i od njega dobija dozvolu da se učeničke novine izlože u školi.

Dok urednički tim planira prve članke pojedinačnih rubrika, nastavnik sa produkcijskim timom razgovara o tehničkim aspektima.

Učenicima se daju zadaci koje treba izvršiti do sljedeće sedmice. Svaki od uredničkih timova predaje svoj prilog, a produkcijski tim sastavlja zidne novine, tj. odgovarajući logo, naziv novina i odabrane rubrike.

Tako ekspeditivno sprovođenje plana učenicima daje mogućnost da osjete zadovoljstvo svog prvog uspjeha, ali ih istovremeno suočava i sa neminovnim poteškoćama. Cilj ovakvog pristupa jeste da se osnuje stalni urednički tim koji će redovno objavljivati novosti. Taj se tim formira od najaktivnijih i najzainteresovanijih učenika koji će biti u stanju da nastave sa projektom izdavanja zidnih novina u jednom dužem periodu.

Lekcija 4

Naš prvi broj!

Kako nastaviti dalje?

Obrazovni ciljevi	Učenici su sposobni da vode otvorenu raspravu i postaju svjesni implikacija i posljedica nastavljanja projekta zidnih novina. Sposobni su da odlučuju i preuzmu odgovornost.
Učenički zadaci	Učenici moraju formirati mišljenje i donijeti odluku o svom angažmanu u budućem projekatu
Sredstva	Tabla ili <i>flip chart</i> .
Metodi	Plenarna rasprava.

Konceptualno učenje

Diskusija (razmjena argumenata, od latinskog *discussio* – argument) predstavlja poseban vid verbalne komunikacije između dvije ili više osoba prilikom koje se raspravlja – tj. diskutuje – o jednom ili više pitanja tako što svaka strana iznosi svoje argumente. Bez obzira na to o čemu se raspravlja, diskusija bi trebalo da se odvija uz uzajamno poštovanje. Dobar način diskusije znači da učesnici dopuštaju, ili čak podstiču, izražavanje stavova i mišljenja koji se razlikuju od njihovih, i takve stavove pažljivo razmotre umjesto da ih bez ikakvog razmišljanja odbace. Lični kvaliteti, kao što su mirnoća, pribranost i ljubaznost, idu u korist obiju strana. U najboljem slučaju diskusija dovodi do rješenja problema ili do kompromisa koji je svima prihvatljiv.

U modernim društvima diskusija predstavlja civilizovano, tj. nenasilno, sredstvo rješavanja nesuglasica, te razrješenja konflikata interesa i ciljeva. Konflikti se ne potiskuju nego se rješavaju. Učenjem i usavršavanjem vještina diskutovanja, učenici savladavaju osnovne elemente uspostave i održanja mira u društvu.

Lekcija

Nakon što urednički timovi objave članke i daju kratak izvještaj o svom radnom iskustvu, učenici se fokusiraju na pitanje hoće li nastaviti projekat uređivanja zidnih novina. Sada kad svi učenici imaju određenu predstavu o tome koliko bi im vremena za to trebalo i s kojim bi se organizacionim problemima sretali, mogu realno diskutovati o pitanju nastavka projekta.

Nastavnik može pomoći davanjem jasnoće i strukture učeničkoj diskusiji tako što će sljedeće postaviti na *flip chart*-u ili na tabli.

Organizacija	Kadrovska pitanja	Saradnja	Vremenski plan
Ukoliko nastavimo: Šta sve moramo uzeti u obzir? Gdje će nam vrijeme predstavljati problem? Koja tehnička sredstva možemo koristiti? Kako naše novine možemo sačuvati od uništavanja i vandalizma? Koja će nam finansijska sredstva biti potrebna? Kako do njih doći?	Ko je zainteresovan? -Glavni urednik? -Urednički kolegijum? - Kakvu ulogu i položaj ima nastavnik? - Imena: - - -	- Kako zainteresovati i druge učenike u školi? - Koji bi nastavnici željeli da nam se priključe u projektu? - Možemo li organizovati posjete lokalnim uredništvima (štampanih medija, TV emitera ili elektronskih medija)? - Možemo li organizovati razgovor sa profesionalnim novinarom na času?	

Nastavnici koji rade na takvim projektima vrlo brzo shvate da se ne može sve planirati. Ovaj projekat od svih učesnika traži kontinuiran angažman. On predstavlja živopisan, fascinantno, ali i težak, a ponekad i frustrirajući proces.

Nastavnici koji imaju iskustva sa tom vrstom projekata upoznati su sa redoslijedom izvođenja glavnih aktivnosti i takođe znaju da je upravljanje projektom s određenom dozom autoriteta neophodna komponenta projekta, ali znaju i prepoznati momenat kada taj autoritet počinje gušiti svaku inicijativu na strani učenika. Učešće u ovakvim projektima učenicima pruža značajno iskustvo u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava.

Nastavnici bi trebalo da iskoriste svoj autoritet kako bi osigurali da se do kraja obrađivanja ove lekcije donesu jasne odluke i postavi odgovarajući vremenski plan izvođenja aktivnosti.

Dodatni materijal za nastavnike

Tri dimenzije razvijanja medijske pismenosti

1. Prva dimenzija: procjena medija

Procjena medija može se kratko izraziti starogrčkim glagolom Kpiveiv (krinein), što je izvorno značilo „napraviti razliku“, a odnosilo se na trajno sticanje i preispitivanje znanja i iskustva.

Procjena medija jeste analiza medija. Ta se analitička komponenta odnosi na sposobnost percipiranja i razumijevanja događaja u društvu – na primjer, procesa koncentracije unutar medija, koji može ugroziti funkciju medija u demokratskom društvu. Kod tog konkretnog primjera važno je da znamo ko je vlasnik kojih novina i koliko je vrsta medija vlasništvo jedne kompanije. Međutim, ne smijemo zaboraviti da su mediji komercijalne firme koje moraju stvarati profit. I, svidalo se to nama ili ne, što nam je više život međuzavisan i zahvaćen globalizacijom, to smo više zavisni od medija. Analiza medija omogućava nam da kritički procjenjujemo razvoj medija – da pravimo razliku – tako da možemo adekvatno koristiti svoju medijsku pismenost.

Pojam (samo-)refleksivna sub-dimenzija znači da bi trebalo da možemo da povežemo i primijenimo svoj analitički potencijal i znanje na samog sebe i svoje polje djelovanja. Osobito kad je riječ o medijima primjećujemo jaku tendenciju da se priča o „drugima“, a zanemaruje svoj lični udio u svemu.

Sposobnost analiziranja i promišljanja vezuje se i za treću dimenziju, etički stav prema drugima, koji uravnotežuje i definiše analitičko promišljanje i preispitivanje u smislu društvene odgovornosti.

2. Druga dimenzija: poznavanje medija

Pod tim se pojmom podrazumijeva „čisto“ znanje o medijima i medijskim sistemima, što se, opet, može podijeliti na dvije komponente.

Sub-dimenzija informacije uključuje osnovno znanje kao što je kako novinari obavljaju svoj posao, koje se vrste programa emituju na radiju i televiziji, zašto više volimo neke programe kad gledamo televiziju, te kako možemo koristiti kompjuter za efikasno zadovoljenje svojih potreba.

Sub-dimenzija vještina poznavanju medija dodaje sposobnost korišćenja nove opreme bez prethodnog iščitavanja uputstva za upotrebu. To podrazumijeva proces „učenja kroz praksu“ – kako se služiti kompjuterom, kako pristupiti internetu, kako se služiti video-kamerom, itd.

3. Treća dimenzija: korišćenje medija

Korišćenje medija takođe se može podijeliti u dvije potkategorije:

1. Sposobnost korišćenja medijskih proizvoda: tu se susrećemo sa dimenzijom recepcije i konzumiranja medijske produkcije. Gledanje televizije, naprimjer, predstavlja aktivnost, s obzirom na to da moramo procesuirati ono što smo vidjeli i to integrisati u naš kognitivni sistem i repertoar slika kojim raspolazemo. Danas ne samo čitanje tekstova nego i gledanje filmova povećava našu sposobnost recepcije.
2. Aktivno korišćenje medijske opreme: ova se dimenzija odnosi na medije u društvenoj interakciji. Telebankarstvo, telešoping, video i telefonske konferencije, konvencionalna i digitalna fotografija, produkcija video filma – veliki broj medija nudi nam ogromne mogućnosti ne samo percepcije svijeta putem primanja informacija, nego i putem njihove proizvodnje.

Nastavna jedinica koja se bavi medijima fokusira se upravo na tu dimenziju, koja je povezana sa dvjema pomenutim dimenzijama obrazovanja vezanog za medije.

Radni list za učenike 7.1

Kako napisati članak

Osnovna struktura članka

1. Naslov

Svaki članak mora imati naslov. On ima važnu funkciju. Naslov ne bi trebalo da bude bombastičan, ali bi trebalo da privuče pažnju čitaoca i da ga navede da nastavi da čita.

Čitaoci samo pogledom prelete stranice i odaberu članke koji ih zanimaju. Zato naslov mora čitaocu zapasti za oko – stoga neka bude kratak, napisan velikim podebljanim slovima i odvojen od teksta koji slijedi.

2. Uvodni dio

Uvodni dio obično će biti prvi odlomak vašeg članka (proizvođači novina to često zovu „glavni dio“). Pravilo je da je istaknut podebljanim slovima.

Uvod daje čitaocu najvažnije informacije. U informativnom uvodnom tekstu, čitalac pronalazi odgovore na ključna pitanja.

Kod književnih i drugih tekstova koji su više usmjereni na emocije nego na činjenice uvodne rečenice obično su posvećene živom opisu određene scene. Kod takvih tekstova čitaoca nećemo moći zainteresovati činjenicama nego upotrebom stilskih sredstava.

3. Upotreba jezika i stila

Pažljiva i precizna upotreba jezika za jedan dobar članak možda je i važnija nego pravilna primjena novinskog stila pisanja. Ako novine uporedimo sa kućom, onda različiti novinarski stilovi pisanja i prezentacije predstavljaju namještaj, ali riječi su cigle od kojih je kuća napravljena.

I dok se bez namještaja nekako i može, u kući bez cigli ne možemo živjeti. Emotivno pisani članci, uz jednu „ljudsku komponentu“, veoma su popularni u novinama. Ali pripazite, supa ne valja ni kada je presolite (i dobrih stvari može biti previše)!

To nas dovodi do rečenice. Neka vam rečenice budu kratke i jednostavne. Čitaoci mogu imati problema da shvate rečenice koje imaju više od 14 riječi. A rečenice sa 25 i više riječi su jednostavno nerazumljive. U svakom slučaju, izbjegavajte komplikovanu rečeničnu strukturu, puno zareza i umetnute rečenice. Naviknite se na to da pročitate svaku rečenicu čim je napišete: je li jasna i razumljiva? Ima li u njoj nekih nepotrebnih riječi?

Pravopisne greške ne samo da odaju loš utisak nego i iritiraju čitatelja jer mu odvlače pažnju od same poruke. Pregledajte članak prije nego što ga predate, tj. provjerite jesu li vam informacije tačne i potpune (što se svodi na vjerodostojnost informacija), ima li gramatičkih grešaka, je li vam stil odgovarajući i je li članak razumljiv.

Četvrti dio

Moć i autoritet

Nastavna jedinica 8

Pravila i propisi.

Kakva pravila društvu trebaju?

Nastavna jedinica 9

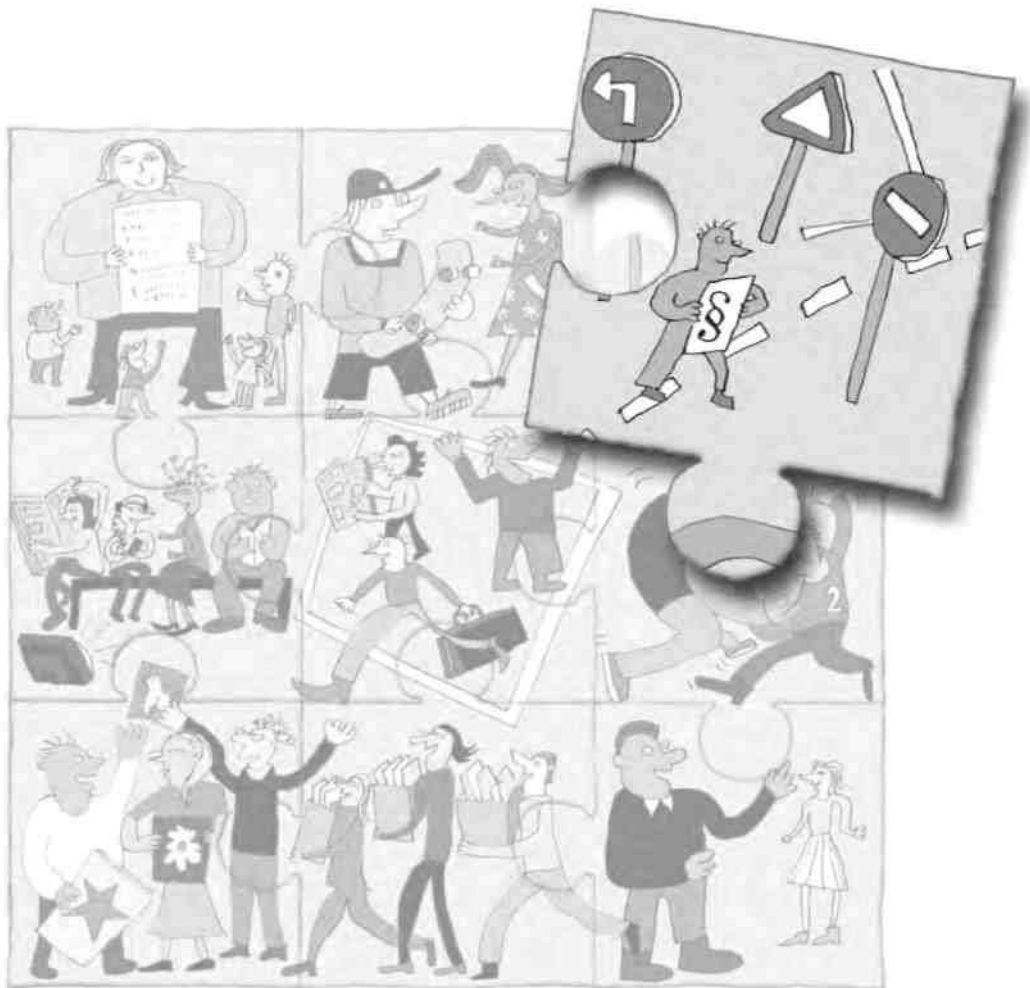
Vlast i politika.

Kako bi trebalo upravljati društvom?

NASTAVNA JEDINICA 8

Pravila i propisi

Kakva pravila društvu trebaju?

8.1 Dobar zakon – loš zakon Šta jedan zakon čini dobrim?

8.2 U kom starosnom dobu?

Kako bi zakon trebalo primjenjivati na mlade?

8.3 Vi donosite zakon

Kako se nositi s mladim prestupnicima?

8.4 Pravila predočavanja dokaza

Koji bi dokaze trebalo uzimati u obzir na sudu?

NASTAVNA JEDINICA 8: Pravila i propisi

Kakva pravila društvu trebaju?

Zakoni određene vrste neophodni su za efikasno i pravedno upravljanje bilo kojim društvom. Zakon važi u svakoj situaciji, za sve članove jedne zajednice, odnosno zemlje, iako postoje određene grupacije, kao što su djeca, na koje se neki zakoni ne odnose sve dok ne dostignu određeno starosno doba.

Jedna od mogućih podjela zakona, odnosno prava, jeste podjela na građansko i na krivično pravo. Građansko pravo predstavlja jedan od načina rješavanja sporova između pojedinaca i grupa ljudi. Krivično pravo reguliše onu vrstu ponašanja za koju vlasti smatraju da je treba suzbiti ili spriječiti.

Međutim, ni jedan zakon nije savršen. Zakone donose ljudi, te ih je ponekad potrebno izmijeniti. Zakon može biti zastario, nedjelotvoran ili jednostavno nepravedan prema određenim kategorijama stanovništva.

Zakon se ne može razdvojiti od politike. Na kraju krajeva, zakoni se i donose i mijenjaju u okviru jednog političkog sistema. Za demokratske političke sisteme važno je da svi građani imaju jednaku mogućnost odlučivanja kad su zakoni u pitanju. Takođe je veoma značajno da zakon važi jednako za sve građane i da niko nije iznad zakona. Taj koncept ponekad se naziva vladavina prava ili pravna država.

Konačno, zakoni bi trebalo da budu u skladu s ljudskim pravima. Ovo je izuzetno važno kako bi zakoni bili pravični i da se ne bi zloupotrebljavali kao sredstvo ugnjetavanja ili diktature. Većina demokratskih sistema se, stoga, oslanja na pisane ustave koji daju okvir ljudskih prava, a koji je iznad zakona neke države. Neke države takođe su osnovale ustavne sudove koji odlučuju jesu li zakoni u skladu s ustavom ili ne.

Učenje za obrazovanje o demokratiji i ljudskim pravima

Kroz ovaj niz lekcija učenici će:

- steći nova znanja o konceptu zakona i njegovog značaja za demokratsko društvo;
- shvatiti da osnovna svrha zakona jeste da pomaže građanima i štiti društvo;
- steći veće poštovanje za ideju vladavine prava;
- saznati nešto više o pravnom sistemu svoje države.

NASTAVNA JEDINICA 8: Pravila i propisi

Kakva pravila društvu trebaju?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Dobar zakon – loš zakon	Steći nova znanja i shvatiti značaj faktora koji predstavljaju kriterijume za određivanje valjanosti zakona.	Razgovarati o školskim propisima i utvrditi šta predstavlja dobar školski propis. Raspravljati o zakonima i odrediti šta čini dobar zakon. Kritički ispitati određenu pravnu oblast u zemlji, na primjer propise o konzumiranju alkohola. Predložiti i argumentovati neki novi školski propis ili novi zakon.	Po dvije kartice za svakog učenika – jedna sa oznakom „A“, a druga sa oznakom „B“. Radni list – Propisi o alkoholu u našoj zemlji. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika. <i>Flip chart</i> ili veliki list papira za izložbu u razredu.	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.
Lekcija 2: U kom starosnom dobu?	Razmotriti kako se zakon primjenjuje na mlade ljude.	Ispitati koje je zakonom određeno starosno doba od kojeg mladi mogu početi da participiraju u raznim aktivnostima odraslih. Razmotriti koliko su važeći zakoni adekvatni kada su u pitanju mladi.	Tri velika znaka s oznakom „A“, „B“ i „C“ postavljena na tri različita zida učionice. Kopije radnog lista za učenike 8.1 – jedan za svaka dva učenika. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika.	Rad u paru. Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.
Lekcija 3: Vi donosite zakon	Razmotriti pitanje da li bi mladi ljudi koji su prekršili zakon trebalo da budu kažnjeni i, ako bi, kako.	Razmotriti različite faktore koji određuju šta predstavlja pravičnu kaznu za krivično djelo.	Kopija priče i dodatne informacije za nastavnika.	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.
Lekcija 4: Pravila predočavanja dokaza	Shvatiti princip predočavanja dokaza na sudu.	Razmotriti koju bi vrstu dokaza trebalo priznavati na sudu i kakve dokaze ne bi trebalo koristiti.	Kartice za raspravu (radni list za učenike 8.2) za svaku grupu od 4 do 6 učenika.	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Lekcija 1

Dobar zakon – loš zakon

Šta jedan zakon čini dobrim?

Obrazovni ciljevi	Steći nova znanja i shvatiti značaj faktora koji predstavljaju kriterijume za određivanje valjanosti zakona.
Učenički zadaci	Razgovarati o školskim propisima i utvrditi šta predstavlja dobar školski propis. Raspravljati o zakonima i odrediti šta čini dobar zakon. Kritički ispitati određenu pravnu oblast u zemlji, na primjer propise o konzumiranju alkohola. Predložiti i argumentovati neki novi školski propis ili novi zakon.
Sredstva	Po dvije kartice za svakog učenika – jedna sa oznakom „A“, a druga sa oznakom „B“. Materijal – Propisi o alkoholu u našoj zemlji. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika. <i>Flip chart</i> ili veliki list papira za izložbu u razredu.
Metodi	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Osnovne informacije

Metod koji se koristi u ovoj lekciji poznat je pod nazivom «induktivna metoda učenja». Prema ovoj metodi, nastavnik pomaže učenicima da shvate apstraktne principe tako što im navodi konkretne primjere. Lekcija počinje konkretnim primjerima – na primjer, zakona ili propisa, a učenici iz njih treba da izvuku opšte principe. U ovom slučaju principi su kriterijumumi prema kojima se određuje da li su zakoni ili propisi dobri ili nijesu. Na primjer: Da li su pravični? Da li su korisni? Da li su dobri za sve građane? Može li ih policija sprovesti? da li su jednostavni da bi se mogli razumjeti i poštovati?

Tamo gdje je potreban određen materijal, na primjer, propisi o alkoholu koji se primjenjuju u državi, nastavnik ili učenici imaju zadatak da taj materijal donesu na čas.

Lekcija

Nastavnik počinje čas dajući svakom učeniku po dvije kartice – jednu označenu velikim slovom „A“ (u zelenoj boji) i drugo s velikim slovom „B“ (u crvenoj boji).

Nastavnik objašnjava učenicima da će im pročitati neka izmišljena školska pravila, a da oni treba da kažu da li bi to, po njihovom mišljenju, bila dobra ili loša pravila. Za dobra pravila trebaju da podignu karticu „A“, a za loša pravila karticu „B“.

Nastavnik čita izmišljena školska pravila jedno po jedno. Iza svakog pravila učenici treba da podignu jednu od kartica – zavisno od toga šta misle o datom pravilu. Neka od tih pravila mogla bi biti sljedeća:

- Domaći zadatak je zabranjen;
- Nema maltretiranja;
- Učenici moraju plaćati da bi išli u školu;
- U školu se ne smiju unositi žvakaće gume;
- Učenici moraju voljeti sve nastavnike;
- Učenicima bi trebalo da bude omogućeno da biraju koje će časove pohađati;
- Stariji nastavnici bi trebalo da imaju manje časova;
- Mobilni telefoni su zabranjeni u školi.

Za svako pitanje nastavnik bi trebalo da prozve dva ili tri učenika da objasne svoj stav:

- Zašto misliš da je to pravilo dobro/loše?

Učeničke ideje u ovoj fazi ne bi trebalo dalje komentarisati ili raspravljati o njima.

Potom bi nastavnik trebalo da podijeli razred na grupe od po 4 do 6 učenika, čiji bi zadatak bio da odrede faktore na osnovu kojih je jedno školsko pravilo dobro:

- Šta jedno školsko pravilo čini dobrim?

Grupe izlažu svoje ideje ostatku razreda.

Nastavnik potom ponavlja kompletnu vježbu – čita pravila razredu, učenici dižu kartice kao odgovor, obrazlažu svoje stavove, itd. – ali se vježba ovoga puta fokusira na imaginarne zakone, umjesto na školska pravila. Neki od tih zakona mogli bi biti sljedeći:

- Svi građani bi trebalo da budu biti pripadnici iste religije;
- Ubistvo je pogrešno;
- Zabranjeno je govoriti laži;
- Brza hrana bi trebalo da bude zabranjena;
- Građani mogu sami odlučiti kojom stranom puta žele da voze;
- Žene bi trebalo da budu plaćene jednako kao i muškarci.

Nastavnik potom upućuje učenike da se ponovo vrate u grupe i odrede faktore na osnovu kojih je jedan zakon dobar?

- Šta jedan zakon čini dobrim?

Grupe bi svoje ideje trebalo da izlože ostatku razreda, a zadatak nastavnika je da, pri tome, nastoji da ih usmjeri ka izvjesnim ključnim kriterijumima koji se odnose na zakone i čine komponentu dobrih zakona. Pomenuti kriterijumumi uključuju i sljedeće:

- Pravičnost – pravda i jednakost, kao što su jednake plate za muškarce i žene;
- Korisnost – čine društvo organizovanijim, na primjer, zakoni o saobraćaju čine vožnju sigurnijom;

Živjeti u demokratiji

- Opšte dobro – ne podržavanje interesa samo nekih grupa, na primjer, bogatih;
- Provedivost – većina je voljna da ih poštuje, a policija je u mogućnosti privesti one koji ih krše;
- Jednostavnost – lako ih je razumjeti i poštovati, nijesu previše komplikovani.

Nakon što se razred složi s njima, navedene stavove trebalo bi okačiti na vidno mjesto u učionici. Naslov postera mogao bi da glasi „Šta jedan zakon čini dobrim?“

Nastavnik potom upućuje učenike da odaberu jedan zakon svoje zemlje ili cijelu oblast na kojoj bi željeli da rade unutar svoje grupe, na primjer zakonska regulativa o konzumiranju alkohola. Taj materijal trebalo bi da bude pripremljen i podijeljen. Ako ima više raspoloživog vremena, učenici mogu dobiti druge materijale koji ih zanimaju, na primjer, prava i obaveze djece i tinejdžera. Grupama se dijele markeri i veliki listovi papira u cilju pripreme prezentacije o tome jesu li zakoni koje su odabrali dobri ili nijesu – koristeći se kriterijumima koje su ranije utvrdili, a koji su izloženi na vidnom mjestu u učionici.

Grupe svoje stavove prezentiraju ostatku razreda.

Kao posljednji zadatak ili za domaći zadatak učenici bi mogli dati predlog novog zakona ili novog školskog propisa na temu koju sami odaberu – na primjer, zaštita okoline – i dati argumente u prilog uvođenja tih zakona, odnosno propisa u smislu ključnih kriterijuma koje su ranije utvrdili.

Lekcija 2

U kom starosnom dobu?

Kako bi zakon trebalo primjenjivati na mlade ljude?

Obrazovni ciljevi	Razmotriti kako se zakon primjenjuje na mlade ljude.
Učenički zadaci	Ispitati koje je zakonom određeno starosno doba od kojeg mladi mogu početi da participiraju u raznim aktivnostima odraslih. Razmotriti koliko su važeći zakoni adekvatni kada su u pitanju mladi.
Sredstva	Tri velika znaka s oznakom „A”, „B” i „C” postavljena na tri različita zida učionice. Kopije radnog lista za učenike 8.1 – jedan za svaka dva učenika. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Rad u paru i manjim grupama; diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Osnovne informacije

Ova lekcija uključuje dosta fizičke aktivnosti. Ukoliko smatrate da to nije pogodno za vaše učenike, glavna vježba može se izmijeniti i prilagoditi tako da učenici ostanu da sjede u klupama – kod glasanja mogu, recimo, dići ruku ili karticu sa oznakom „A”, „B” ili „C” umjesto da mijenjaju mjesto.

Lekcija

Na početku lekcije nastavnik pita učenike da li misle da je pošteno da postoji zakon po kojem su mladi obavezni da idu u školu – s obzirom na to da ne postoji sličan zakon za odrasle:

- Mislite li da je pravedno da postoji zakon koji prisiljava mlade da idu u školu?
Zašto, odnosno zašto ne?

Nastavnik zatim dijeli učenike na parove i daje im upitnik koji treba da popune (radni list za učenike 8.1). Upitnik se odnosi na zakonski određeno starosno doba od kojeg mladi u svojoj zemlji imaju pravo da participiraju u raznim aktivnostima odraslih.

Nastavnik poziva nekoliko parova da se dobrovoljno jave i pročitaju po jedan odgovor. Nakon svakog odgovora, nastavnik se zaustavlja i, ukoliko je potrebno, koriguje odgovor koju su dali učenici. Učenici potom zapisuju tačan odgovor na upitnik.

Kod svakog odgovora nastavnik bi parovima trebalo da postavi sljedeća pitanja:

- Šta mislite je li to starosno doba:
  - a) prenisko?
  - b) previsoko?
  - c) odgovarajuće?

Nastavnik parovima ostavlja nekoliko trenutaka da razmisle i odluče, a potom ih upućuje da pređu u odgovarajući kraj učionice, zavisno od njihovog odgovora. (Nastavnik je prije toga postavio velike oznake „A“, „B“ i „C“ na odgovarajuća mjesta.)

Nastavnik nasumice proziva neke parove da ostatku razreda iznesu svoj stav i argumente kojim ga podupiru. Ostalim učenicima nastavnik daje mogućnost da postavljaju pitanja datom paru u vezi sa njihovim stavom.

Na kraju ovog dijela lekcije nastavnik pita sljedeće:

- Mislite li da je pravedno to što zakon mlade tretira drugačije od odraslih?
Zašto jeste, odnosno zašto nije?

Nakon toga nastavnik dijeli razred na grupe od po 4 do 6 učenika i svakoj grupi daje markere i veliki list papira. Nastavnik upućuje grupe da pokušaju da navedu primjer promjene u zakonskoj regulativi svoje zemlje koja bi išla u prilog mladima. Učenici mogu predložiti potpuno nov zakon, na primjer, da bi svaka škola trebalo da ima učenički parlament ili da bi trebalo da postoji minimalna dnevnicna kod zapošljavanja mladih, ili mogu predložiti izmjene u postojećoj regulativi, na primjer, zakona o starosnom dobu neophodnom za glasanje ili posjedovanje vozačke dozvole. Svaka grupa bi trebalo da pripremi prezentaciju o temi koju je izabrala i, pri tome, ukratko izložiti glavne argumente i konkretnu korist koju bi mladi imali od tog novog zakona. Nakon prezentacija razred može glasati o tome koja je grupa imala najbolji predlog.

Kao posljednji zadatak ili za domaći zadatak učenici bi trebalo da razmisle o tome šta oni, kao mladi ljudi ili kao grupa učenika, mogu učiniti da uvjere vlasti da prihvate njihov(e) predlog(e) promjena u zakonskoj regulativi.

Lekcija 3

Vi donosite zakon

Kako se nositi s mladim prestupnicima?

Obrazovni ciljevi	Razmotriti pitanje da li bi mladi ljudi koji su prekršili zakon trebalo da budu kažnjeni i, ako bi, kako.
Učenički zadaci	Razmotriti različite principe – kazna, preventiva, rehabilitacija – koji igraju ulogu kada se odlučuje koja je poštena kazna za zločin koji je počinila mlada osoba.
Sredstva	Kopija priče i dodatne informacije za nastavnika.
Metodi	Rad u manjim grupama; diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Konceptualno učenje: tri osnovna načela o svrsi kažnjavanja

Dok se druga lekcija bavila građanskim pravom, ova lekcija će promatrati krivično pravo, stavljajući naglasak na pitanje treba li kažnjavati mlade prestupnike i ako treba, kako ih kazniti. Osnovno pitanje u teoriji kažnjavanja jeste „zašto kazniti?“. Na to pitanje odgovaralo se na različite načine kroz cijelu istoriju i kroz promjene u naučnom i filozofskom razmišljanju. Pojavila su se tri principa povezana sa svrhom kažnjavanja.

1. **Kazna.** Kažnjavanje je povezano s krivicom i odgovornošću. Zločinac zaslužuje da bude kažnjen, a društvo izražava svoje neodobravanje zločina. Ovaj koncept takođe pruža standard proporcionalnosti, štiteći zločinca od prestroge kazne. Cilj je uspostaviti pravdu.
2. **Preventiva.** Kažnjavanje šalje poruku potencijalnim zločincima u društvu, odvraćajući ih od okretanja zločinu, jer „bol“ kazne nadmašuje dobit. Cilj je spriječiti zločine drugih.
3. **Rehabilitacija.** Zločin se posmatra kao poziv u pomoć. Zločincu je potrebniji odgovarajući tretman nego kazna i cilj je da mu se, kroz njegovu integraciju u društvo, pomogne da više ne počini ni jedan zločin u budućnosti.

Sistemi kažnjavanja uveliko se razlikuju širom svijeta u načinu na koji se stvara ravnoteža između ova tri principa, kako za odrasle tako i za mlade prestupnike. Uopšteno govoreći, mnoge države rehabilitaciji su dale prednost nad principom kazne i preventive. Ali ne idu sve države u tom smjeru. Za pitanje rehabilitacije usko se veže i pitanje gdje povući crtu između mladih i odraslih prestupnika. Savjet Evrope postavio je starosnu granicu na 18 godina, a kako bi opravdao tu odluku pozvao se na Konvenciju o pravima djeteta iz 1989. (pogledaj dodatne informacije za nastavnike).

Ova lekcija nudi uvod u tri principa kažnjavanja koja su iznad prikazana. Još jednom se koristi induktivni pristup. Učenici se bave slučajem o mladom prestupniku i otkrivaju različite principe kažnjavanja, njihove implikacije i potrebu za ravnotežom. Nastavnik može naglasiti principe u kratkom predavanju tokom ili nakon rasprave u razredu.

Ova lekcija može otvoriti vrata naknadnom projektu koji će zahtijevati otprilike još dva časa. Učenici mogu koristiti principe koje su naučili u ovoj lekciji kako bi opisali ravnotežu koju je postavio krivični zakon za mlade prestupnike u njihovoj državi.

Lekcija

Nastavnik na početku dijeli razred u grupe od po 4 do 6 učenika, a potom im objašnjava da vladavina prava uključuje princip da bi sudije trebalo da budu obavezane zakonom kada izriču kaznu za zločinca ili prestupnika. U ovoj lekciji učenici će razmatrati kako bi zakone trebalo osmisliti kada se radi o mladim prestupnicima. Čuće priču o zločinu, a svaka grupa treba da igra ulogu sudije koji optuženom mora odrediti odgovarajuću kaznu.

Nastavnik ispriča učenicima osnovnu priču i daje im priliku da, kao grupa, odluče o tome koja bi bila pravična kazna za Toma. Grupe prezentiraju svoje ideje razredu.

Zatim nastavnik daje grupama dodatne informacije. Nakon svake nove informacije, grupe imaju priliku da promijene svoje mišljenje o kazni koju su na početku planirali.

Na kraju aktivnosti, nastavnik traži od svake grupe da razredu predstavi svoje ideje:

- Što mislite koju kaznu bi Y trebalo da dobije? Zašto?
- Jeste li zbog dodatnih informacija promijenili mišljenje o prvobitnoj odluci? Ako jeste, kako?

Nastavnik zatim okuplja sve učenike u plenarni dio i pita:

- Kakve bi sve faktore sudije trebalo da uzmu u obzir pri određivanju kazne nekome ko je osuđen za krivično djelo?
- Mislite li da bi sudije trebalo da mlade ljude tretiraju drugačije nego odrasle? Zašto bi, odnosno zašto ne bi?

Kao posljednji zadatak ili za domaći zadatak učenici bi mogli navesti slučaj za koji su, recimo, čuli na televiziji ili saznali iz novina, ili koji se desio u njihovom okruženju, a u kojem je mladoj osobi koja je prekršila zakon određena kazna koja je, prema njihovom mišljenju:

- a) prestroga; ili
- b) preblaga.

Učenici bi trebalo da napišu kraći sastav o primjeru koji su odabrali i da ga na sljedećem času prezentiraju ostatku razreda i, pri tome, ukratko obrazlože elemente slučaja koji su ih naveli na takav stav – na primjer, slučaj izazivanja saobraćajne nesreće pod dejstvom alkohola.

Vi donosite zakon

„Leonardu i Tomu bilo je po petnaest godina i išli su u istu školu. Znali su se niz godina, ali se nikada nijesu baš najbolje slagali.

Jednog dana Tomov mobilni telefon je nestao i on je optužio Leonarda da ga je ukrao. Leonard je rekao da on nije ukrao mobilni telefon i dodao je da je Tom ljubomoran na njega, jer on ima puno prijatelja, a Tom nema ni jednog.

Toga je dana nakon nastave izbila tuča. Tom je izvukao nož iako je Leonard bio nenaoružan. Tokom tuče Tom je toliko posjekao Leonarda po licu da će mu ostati ožiljak za cijeli život.“

Zadatak

Šta mislite koja bi bila pravična kazna za ono što je Tom učinio? Raspravite ovo pitanje u svojoj grupi i zapišite kaznu koju bi zakon trebalo da propiše za tu vrstu prekršaja.

Dodatne informacije

1. Tom je odgajan jako strogo, a otac ga je više puta premlatio.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

2. Tom je bio izolovan u razredu i nije imao nikoga ko bi saslušao njegove probleme.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

3. Leonard je zapravo ukrao Tomov mobilni telefon i započeo tuču jer je Tom prijavio krađu mobilnog telefona policiji.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

4. Leonard je bio vođa bande koja je maltretirala Toma mjesecima. Banda je više puta pretukla Toma, udarajući ga štapovima, lancima i metalnim šipkama. Zbog toga je Tom imao noćne more i čak se bojao da ide u školu.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

5. Tomov otac stalno je mučio Toma govoreći mu da je preslab i da bi trebalo da se suprostavi nasilnicima poput Leonarda.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

6. Tom je izvadio nož samo kako bi zaplašio nasilnike. Nikad nije namjeravao da ga upotrijebi. Tu je bilo još dvadeset mladih ljudi, svi su ohrabivali dječake da se tuku.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

7. Nastavnik je dva dana prije tuče vidio da je Tom donio nož u školu, ali ga nije ništa pitao o njemu.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

Učenici određuju predstavnike svojih grupa koji onda razredu prezentiraju svoje nacрте zakona. Može se očekivati da će svi biti svjesni dilema koje su uključene u suprotstavljene ciljeve i principe pravde kao što su sljedeći.

– Kako pokazujemo da društvo ne odobrava takvo ponašanje?

– Kako možemo osigurati da škola bude mjesto gdje je nasilje zabranjeno?

– Koliko oštro moramo kazniti nekog poput Toma kako bismo obeshrabrili druge, kao što je Leonardova banda, da ne koriste noževe?

– Tomovo ponašanje je poziv u pomoć i on nije mogao da izabere porodicu u kojoj je odgojen. Kako možemo pomoći Tomu da bude srećniji i da ubuduće nema potrebu da se tuče noževima?

Nastavnik može rezimirati raspravu povezujući navedena pitanja s tri principa kazne, preventive i rehabilitacije. Pozivajući se na Konvenciju o pravima djeteta, nastavnik može predložiti da prioritet bude rehabilitacija.

Ukoliko vrijeme dopusti i učenici budu zainteresirani, pomenuto pitanje može se i produbiti. Ako se ne slažu oko pitanja kako postići ravnotežu između tri principa kažnjavanja, ta debata bi trebalo da se nastavi. Ako se slažu o principu rehabilitacije, mogu proučiti kako zakon u njihovoj zemlji uzima u obzir tri principa kazne, preventive i rehabilitacije.

Lekcija 4

Pravila predočavanja dokaza

Koje bi dokaze trebalo uzimati u obzir na sudu?

Obrazovni ciljevi	Shvatiti princip predočavanja dokaza na sudu.
Učenički zadaci	Razmotriti koju bi vrstu dokaza trebalo priznavati na sudu i koju vrstu dokaza bi bilo pogrešno koristiti.
Sredstva	Kartice za raspravu (radni list za učenike 8.2) za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Rad u manjim grupama; diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Osnovne informacije

Jedan od ključnih elemenata u svakom sistemu krivičnog pravosuđa jeste skup pravila kojima se određuje koje bi dokaze trebalo priznati na sudu, a koje ne bi, kako bi suđenje bilo pravedno. Na primjer, je li ispravno koristiti „glasine“ kao dokaze, tj. nešto čemu nije prisustvovao svjedok direktno, nego mu je to neko prepričao; nadalje, dokaze koji su iznuđeni mučenjem ili prijetnjama nasiljem; dokaze dobijene putem „sugestivnih pitanja“, tj. pitanja koja navode svjedoka na to šta da kaže?

Lekcija

Nastavnik započinje čas predstavljajući sljedeću odredbu iz Evropske konvencije o ljudskim pravima (1950.), usmeno i pismeno na tabli ili *flip chart*-u:

„Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.“ *Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950.), član 6. Stav 2.*

Nastavnik podstiče učenike da objasne ovu odredbu. Nastavnik može dodati kategoriju početne pretpostavke nevinosti. Učenici bi trebalo da razumiju važnost ovog principa za pravično suđenje i morali bi da nauče da optužena osoba može biti osuđena samo ako je priloženo dovoljno dokaza koji dokazuju njenu krivnju. U ovoj lekciji učenici će razmatrati pravila o izvođenju dokaza na sudu.

Učenici bi trebalo da formiraju grupe od 4 do 6 članova.

Zatim nastavnik govori o suđenju za zločin koje se odvija. Tiče se mladića po imenu Manuel, koji je optužen da je ukrao automobil koji pripada g. Keju. Automobil je nestao ispred njegove kuće kasno uveče i pronađen je napušten izvan sela sljedećeg jutra. Poliven je benzinom i zapaljen. Manuela je uhvatila policija kasnije te sedmice i optužila ga za krađu i počinjenu štetu.

Nastavnik, potom, svakoj grupi daje kartice za diskusiju. Na svakoj kartici nalazi se jedan od dokaza pomoću kojih tužilac na suđenju dokazuje Manuelovu krivicu.

Nastavnik traži od grupa da:

- poređaju dokaze određenim redom – od najjačeg do najslabijeg;
- odluče da li bi neke od dokaza trebalo isključiti na osnovu toga što nijesu relevantni ili su nepravedni.

Grupe izlažu svoje ideje ostatku razreda i pokušavaju da postignu saglasnost o tome koje bi dokaze trebalo prihvatiti kao valjane, a koje ne.

Nastavnik upućuje učenike da se vrate u svoje grupe i razmisle o sljedećem:

- Koja biste pitanja sada željeli da sud postavi tim svjedocima ili Manuelu? Zašto?
- Ima li nekih pitanja za koja bi bilo nepravedno da ih sud postavi? Ukoliko ima, zašto?

Grupe izlažu svoje ideje, a razred zajednički nastoji da sastavi listu vrsta dokaza i tipova pitanja za koja smatraju da ih ne bi bilo ispravno koristiti, odnosno postavljati na sudu.

Ako vrijeme dopusti, ova lekcija može da vodi do istraživačkog zadatka. Za domaći zadatak učenici treba da prouče pravila predočavanja dokaza koja važe za krivične procese u njihovoj zemlji i da svoje rezultate prezentiraju ostatku razreda na sljedećem času.

Radni list za učenike 8.1

Upitnik: u kojem starosnom dobu?

U kojem starosnom dobu zakon u vašoj državi dopušta mladim ljudima da:

1. Imaju vozačku dozvolu?
2. Sklope brak?
3. Glasaju na izborima?
4. Služe vojsku?
5. Plaćaju porez?
6. Kandiduju se za političku funkciju?
7. Idu u zatvor?
8. Prekinu školovanje?
9. Usvoje dijete?

Radni list za učenike 8.2

Kartice za raspravu

Policajac kaže sudu da je Manuel priznao da je ukrao automobil dok je bio na ispitivanju u policijskoj stanici.	Mladi muškarac sudu kaže da se Manuel uvijek hvalio o krađi automobila.
Mlada djevojka sudu kaže da je čula prijatelja koji je razgovarao mobilnim telefonom s Manuelom. Njen prijatelj razgovarao je s Manuelom o krađi automobila g. Keja.	G. Kej sudu kaže da misli da Manuel mora biti glavni osumnjičeni jer je bio kivan na porodicu Kej još otkad je g. Kej zabranio Stefanu da vidi njegovu kćer.
Jedan on Manuelovih nastavnika sudu kaže da je uhvatio Stefana kako krade iz škole više puta dok je bio u školi.	Manuel nema nikog ko bi potvrdio njegov alibi da je bio sam kod kuće te večeri kad je automobil ukraden.
Kada ga je tužilac upitao, „Jesi li vidio mladića koji izgleda kao Manuel kako vozi automobil te večeri?“, Kejev susjed je na sudu rekao, „Da, jesam.“	

8.1 Dodatne informacije za nastavnike

Integracija, ne kriminalizacija

Tomas Hammarberg²⁴, Povjerenik za ljudska prava, Savjet Evrope

U većini evropskih država, tinejdžeri ne dominiraju u ukupnim statistikama o kriminalu. Takođe, nivo maloljetničkog kriminala ostaje više ili manje stabilan iz godine u godinu na cijelom kontinentu.

To ne znači da je problem beznačajan. Zabrinjavajući trend o kojem su izvijestile neke države jeste da su neki zločini, koje su počinili mladi prestupnici, postali nasilniji ili uopšteno ozbiljniji. To je samo po sebi zabrinjavajući znak. (...).

U ovom trenutku u Evropi postoje dva različita trenda. Jedan je da se smanji starosno doba za krivičnu odgovornost i da se više mlađe djece zatvori. Drugi trend je – u duhu Konvencije o pravima djeteta UN-a – da se izbjegne kriminalizacija i pronađu porodične ili druge društvene alternative za zatvor.

Ja ću govoriti u korist drugog pristupa. U njemu me podržava ne samo Konvencija UN-a nego i Evropska mreža ombudsmana za djecu. U izjavi iz 2003. najmanje 21 nacionalni ombudsman istaknuo je da su djeca koja su u sukobu sa zakonom prije svega djeca koja još uvijek imaju ljudska prava.

Oni su predložili da starosno doba za krivičnu odgovornost ne bi trebalo sniziti nego povećati – s ciljem da se postepeno dođe do 18 – i da bi inovativni sistemi koji se bave maloljetnim prestupnicima ispod tog starosnog doba trebalo da im sude s iskrenim naglaskom na obrazovanje, reintegraciju i rehabilitaciju.

Konvencija o pravima djeteta – koju su ratifikovale sve evropske države – traži od vlasti da postave donju starosnu granicu ispod koje se treba smatrati da djeca nemaju sposobnost kršenja krivičnog prava. Ugovor ne navodi koje se starosno doba smatra crtom gdje treba povući granicu. Međutim, Odbor koji nadgleda primjenu Konvencije izrazio je zabrinutost zbog niske starosne granice u nekim državama. U većini evropskih država, djeca se smatraju krivično odgovornom u dobu između 12 i 15 ili 16, ali postoje i primjeri gdje je starosna granica sedam, osam i deset.

Iako je poruka Konvencije o pravima djeteta da bi se trebala izbjeći kriminalizacija djece, to ne znači da bi se prema mladim prestupnicima trebalo ponašati kao da nemaju nikakve odgovornosti. Naprotiv, važno je da se mladi prestupnici smatraju odgovornim za njihova djela i da, na primjer, učestvuju u nadoknadi štete koju su uzrokovali.

Pitanje koje se postavlja jeste koja bi vrsta mehanizma trebalo da zamijeni standardni sistem krivičnog prava u takvim slučajevima. Procedure bi trebalo da prepoznaju štetu koju su žrtve pretrpjele i trebalo bi da natjeraju mladog prestupnika da shvati da takvo ponašanje nije prihvatljivo. Takav poseban maloljetnički mehanizam trebalo bi da ima za cilj priznavanje krivice i sankcije koje rehabilituju.

Upravo u sankcionom procesu nalazimo razliku u odnosu na uobičajenu kriminalističku proceduru. U maloljetničkom pravu ne bi trebalo da bude kažnjavanje. Namjera je uspostaviti odgovornost i, u isto vrijeme, promovisati reintegraciju. Mladi prestupnik trebalo bi da nauči lekciju i nikada ne ponovi loše djelo.

Ovo u stvarnosti nije tako jednostavno. To zahtijeva inovativne i korisne sankcije od strane društvene zajednice. Načelno, trebalo bi da budu uključeni roditelji prestupnika ili drugi pravni staratelji, osim ako to nije kontraproduktivno za rehabilitaciju djeteta. Koji god proces da se izabere, morala bi postojati mogućnost da dijete ospori optužbe ili se čak žali.

Zanimljiva procedura za „smještaj“ uvedena je u Sloveniji. Tamo se slučaj optuženog maloljetnika može prebaciti na posrednika ako se s tim slože tužitelj, žrtva i optuženi.

---

²⁴ Thomas Hammarberg

Živjeti u demokratiji

Posrednik pokušava da postigne dogovor koji bi bio zadovoljavajući kako za žrtvu tako i za optuženog, te se na taj način izbjegava suđenje.

Jedan aspekt bi trebalo dalje naglasiti: važnost brze reakcije na prestup. Odgođene reakcije – što je problem u nekoliko evropskih zemalja danas – posebno su nepovoljne kada se radi o mladim prestupnicima na čija bi loša djela trebalo gledati kao na poziv u pomoć. (...)

Thomas Hammarberg, Povjerenik za ljudska prava, Savjet Evrope, isječak iz „Dimenzija ljudskih prava u maloljetničkom postupku“, prezentacija održana na Konferenciji za državne tužioce Evrope, Moskva, 5.-6. juli 2006. Izvor: <http://www.coe.int/t/commissioner/>

8.2 Dodatne informacije za nastavnike

Konvencija o pravima djeteta

Usvojena 20. novembra 1989. od strane Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija.

Član 37.

Države potpisnice saglasne su da:

- (a) Ni jedno dijete ne smije biti podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kazni. Ni smrtna kazna ni doživotna robija bez mogućnosti oslobođanja ne mogu se nametnuti kod prestupa koji su počinile osobe mlađe od osamnaest godina;
- (b) Ni jednom se djetetu neće nezakonito i proizvoljno oduzeti sloboda. Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta obavljaće se u skladu sa zakonom, kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme;
- (c) Sa svakim djetetom lišenim slobode postupat će se humano i s poštovanjem prema urođenom dostojanstvu ljudske osobe, i na način koji uzima u obzir potrebe osobe te starosti. Posebno, svako će dijete lišeno slobode biti odvojeno od odraslih, osim ako to nije u najboljem interesu djeteta, a imat će pravo da održava kontakt sa svojom porodicom putem dopisivanja i posjeta, osim u izuzetnim okolnostima;
- (d) Svako dijete lišeno slobode imat će pravo na brz pristup zakonskoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, pravo da ospori zakonitost svog lišavanja slobode pred sudom ili drugom nadležnom, nezavisnom i nepristrasnom vlasti i na brzu odluku o bilo kojoj takvoj akciji.”

Član 40.

- (...) 3. Države potpisnice će nastojati da promovišu uspostavu zakona, procedura, nadležnih vlasti i institucija koje se posebno bave djecom za koju se navodi, koja su optužena ili za koju se smatra da su prekršila krivični zakon, i to naročito:
- (a) Određivanjem minimalnog starosnog doba ispod kojeg se smatra da djeca nijesu sposobna učiniti prekršaj prema krivičnom zakonu;
  - (b) Određivanjem mjera postupanja s takvom djecom bez pribjegavanja sudskim postupcima, uz osiguranje punog poštovanja ljudskih prava i pravne zaštite kad god je to primjereno i poželjno.
4. Djeci moraju biti dostupne različite mogućnosti, kao što su naredbe o brizi, usmjeravanju i nadzoru; savjetovanje; uslovna kazna; usvajanje; obrazovni i stručni programi i druge alternative zatvoru, da bi se obezbijedilo da se sa djecom postupa na način koji odgovara njihovoj dobrobiti, a proporcionalan je i okolnostima i prekršaju.”

Izvor: Rolf Gollob/Peter Krapf: *Istraživanje dječjih prava. Planovi časa za osnovnu školu*. EDC/HRE, 5. dio, Strasbourg 2007, str. 77ff.

Za dalje čitanje: Cyndi Banks, *Etika krivičnog prava*, Thousand Oaks, 2004. PDF verzija, poglavlje 5, Svrha krivične kazne, dostupna na <http://www.sagepub.com>.

NASTAVNA JEDINICA 9

Vlast i politika

Kako bi trebalo upravljati društvom?

9.1. Ko je zadužen za upravljanje

Koji je najbolji način da se upravlja jednom zemljom?

9.2. Da si ti predsjednik

Čemu služi vlast?

9.3. Ja i moja uloga

Šta bi država trebalo da očekuje od svojih građana?

9.4. Učenički parlament

Kako bi trebalo upravljati školom?

NASTAVNA JEDINICA 9: Vlast i politika

Kako bi trebalo upravljati društvom?

Politika je proces putem kojeg društvo ljudi različitih mišljenja i interesa donosi kolektivne odluke o tome kako bi njihov zajednički život trebalo da bude organizovan. To podrazumijeva ubjeđivanje i pregovaranje, kao i određeni mehanizam za donošenje konačnih odluka, kao što je, recimo, glasanje. To takođe podrazumijeva moć i vlast, kao i komponentu prisile – kako bismo bili sigurni da su kolektivne odluke obavezujuće za sve članove društva.

Politika se, stoga, definiše kroz institucije države i odnos između države i njenih građana. Taj odnos poprima različite oblike u različitim političkim sistemima, kao što su, na primjer, monarhije, demokratski sistemi ili totalitarni režimi.

U demokratskom sistemu svi građani imaju političku ravnopravnost. Kolektivne odluke donose se nekim od sistema većinskog odlučivanja, bilo da se radi o glasanju samih građana ili predstavnika koje su oni izabrali. Međutim, kod demokratske politike ne radi se samo o glasanju. Ona se takođe fokusira i na rasprave i debate, kao i na omogućavanje građanima da se i njihov glas čuje kad je riječ o pitanjima od javnog značaja.

Jedno važno pitanje u demokratskom sistemu jeste dobro funkcionisanje državnih institucija i izvršavanje odgovarajućih dužnosti od strane građana. Drugo je opseg do kojeg bi se pojedinačnim institucijama unutar demokratskog sistema, na primjer školama, trebalo upravljati na demokratski način.

Učenje za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Kroz ovaj niz lekcija učenici će:

- dobiti nova znanja o različitim načinima vladavine i njihovim posljedicama za građane;
- bolje razumjeti odgovornosti i funkcionisanje struktura vlasti, kao i odgovarajućih dužnosti građana;
- dobiti nova znanja o demokratskim procesima;
- saznati više o političkom sistemu u svojoj zemlji.

Čitalac će primijetiti da se u sljedećim lekcijama predlaže domaći zadatak koji će učenicima pomoći u učenju i razumijevanju. Idealno bi bilo kada bi sljedeće lekcije počele uvodom koji bi dali učenici. To oduzima vrijeme i često se javljaju pitanja u razredu što ukazuje na potrebu za ponavljanjem ili objašnjavanjem, ili se mogu razviti spontane rasprave. Često nastavnik mora odlučiti dopušta li mu vrijeme dodatni čas kako bi se razjasnile učeničke potrebe i interesi. Očito, postoje granice proširivanja nastavne jedinice, pa su potrebne alternativne mogućnosti. Ako je vrijeme ograničeno, nastavnik može pokupiti neke ili sve pisane zadatke i dati povratnu informaciju ili, u nekim slučajevima, i ocijeniti učeničke radove. Učenici takođe mogu dobrovoljno predati svoje radove. Konačno, domaći zadatak može poslužiti kao ponavljanje ili nastavak da bi se pripremili za test. Načelno, nastavnik bi uvijek trebalo da uzme u obzir svrhu učeničkog domaćeg rada i odluči hoće li ga uključiti u svoje kasnije lekcije i ako hoće, na koji način.

O primjeru takvog planiranja raspravlja se u opisu četvrte lekcije.

NASTAVNA JEDINICA 9: Vlast i politika

Kako bi trebalo upravljati društvom?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Ko je zadužen za upravljanje?	Učenici uče o različitim oblicima vlasti, npr. demokratiji i diktaturi.	Učenici razmatraju pravičnost sistema vlasti u jednom imaginarnom društvu.	Primjerci radnog lista za učenike 9.1 za svakog učenika, papir i olovke.	Priča, rad u paru, razredna rasprava, formalna debata.
Lekcija 2: Da si ti predsjednik	Učenici mogu objasniti uloge i odgovornosti vlasti.	Učenici zamišljaju da su oni na vlasti i moraju donijeti odluku kako bi trebalo potrošiti budžetski novac. Uzimaju u obzir vrstu društvenih ideala koje bi htjeli postići.	Veliki list papira, flomasteri i podsjetnik za svaku grupu od po 4 do 6 učenika.	Poster, prezentacije, rad u manjim grupama i razredna rasprava.
Lekcija 3: Ja i moja uloga	Učenici uče o obavezama građana u demokratskom društvu.	Učenici raspravljaju o vrstama odgovornosti koje građani imaju i kako ih podstaknuti da ozbiljnije shvate svoje odgovornosti.	Kartice za raspravu (radni list za učenike 9.2), veliki list papira i flomasteri za svaku grupu od 4 do 6 učenika.	Prezentacije, rad u manjim grupama i razredna rasprava.
Lekcija 4: Učenički parlament	Učenici mogu definisati kriterijume vezane za način kojim bi se trebalo vladati školom i o ulozi vijeća učenika u tom procesu.	Učenici raspravljaju kako bi radio njihov idealni učenički parlament.	Upitnik za svakog učenika (radni list za učenike 9.3), veliki komad papira i flomasteri za svaku grupu od 4 do 6 učenika.	Prezentacije, individualni i rad u manjim grupama. Razredna rasprava.

Lekcija 1

Ko je zadužen za upravljanje?

Koji je najbolji način da se upravlja jednom zemljom?

Obrazovni ciljevi	Učenici uče o različitim oblicima vlasti, npr. demokratiji i diktaturi.
Učenički zadaci	Učenici razmatraju pravičnost sistema vlasti u jednom imaginarnom društvu.
Sredstva	Kopije radnog lista za učenike 9.1 za svakog učenika, papir i olovke.
Metodi	Priča, rad u paru, razredna rasprava, formalna debata.
Konceptualno učenje	
Oblici vladavine mogu se klasifikovati na više načina, na primjer, prema tome ko ima vlast, prema načinu na koji se vlast daje narodu, prema tome gdje leži suverenitet i kako se vladavina provodi u djelo. U praksi, glavni oblici vladavine jesu demokratija, monarhija, teokratija i tiranija ili diktatura. Njih možemo posmatrati kao „idealne tipove“, jer u praksi oni u istoj zemlji mogu koegzistirati – na primjer, parlamentarna demokratija u sebi može sadržavati elemente diktature ili koegzistirati sa vladavinom kraljevske porodice.	

Lekcija

Nastavnik počinje čas čitanjem priče „Kraljevina Sikal“ (radni list za učenike 9.1). Svaki učenik bi trebalo da ima svoj primjerak priče, kako bi mogao pratiti ono što nastavnik čita.

Nastavnik bi nakon pročitaneog jednog dijela priče trebalo da se zaustavi i pita učenike:

- Šta mislite o životu u Kraljevini Sikal iz onoga što smo do sada pročitali?

Na kraju priče, nastavnik bi trebalo da upita:

- A šta sad mislite o životu u Kraljevini Sikal?

Nastavnik dijeli učenike na parove i upućuje ih da razmisle o kvalitetu života u Kraljevini Sikal. Učenicima se podijele papiri na koje treba da zabilježe ono što, po njihovom mišljenju, predstavlja prednosti i mane života u Kraljevini Sikal.

Parovi prezentiraju razredu svoje ideje, a nastavnik zapiše najvažnije tačke kako bi svi mogli vidjeti.

Zatim nastavnik traži od cijelog razreda da razmisle na koji se način vlada Sikalom:

- Mislite li da se Kraljevinom Sikal vlada pravedno? Zašto ili zašto ne?
- Ukoliko mislite da bi se njome moglo vladati još pravednije, šta bi onda u tom cilju trebalo promijeniti?

Potom nastavnik traži od učenika da zamisle da su oni stanovnici Kraljevine Sikal. Razred se dijeli u dvije velike grupe za debatu: jedna grupa brani tezu da bi zemljom i dalje trebalo da vlada kralj, dok druga grupa zastupa tezu da bi svaki stanovnik, a ne samo kralj, trebalo da ima udjela u upravljanju zemljom. Učenicima se ostavlja nekoliko minuta da smisle i zabilježe argumente koje će koristiti u debati. Dvije grupe sjednu okrenute jedna prema drugoj, na dva kraja učionice, i debata počinje. Učenici iz obje grupe naizmjerno izražavaju svoje stavove, po mogućnosti uz predaju palice grupi koja je na redu za debatovanje, to jest, palice koja se koristi kao mikrofona.

Nastavnik kaže učenicima da daju mišljenje o tome koja je od dvije strane imala bolje argumente.

Učenici su sada spremni za krako objašnjenje (induktivni pristup). Nastavnik piše nazive pet oblika vladavine i objašnjava u čemu se oni razlikuju, vraćajući se na učeničke izjave kad god je to moguće:

- monarhija;
- demokratija;
- diktatura;
- teokratija;
- anarhija.

Čas završava tako što se učenici pitaju o sistemu vlasti u njihovoj zemlji. Učenici za domaći zadatak treba da saznaju nešto više o pomenutom sistemu i da sastave kviz, od pet do deset pitanja, kojim će na sljedećem času testirati znanje ostalih učenika.

Lekcija 2

Da si ti predsjednik

Čemu služi vlast?

Obrazovni ciljevi	Učenici mogu objasniti uloge i odgovornosti vlasti.
Učenički zadaci	Učenici zamišljaju da su oni na vlasti i moraju donijeti odluku kako bi trebalo potrošiti budžetski novac. Uzimaju u obzir vrstu društvenih ideala koje bi htjeli postići.
Sredstva	Veliki list papira, flomasteri i podsjetnik za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Poster, prezentacije, rad u manjim grupama i razredna rasprava.
Konceptualno učenje Dužnost struktura vlasti u demokratskom društvu jeste da se zalažu za opšte dobro, a to podrazumijeva više od dobrobiti većine. To predstavlja način da se postigne dobrobit svih članova društva. Međutim, šta to tačno znači u praksi često je predmet rasprave, i u tom smislu se predlaže veliki broj različitih, a ponekad i proturječnih, društvenih ideala, na primjer, dobrobit, sigurnost, pravda, društvena harmonija, ljudska prava, prosperitet. Davanje prioriteta takvim idealima u konkretnom budžetu može predstavljati problem, osobito s obzirom na to da su sredstva koja su vlastima na raspolaganju uvijek ograničena.	

Lekcija

Nastavnik počinje čas tako što učenike podijeli na grupe od po četiri do šest članova, a svakoj grupi dâ veliki komad papira i flomastere.

Nastavnik upućuje grupe da zamisle da žive u nekom periodu u budućnosti i da su zaduženi za upravljanje državom – drugim riječima, da oni imaju vlast. Kao vladi, na raspolaganju im je šest milijardi američkih dolara. Nastavnik tu svotu može prilagoditi godišnjem budžetu vlasti njihove države.

Zadatak svake od grupa jeste da odluči kako će potrošiti ta sredstva u toku naredne godine. Svaka grupa dobija veliki komad papira i flomastere, i sastavlja poster na kome se vidi kako će oni, kao vlada, potrošiti sredstva kojima raspolažu. Potom svaka grupa ima prezentaciju, tokom koje ostatku razreda izlaže svoje ideje. Na kraju svake prezentacije ostali učenici imaju priliku da postavljaju pitanja o planu potrošnje sredstava grupi koja izlaže.

Nastavnik takođe postavlja pitanja grupama i to koristi kako bi uveo nove informacije o ekonomiji i načinu funkcioniranja vlade. Na primjer:

- Jeste li razmišljali o tome da dio novca izdvojite za vraćanje stranog duga?
- Kako biste dio tog novca mogli iskoristiti da otvorite nova radna mjesta?
- Koliko je važno da vlada izdvaja novac za obrazovanje?

Potom nastavnik nastavlja rad sa cijelim razredom kako bi se sastavio spisak svih stavki za koje bi, prema njihovom mišljenju, vlada trebalo da izdvaja novac.

Nastavnik, potom, upućuje učenike da se opet podijele na iste grupe, a svakoj grupi daje podsjetnik na kome su navedeni društveni ideali kojima bi mogle težiti vlasti jednog demokratskog društva. Na primjer:

- blagostanje;
- sigurnost;
- pravda;
- društveni sklad;
- ljudska prava;
- prosperitet.

Zadatak grupa jeste da povežu ideale navedene na podsjetniku sa stavkama koje su naveli u planu trošenja sredstava, i to tako što će odrediti koji se od ideala može ostvariti izdvajanjem novca za pojedine stavke.

Nastavnik od grupa traži da svoje ideje izlože ostatku razreda, a lekciju završava tako što prolazi između učenika i pita ih sljedeće:

- Šta misliš koja je najvažnija odgovornost koju vlast treba ispuniti?

Nastavnik traži od učenika da za domaći zadatak saznaju nešto o načinu na koji vlasti u njihovoj zemlji troše sredstva, i da to saznaju putem, na primjer, novina ili televizije. Informacije do kojih su došli učenici prezentiraju na početku sljedećeg časa, a potom razmatraju da li bi i njihovi vlastiti prioriteti bili isti.

Lekcija 3

Ja i moja uloga

Šta bi država trebalo da očekuje od svojih građana?

Obrazovni ciljevi	Učenici uče o obavezama građana u demokratskom društvu.
Učenički zadaci	Učenici raspravljaju o vrstama odgovornosti koje građani imaju i kako ih podstaknuti da ozbiljnije shvate svoje odgovornosti.
Sredstva	Kartice za raspravu (radni list za učenike 9.2), veliki list papira i flomasteri za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Prezentacije, rad u manjim grupama i razredna rasprava.

Osnovne informacije

Građani demokratskog društva trebalo bi da očekuju da imaju određena prava, na primjer, građanska prava, politička prava, socijalna prava, kulturna prava i prava na zdravu životnu sredinu, a šta bi ta prava zapravo trebalo da znače jeste pitanje otvoreno za diskusiju. Za ta prava takođe se veže i pitanje odgovornosti. Neki misle da bi građani trebalo da imaju samo jednu odgovornost – da poštuju zakon. Drugi smatraju da društvo od građana očekuje mnogo širi spektar odgovornosti.

Lekcija

Nastavnik počinje tako što dijeli razred u grupe od po četiri do šest učenika i svakoj grupi daje niz kartica za diskusiju (radni list za učenike 9.2). Na svakoj od kartica napisana je odgovarajuća građanska dužnost.

Nastavnik upućuje učenike da kartice podijele u tri grupe – zavisno od toga da li misle da se dužnost koja se nalazi na kartici odnosi na:

1. SVE građane;
2. NEKE građane; ili
3. NI JEDNOG građanina.

Učenici prezentiraju razredu svoje odluke i objašnjavaju zašto su se odlučili za pojedinu kategoriju.

Učenici se vraćaju u svoje grupe i dobiju velike listove papira i flomastere. Nastavnik objašnjava učenicima da je njihov zadatak da sastave „građansku povelju“. Papir dijele na dvije kolone. U prvu kolonu upisuju ono što misle da bi svaki građanin njihove zemlje trebalo da očekuje od svoje zemlje (PRAVA), a u drugu kolonu upisuju ono što bi se od građana zauzvrat trebalo očekivati da rade (DUŽNOSTI).

Kada završe, učenici bi svoje ideje trebalo da iznesu cijelom razredu i drugim učenicima daju mogućnost da im postavljaju pitanja.

Na kraju, nastavnik bi trebalo da pita cijeli razred:

- Mislite li da građani u vašoj zemlji uvijek izvršavaju svoje građanske obaveze onako kako bi trebalo? Zašto, odnosno zašto ne?
- Šta mislite šta bi se moglo preduzeti kako bi se ljudi podstakli da svoje građanske obaveze shvate što ozbiljnije?
- Mislite li da bi građanima trebalo oduzeti neka od njihovih prava, ukoliko ne izvrše svoje građanske dužnosti na odgovarajući način? Zašto, odnosno zašto ne?

Za domaći zadatak učenici bi trebalo da provedu anketu među porodicom i prijateljima i da ih pitaju šta misle o tome koje bi trebalo da budu građanske obaveze. Svoje rezultate trebalo bi da izlože razredu na početku sljedećeg časa.

Lekcija 4

Učenički parlament

Kako bi trebalo upravljati školom?

Obrazovni ciljevi	Učenici mogu definisati kriterijume vezane za način kojim bi se trebalo vladati školom i o ulozi vijeća učenika u tom procesu.
Učenički zadaci	Učenici raspravljaju kako bi radio njihov idealni učenički parlament.
Sredstva	Upitnik za svakog učenika (radni list za učenike 9.3), veliki komad papira i flomasteri za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Prezentacije, individualni i rad u manjim grupama. Razredna rasprava.

Osnovne informacije

I mladi su takođe građani. Oni imaju pravo da se i njihova riječ čuje o stvarima koje se tiču njih i njihove zajednice. To se takođe odnosi i na njihovu školu. Mehanizmi koji omogućavaju učenicima da učestvuju u upravljanju školom ne samo da pomažu mladima da ostvare svoja prava, nego im pomažu i da nauče nešto više o demokratskim procesima. Šta bi ti mehanizmi mogli da budu, međutim, otvoreno je pitanje. Neki smatraju da je za svaku školu važno da ima svoj zasebni učenički parlament, dok drugi tvrde da to nije neophodno i da postoje i drugi načini da se učenici uključe u upravljanje školom.

Čas bi trebalo početi materijalima koje su učenici pripremili kao domaći zadatak. Zavisno od raznovrsnosti njihovog materijala i potrebe za raspravom, vremenski okvir će se možda morati proširiti na još jedan čas. Kako postoje ograničenja u tom pogledu, nastavnik može prikupiti učeničke radove i dati im pismenu povratnu informaciju. Nastavnik bi se, međutim, morao pobrinuti da učenički radovi dobiju pažnju koju zaslužuju.

Lekcija

Učenici započinju čas predstavljanjem rezultata njihovih anketa koje pokazuju šta misle njihove porodice i prijatelji o odgovornostima građana. Učenici raspravljaju o svojim rezultatima.

Nastavnik uvodi novu temu pozivajući se na učeničke materijale, koliko odgovara, i pitajući učenike što misle o tome koliko dobro radi njihov učeničko vijeće ili učenički parlament. Ako u tom trenutku ne postoji oblik predstavljanja učenika u školi, nastavnik bi trebalo da ih pita znaju li neku školu u kojoj on postoji i, ako znaju, u kojem obliku.

Nastavnik daje učenicima zadatak da zamisle idealni učenički parlament, tj. grupu demokratski izabраниh učenika koji zastupaju interese svih učenika u školi.

Nastavnik im daje upitnik (radni list za učenike 9.3) koji učenici samostalno popunjavaju.

Nastavnik potom dijeli razred na grupe od po četiri do šest učenika. Učenicima u grupama ostavlja se nešto vremena da uporede odgovore na upitnik i da jedni drugima postave dodatna pitanja. Nakon toga svaka grupa dobije veliki list papira i nekoliko flomastera. Zadatak grupa je da osmisle statut idealnog učeničkog parlamenta. Nastavnik bi trebalo da objasni šta je statut i da neke primjere vrsta pravila za koja mogu očekivati da će se naći u statutu učeničkog parlamenta.

Nakon što završe, grupe prezentiraju svoje rezultate ostatku razreda i razgovaraju o pitanjima koja se time otvaraju; na primjer:

- Koliko bi vlasti trebalo da imaju učenici, a koliko direktor i nastavnici?
- Ko bi trebalo da ima zadnju riječ u donošenju odluka koje se tiču upravljanja školom?
- Može li škola predstavljati demokratski sistem?

Na kraju bi učenici trebalo da održe zajedničku prezentaciju direktoru škole i iznesu mu neke konkretne predloge kad je riječ o njihovoj školi, naravno, ukoliko to žele.

Za domaći zadatak učenici bi trebalo da provedu anketu među porodicom i prijateljima i pitaju ih sljedeće:

- Mislite li da bi svaka škola u državi trebalo da ima učenički parlament? Zašto, odnosno zašto ne?

Učenici bi trebalo da predstave rezultate ankete na početku sljedećeg časa.

Radni list za učenike 9.1

Kraljevstvo Sikal

Kraljevina Sikal smještena je visoko u planinama. Već stoljećima gotovo da nema nikakvog kontakta sa ostatkom svijeta.

Uprkos tome što je Kraljevina Sikal veoma mala, ona ipak privlači veliki interes u zadnje vrijeme. Razlog tome jeste voma neobična organizacija tamošnjeg društva.

Kao prvo, niko u Sikalu ne može biti gladan. Stanovnici Sikala proizvode vlastitu hranu koja se dijeli svima kojima je potrebna. Svaka porodica dobija kuću na korišćenje bez naknade, a veličina kuće zavisi od broja članova porodice. Gorivo za kuvanje i grijanje daje se besplatno, kao i usluge redovnog održavanja. U slučaju da se neko razboli, doktor je uvijek na raspolaganju. Svako ima pravo na besplatan pregled svakih šest mjeseci, a zdravstveni radnici redovno obilaze starije osobe, porodice sa djecom i sve druge kojima je potrebna posebna njega.

U Kraljevini Sikal sve dobre stvari u životu dostupne su svima. Svaka porodica dobija knjižicu sa kuponima u zamjenu za koje svake godine može dobiti luksuznu robu, na primjer parfeme, nakit, začine. Kuponi se mogu zamijeniti odmah, a mogu se i sačuvati za nešto specijalno.

Kako su stanovnici Sikala uspjeli sve to organizovati? Još od najstarijih vremena, Sikalom vlada kraljevska porodica. Njihov aktuelni vladar je kralj Sik III. On odlučuje o broju radnika potrebnom za svaki posao, na primjer, za proizvodnju hrane, izgradnju kuća ili za zdravstvenu službu. Oni koji će obavljati te poslove biraju se već sa pet godina i šalju u odgovarajuće škole na školovanje. Farmeri idu u poljoprivrednu školu, graditelji u tehničku školu, zdravstveni radnici u medicinsku školu i tako redom. Sve ostale zapošljava kralj Sik u jednoj od svojih kraljevskih palača kada navršše određene godine života.

Najnevjerovatnija stvar u Kraljevini Sikal jeste to što ne postoji ništa nalik na novac. Nikome plaća nije potrebna jer svi već imaju sve što im treba!

Možda se pitate da li se iko u Sikalu ikada žali na takav sistem. To se, zapravo, veoma rijetko dešava. Ono malo ljudi koji se na nešto žale bivaju smješteni u psihijatrijske bolnice. Na kraju krajeva, čovjek mora bit lud da se žali na život u takvom društvu, zar ne?

Radni list za učenike 9.2**Kartice za raspravu**

Plaćanje poreza	Članstvo u političkim strankama
Borba za odbranu zemlje	Glasanje na izborima
Prijavlivanje zločina policiji	Izdržavanje porodice
Poštovanje zakona	Pružanje pomoći susjedima
Govoriti u odbranu zemlje kada je kritikuju	Nešto drugo ... ?

Radni list za učenike 9.3

Upitnik

U vašem idealnom učeničkom parlamentu:

1. Koliko bi bilo učeničkih predstavnika?
2. Kako bi se tačno birali predstavnici?
3. Koliko često bi se sastajao učenički parlament?
4. Gdje bi se učenički parlament sastajao?
5. Kako bi, ako bi uopšte, bili uključeni nastavnici ili roditelji?
6. O kojim pitanjima bi učenički parlament smio raspravljati, a o kojima ne bi?
7. Koje vrste odluka bi učenički parlament smio donositi, a koje ne bi?

Ovo je priručnik za nastavnike, urednike i one koji donose nastavne planove i programe u oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Devet nastavnih jedinica, od kojih se svaka sastoji od četiri lekcije, stavljaju naglasak na ključne principe obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Lekcije daju uputstva korak po korak, te uključuju materijale za učenike kao i dodatne informacije za nastavnike. Zbog toga je ovaj priručnik pogodan za pripravnike ili početnike u nastavničkom zvanju, kao i nastavnike koji se obrazuju uz rad u oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Iskusni nastavnici mogu nadograditi ideje i materijale. Priručnik u cjelini nudi cjelogodišnji nastavni plan za više razrede osnovne škole, ali kako je svaka nastavna jedinica cjelina sama za sebe, priručnik nudi veliku fleksibilnost u upotrebi.

Cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava jeste aktivni građanin koji želi i može participirati u demokratskoj zajednici. Stoga obrazovanje za demokratiju i ljudska prava izuzetno naglašava učenje putem aktivnosti i rješavanja zadataka. Školska zajednica se posmatra kao sfera autentičnog iskustva gdje mladi ljudi mogu naučiti kako participirati u demokratskom donošenju odluka, te kako preuzeti odgovornost u ranom dobu. Ključni pojmovi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava uče se i služe kao instrumenti za cjeloživotno učenje.

Ovo je Knjiga 3 iz edicije koja se sastoji od šest knjiga iz oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava:

- Knjiga I: Obrazovanjem do demokratije; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Popratni materijal za nastavnike
- Knjiga II: Odrastati u demokratiji; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za više razrede osnovne škole
- Knjiga III: **Živjeti u demokratiji**; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za niže razrede srednje škole
- Knjiga IV: Participirati u demokratiji; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za više razrede srednje škole
- Knjiga V: Istražujući dječija prava: devet kratkih projekata za osnovne škole
- Knjiga VI: Podučavati demokratiju: Zbirka modela za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

www.coe.int

Savjet Evrope ima 47 država članica i praktično pokriva cijeli kontinent Evrope. Savjet Evrope želi da razvije zajedničke demokratske i pravne principe koji se zasnivaju na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i drugim značajnim tekstovima o zaštiti pojedinca. Još od svog osnivanja 1949. godine, u postratnom periodu nakon Drugog svjetskog rata, Savjet Evrope simbolizuje pomirenje.